

CETATEA ORHEIULUI VECHI ÎN LUMINA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DIN ANII 1996–2000

DE

GHEORGHE POSTICĂ

CUVINTE CHEIE: Orheiul Vechi, cetate, secolele XII–XIV

1. GENERALITĂȚI

Săpăturile arheologice de la Orheiul Vechi au demarat în anul 1947. Lucrările au fost efectuate inițial sub conducerea lui Gheorghe Smirnov (1947–1962), iar mai târziu al lui Pavel Bârnea (1968–1991) și Ion Hâncu (1993–1995). Începând cu anul 1996, echipa de cercetare a șantierului arheologic Orheiul Vechi activează într-o componență nouă¹

Complexul arheologic „Orheiul Vechi” se găsește în preajma satelor Butuceni și Trebujeni, județul Orhei, pe malul drept al râului Răut. Vestigiile complexului sunt plasate pe promontoriul meandric numit „Peștere” (fig.1). Complexul cuprinde vestigii ale următoarelor orizonturi culturale: așezarea din eneolitic, Precucuteni-Tripolje (mileniul IV a. Chr.); așezarea tracică timpurie, Chișinău-Corlăteni (secolele XII–X a. Chr.); așezare și necropolă de tipul Poienești-Lucașeuca (secolele II–I a. Chr.); așezarea antică târzie (secolele III–IV p. Chr.); așezarea medievală timpurie din secolele V–XIV; orizonturile culturale Costișa-Botoșana-Hansca (secolele V–VII), Dridu (secolele VIII–IX, X–XI) și Braniște (secolele XII–XIV); prima perioadă a orașului medieval Şehr al-Jedid („Orașul Nou”) din timpul dominației Hoardei de Aur, anii '30–'70 ai secolului al XIV-lea; a doua perioadă a orașului medieval Orheiul moldovenesc, anii '80 ai secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea; așezarea rurală Orheiul Vechi (satul Peștere), a doua jumătate a secolului XVI – secolul XVII.

Cercetările arheologice din anii 1996–2000 au fost efectuate în câteva sectoare: 1) în lunca Răutului, la marginea de vest a complexului arheologic „Orheiul Vechi” (sectorul nr. 70), 2) lângă zidul de vest al cetății medievale (sectoarele nr. 71 și 75), 3) lângă zidul de răsărit al cetății (sectorul nr. 72), 4) lângă zidul de sud al cetății (sectorul nr. 79) și 5), în incintă (sectorul nr. 76 și nr. 80). Materialele arheologice din epoca fierului timpuriu din sectorul nr. 70 au constituit tema unei publicații separate². În prezenta lucrare ne-am propus publicarea materialelor arheologice, obținute în timpul investigațiilor arheologice din exteriorul cetății medievale a Orheiului Vechi (sectoarele nr. 71, 72, 75 și 79) (fig. 2).

În cele patru sectoare din preajma cetății medievale a fost cercetată în total o suprafață de 638 m.p. Principalul rezultat al cercetărilor din preajma cetății medievale îl reprezintă obținerea unei stratigrafii deosebite, care oferă răspunsuri exhaustive la un șir de întrebări principiale legate de apariția și evoluția cetății. În același timp, au fost descoperite și cercetate o serie de obiective deosebit de prețioase: șanțul cetății

¹ Șantierul arheologic Orheiul Vechi este condus de dr. Gheorghe Postică, vicerector al Universității Libere Internaționale din Moldova. Din echipa de cercetare au mai făcut parte: dr. Ion Hâncu, dr. Sergiu Musteață, drd. Ludmila Bacumenco, dr. Octavian Munteanu, drd. Iurie Stamati etc.

² Gh. Postică, O. Munteanu, *Așezarea culturii Poienești-Lucașeuca de la Orheiul Vechi (Cercetările arheologice din anii 1996–1998)*, în *Cercetări arheologice din aria nord-tracă*, III, București, 1999, p. 457–494.

de pământ (secolele XIII–XIV), fundațiile cetății de piatră (secolele XIV–XVI), două cuptoare de ars var (secolele XIV), necropola din secolele XV–XVI, un mormânt izolat, câteva gropi auxiliare etc.

În cursul investigațiilor arheologice din sectoarele nr. 71, 72, 75 și 79 au fost cercetate următoarele obiective: 1. *Citadela medievală de piatră, datată în secolele XIV–XVI* – trei segmente ale fundației pe latura de vest, un segment pe latura de est și două segmente pe latura de sud; 2. *Citadela medievală de pământ, datată în secolul XIII – mijlocul secolului XIV* – trei segmente ale șanțului cetății de pământ aflate la vest de zidul cetății de piatră; 3. *Valul din pământ nr. 3, datat în secolul XVII* – un segment la est de zidul cetății de piatră; 4. *Două cuptoare de ars var de la mijlocul secolului al XIV-lea* – unul lângă zidul de est al cetății de piatră, iar altul lângă cel de vest; 5. *Două gropi gospodărești, secolul al XIV-lea* – lângă latura de vest a cetății; 6. *Un mormânt uman izolat, c. 1366–1369* – lângă zidul de vest al cetății; 7. *Necropola din secolele XV–XVI* – 45 de morminte în preajma zidului de est al cetății.

2. AMPLASAREA SECTOARELOR ARHEOLOGICE

2.1. Sectorul nr. 71. Era amplasat la vest de cetate, lângă zid, de la contrafortul semicircular din partea centrală a laturii zidului până la turnul din colțul de sud-vest (fig. 2; 3). Sectorul nr. 71 era compus din două secțiuni. Prima, se găsea nemijlocit lângă zid, fiind paralelă acestuia și avea axa nord-sud cu dimensiunile de 36,0 x 1,0 m. Cea de-a doua secțiune cu dimensiunile de 19,0/7,0 x 13/3,0 m, era amplasată perpendicular primei secțiuni, fiind extinsă spre nord-vest. Suprafața cercetată a fost de 256 m.p.

2.2. Sectorul nr. 72. Era amplasat la est de cetate, lângă zid, la distanța de 4,90 m spre sud de turnul circular din colțul de nord-est al cetății (fig. 2, 16, 17). Sectorul nr. 72 avea forma unei secțiuni orientată pe axa vest-est, cu lungimea de 40 m și lățimea de 2,0 m. Era împărțită în carouri 2,0 x 2,0 m, numerotate după sistemul tablei de șah de la vest la est, cu numerele E1-20. Pe parcursul lucrărilor suprafața a fost extinsă la nord de carourile E6-8 cu șase carouri: C6-8 și D6-8. Suprafața cercetată a constituit în total 104 m. p.

2.3. Sectorul nr. 75. Era amplasat la vest de cetate, lângă zid, la distanța de 4,70 m spre sud de la turnul din colțul de nord-vest al cetății (fig. 2; 10). Sectorul nr. 75 reprezintă o secțiune de 80,0 m în lungime și 2,0 m lățime, orientată de la est spre vest (carourile D1-D40), care, ulterior, a fost extinsă dinspre sud-est cu trei rânduri de carouri: E5-E8, F5-F8, și G1-G8. Suprafața cercetată a fost de 226 m.p.

2.4. Sectorul nr. 79. Era amplasat în colțul de sud-vest al cetății, lângă turn. Acest sector include două secțiuni (fig. 2). Prima a fost săpată pe porțiunea de sud-est a turnului, în locul joncțiunii cu latura de sud a zidului. Avea o formă patrulaterală cu dimensiunile de 6,0 x 2,0 m, fiind împărțită în 3 carouri 2,0 x 2,0 m, numerotate de la nord la sud cu numerele A1, B1, C1. A doua secțiune se afla la 6,0 m spre est de la turnul din colțul de sud-vest, fiind situată pe zidul de sud. Avea o formă patrulaterală cu dimensiunile de 20,0 x 2,0 m, fiind împărțită în 10 carouri 2,0 x 2,0 m, numerotate de la nord la sud cu numerele A4-J4. Suprafața cercetată a fost de 52 m. p.

3. STRATIGRAFIA

3.1. Date generale. Stratigrafia din preajma cetății medievale a fost cercetată pe baza a 22 de profiluri (tabelele 1–4), dintre care 10 reprezentau profilurile magistrale, iar 12 profilurile erau locale. În cadrul sectorului nr. 71 au fost cercetate 11 profiluri stratigrafice, în sectorul nr. 72 – un profil magistral, în sectorul nr. 75 – 6 profiluri și în sectorul nr. 79 – 4 profiluri. Pe baza cercetărilor efectuate am stabilit, că în preajma cetății medievale există vestigii arheologice din paleolitic și evul mediu. Vestigiile medievale țin de trei perioade cronologice de bază: 1) citadela de pământ din secolul XIII – mijlocul secolului al XIV-lea, 2) citadela de piatră, circa 1366–1369 și 3) citadela moldovenească, sfârșitul secolului al XIV-lea – secolul al XVI-lea. Nivelul vechi de călcare al solului din secolele XIII–XIV a fost surprins pe lut/nisip steril sau pe rocă de calcar, în funcție de teren, la adâncimea de 0,20–0,80 m.

3.2. Stratigrafia sectorului nr. 71 a fost cercetată pe baza a 11 profiluri (tabelul 1; fig. 4–9), reprezentate de la solul steril pe verticală în felul următor: 1. Sol lutos steril de culoare gălbuie, iar în unele locuri stâncă de calcar, aflată la adâncimea minimă de 0,50 m (caroul I4) și maximă de 1,40 m (A4), 1,50 m (D1), 1,70 m (F1¹), Nc (nivel contemporan); 2. Sol cenușiu-brun, cu pigmenți de calcar, cu grosimea de 0,30–0,60 m – strat din secolele XII – începutul secolului al XIV-lea, reprezentat foarte bine în carourile A4-19, A/1-4, etc., constituie vechiul nivel de călcare; 3. Sol cenușiu-deschis, lentilă cu grosimea de 0,30–0,60 m, resturi din talpa valului al cetății din

Tabelul 1

Corelarea profilurilor din sectorul nr. 71

(Legendă: 1 – profilul sud-nord, peretele de vest al carourilor A5-A22; 2 – profilul vest-est, peretele de sud al carourilor J5-A5; 3 – profilul vest-est, peretele de nord al carourilor J5-A5; 4 – profilul vest-est, peretele de nord al carourilor I2¹-F2¹; 5 – profilul est-vest, peretele de sud al carourilor G1¹-F1¹; 6 – profilul vest-est, peretele de nord al carourilor I1-C1; 7 – profilul vest-est, peretele de nord al carourilor J4-A4; 8 – profilul nord-sud, peretele de est al carourilor C1-C3; 9 – profilul nord-sud, peretele de est al carourilor F2¹-F1¹; 10 – profilul sud-nord, mijlocul carourilor F3-F11 – profilul vest-est, peretele de nord al carourilor F2-C2).

Nominalizarea straturilor culturale	Nr. straturilor culturale	Grosime (cm)	Numerele profilurilor conform legendei										
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Sol vegetal cenușiu cu pietriș	20	10-15	8	10	11	8	11	17	14	10	7	6	8
Negru, secolul XX, groapă	19		7	9	10	-	-	-	13	-	-	-	-
Negru, pigmenți de calcar	18	10-30	-	8	9	7	10	16	12	9	6	-	7
Pietriș (strat de demolare a cetății de piatră)	17	10-60	6	7	8	-	-	15	11	8	-	-	6
Lut cu cenușiu	16	40-60	-	-	-	-	9	14	-	-	-	-	-
Cenușiu cu pietre mici, pigmenți de calcar	15	10-40	5	6	7	-	8	13	10	7	-	5	5
Lut ars, var (resturi din cuptor (complexul nr. 15))	14	10-15	-	5	6	6	-	12	-	-	5	4	-
Cenușiu, pigmenți calcar	13	10-15	-	-	-	-	7	11	-	6	4	3	4
Mortar (aglomerație masivă, o fază din construcția cetății din piatră)	12	20-50	-	-	-	-	-	10	-	5	-	-	-
Lut ars, pietre arse, var, sol cenușiu (resturi din dărâmătura cuptorului (complexul nr. 15))	11	35-40	-	-	-	-	6	9	9	-	3	2	3
Sol cenușiu (a IV fază de nivelare a șanțului cetății de pământ)	10	15-25	-	-	-	-	-	8	8	-	-	-	-
Cenușiu închis granulos, sau negru, pigmenți de calcar (a III-a fază de nivelare a șanțului)	9	20-60	-	-	-	5	5	7	7	-	-	-	-
Pietre, mortar (a II-a fază de nivelare a șanțului cetății din pământ cu resturi de la construcția cetății de piatră)	8	20-45	-	-	-	4	4	6	6	-	-	-	-
Negru cu pigmenți de mortar	7	10-15	-	-	-	-	-	5	-	4	-	-	-
Mortar (stratul de construcție a cetății de piatră)	6	3-25	4	4	5	-	-	4	5	3	-	-	2
Cenușiu, mortar	5	10-35	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Cenușiu deschis, demantelarea valului (prima fază de nivelare a șanțului)	4	30-70	3	3	3	3	3	3	4	-	-	-	-
Cenușiu deschis, talpa valului din partea de est a șanțului	3	30-60	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
Cenușiu-brun, pigmenți de calcar, secolele XII-XIII	2	20-40	2	2	2	2	2	2	2	2	2	-	-
Lut steril, rocă	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

secolele XII-XIV, șanțul căruia se afla în partea de vest, fiind săpat de la același nivel; 4. Sol cenușiu-deschis cu pigmenți de calcar și mortar, deșus la fundul șanțului, de la est spre vest, cu o grosime de 0,30-0,70 m reprezentând prima fază de nivelare a șanțului în sectorul carourilor G4-3-2-1-1¹-2¹; H4-3-2-1-1¹-2¹. Acest pământ provenea din valul demolat, aflat în secolele XII-XIV la est de șanț; 5. Sol cenușiu cu pigmenți de mortar, observat în carourile E5, D5, având grosimea de 0,10-0,35 m, a fost legat de activitățile de construcție a cetății de piatră; 6. Strat de mortar și pietriș cu grosimea de 0,03-0,25 m – faza inițială de construcție a cetății din piatră, deșus pe vochiul nivel de călcare al solului cu material ceramic autohton tipic pentru secolele XII-XIV (carourile A,B,C4-3-2-1, A5-14, 16-18), iar în unele locuri și peste vestigii ale Hoardei de Aur din secolul XIV (C4-D4, A10); 7. Sol de culoare neagră, cu pigmenți de mortar, strat cu grosimea de

0,03–0,25 m, observat în carourile C1¹, C1, C2, C3 ; 8. Pietre de dimensiuni mari și mici amestecate cu mortar (grosimea stratului era de 0,20–1,10 m), provenite, fără nici o îndoială, de la șantierul de construcție a cetății de piatră – depuse în șanțul cetății de pământ deasupra primului strat de nivelare a acestei construcții sub forma unei lemii de la de est spre vest, reprezentând a doua fază de nivelare a șanțului în sectorul carourilor G4-3-2-1-1¹-2¹; H4-3-2-1-1¹-2¹; 9. Sol cenușiu șaa negru, amestecat pe alocuri cu pietriș, cu grosimea de 0,20–0,60 m, așternut în partea superioară a șanțului de apărare, reprezentând a treia fază de nivelare a șanțului în sectorul carourilor G4-3-2-1-1¹-2¹; H4-3-2-1-1¹-2¹; 10. Sol cenușiu-lutos cu grosimea de 0,10–0,25 m, observat deasupra șanțului de apărare, reprezentând cea de-a IV-a fază de nivelare a acestuia; 11. Pietre arse, lut ars, bucăți masive de var stins, cu o grosime totală de 0,20–0,40 m, deșeuri din complexul de ars var nr. 15 (umplutura cuptorului și a gropilor de acces); 12. Aglomerație masivă din mortar și pietre cu o grosime totală de 0,20–0,50 m – o fază din perioada de construcție a cetății de piatră (în carourile C2-1 și D2); 13. Sol cenușiu cu pigmenți de lut ars, de var și calcar, cu grosimea de 0,10–0,35 m, observat în carourile D1, E1, F1-1¹, deasupra umpluturii complexului nr. 15; 14. Lut ars, pietre arse și var stins cu o grosime totală de 0,35–0,40 m, provenite din dărâmătura complexului nr. 15, erau așternute sub formă de calotă deasupra straturilor anterioare; 15. Sol cenușiu-negricios cu pietre mici, cu o grosime de 0,10–0,40 m, strat observat lângă zidul cetății, în unele sectoare era deșus deasupra stratului de construcție a cetății de piatră (stratul nr. 4) sau, chiar, deasupra stratului din perioada secolelor XII–XIV (stratul nr. 2) (carourile A4, A16–A18); 16. Sol lutos gălbui cu cenușiu, cu grosimea de 0,40–0,60 m, atestat în carourile D1, E1; 17. Strat gros de pietriș, cu grosimea de 0,10–0,60 m, observat lângă zidul cetății din piatră (A4, B4, A15–A21, C3, C2, C1), deșus deasupra stratului de sol cenușiu (nr. 14), iar într-un caz deasupra stratului de lut gălbui (nr. 15); acesta reprezintă faza de demantelare a cetății de piatră; 18. Sol negru cu pigmenți de calcar și grosimea de 0,10–0,30 m, situat aproape de nivelul actual de călcare sub solul vegetal, reprezintă faza epocii moderne; 19. Sol negru cu moloz și grosimea de 0,20–40 cm, reprezentând umplutură din secolul XX; 20. Sol vegetal cenușiu cu pietriș, cu grosimea de 0,10–0,15 m, situat la nivelul actual de călcare, care aparține perioadei conteroporane.

3.3. Stratigrafia sectorului nr. 72, analizată în baza profilului transversal de nord (fig. 16, 17), cu o lungime de 40,0 m, poate fi reprezentată astfel: 1. La bază se afla stânca din calcar sarmațian, pe alocuri acoperită de nisip gălbui, la adâncimea de 0,80–1,0 m; 2. Sol de culoare neagră, cu grosimea de 0,50–0,60 m, reprezenta stratul vechi de călcare, iar în carourile E2-20 era suprapus de stratul nr. 5; 3. Dungă de mortar, cu grosimea de 0,15–0,18 m, care reprezintă stratul de construcție a cetății; 4. Sol cenușiu fără impurități, cu grosimea de 0,15–0,20 m; 5. Sol cenușiu cu pigmenți de calcar, care reprezintă talpa valului nr. 3, cu grosimea de 0,60 cm; 6. Sol cenușiu și pietriș, cu grosimea de 0,20–0,40 m; 7. Sol nisipos, pe marginea de est a valului nr. 3, cu grosimea de 0,20–0,30 cm; 8. Sol vegetal cenușiu, cu grosimea de 0,05–0,10 m.

3.4. Stratigrafia sectorului nr. 75, cercetată în baza a 6 profiluri (tab. 2; fig. 11–13) și analizată pe verticală de la bază la nivelul actual, este reprezentată în felul următor: 1. Sol lutos steril de culoare gălbuie, la adâncimea minimă de 0,10 m și maximă de 1,50–1,60 m; 2. Sol cenușiu-deschis cu pigmenți de calcar, cu grosimea de 0,25–0,48 m. Se găsea la adâncimea de 0,70–1,10 m. Reprezintă stratul vechi de călcare cu resturi culturale din secolele XII–XIV. În acest strat au fost depistate 40 de fragmente de ceramică din perioada Hoardei de Aur (secolul XIV), 3 ouă de fier și 5 lame de silex din paleoliticul târziu; 3. Strat de mortar și pietriș cu grosimea de 15 cm, deșus peste solul vechi de călcare la adâncimea de 0,40 m. Acest strat reprezintă faza inițială de construcție a cetății de piatră din secolul al XIV-lea, așternut peste solul din secolele XII–XIV. A fost observat foarte clar doar în caroul D1, lângă zidul fortificației. În restul carourilor stratul respectiv nu s-a păstrat. Acest fapt se datorează, probabil, nivelărilor din preajma cetății în piatră efectuate după finalizarea lucrărilor de construcție. În timpul acestor lucrări a fost demolat de asemenea și valul cetății de pământ, care a fost aruncat în șanțul dinspre vest; 4. Sol cenușiu-închis negricios cu grosimea de 0,20–0,30 m. A fost observat la adâncimea de 0,50–0,80 m. Era deșus deasupra stratului de mortar în caroul D1 și peste stratul vechi de călcare în carourile D1–D3, G2–G8. Acest strat conținea resturi culturale din diferite perioade: secolele III–IV p. Chr. – 1 fragment de ceramică locală tipică, secolele XII–XIV – 3 fragmente de ceramică, secolul XIV (Hoarda de Aur) – 41 fragmente de ceramică, sfârșitul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea – 2 fragmente de ceramică și secolele XV–XVII – 15 fragmente de ceramică; 5. Sol cenușiu-închis granulos cu grosimea de 0,10–0,40 m, așternut peste stratul precedent. A fost descoperit la adâncimea de 0,15–0,70 m, în carourile G3–G7 și 0,25–0,60 m în carourile D2–D4. În acest strat au fost descoperite resturi culturale din secolul XIV (Hoarda de Aur) – 9 fragmente de ceramică și din secolele XV–XVII – 5 fragmente de ceramică; 6. Strat alcătuit din pietriș amestecat cu mortar. Grosimea stratului era de 0,20–0,40 m. A fost

descoperit nemijlocit lângă zidul cetății în carourile D1 și G1. Partea superioară a acestui strat se afla practic la suprafața nivelului actual de călcare a solului. Stratul de pietriș era așternut deasupra stratului nr. 4. Acest strat reprezintă, probabil, nivelul de demolare a cetății; 7. Sol nisipos gălbui-cenușiu, cu grosimea de 0,20–0,40 m, așternut deasupra straturilor nr. 2, 4 și 5. Acest strat a fost depistat în carourile D4–D6 și E5–E7. În acest strat au fost descoperite resturi culturale din secolele XII–XIV – 1 fragment de ceramică, din secolul XIV (Hoarda de Aur) – 6 fragmente de ceramică și secolele XV–XVII – 27 fragmente de ceramică; 8. Sol lutos gălbui, cu grosimea de 0,20–0,40 m, care întretăia stratul de pietriș (nr. 6), fiind așternut deasupra unor zone ale straturilor nr. 4, 5, 7. Acest strat a fost observat în carourile D1–D4. N-au fost descoperite resturi culturale în acest strat. 9. Sol vegetal cu grosimea de 0,10 m a fost observat în carourile D1–D2; 10. Sol de nivelare, cu o grosime de până la 0,60 m, depozitat în anul 1993.

Tabelul 2

Corelarea profilurilor din sectorul nr. 75

(Legendă: 1 – profilul vest-est, peretele de nord al carourilor D9–D1; 2 – profilul vest-est, peretele de sud al carourilor D9–D1; 3 – profilul vest-est, peretele de nord al carourilor E8–E5; 4 – profilul vest-est, peretele de sud al carourilor F8–F5; 5 – profilul vest-est, peretele de nord al carourilor G8–G1; 6 – profilul vest-est, peretele de sud al carourilor G8–G1).

Nominalizarea straturilor culturale	Nr. straturilor	Grosime strat, cm	Numărul profilurilor conform legendei					
			1	2	3	4	5	6
Nivelare 1993	13	60	11	12	8	8	10	
Sol vegetal	12	10	10					
Pietriș cu mortar, reparație a zidului	11	20–40		11			9	9
Lut gălbui cu cenușiu	10	20–40	9	10				
Cenușiu-închis granulos	9	10–40		9			8	8
Nisipos gălbui-cenușiu, cenușiu-deschis	8	20–40	8	8	7	7	7	7
Cenușiu, nivelare șanț nr. 4	7	50	7	7	6	6	6	6
Pietre, mortar, nivelare șanț nr. 3	6	18	6	6	5	5	5	5
Cenușiu, nivelare șanț nr. 2	5	60	5	5	4	4	4	4
Strat de construcție a cetății	4	15	4	4				
Lutos-cenușiu, nivelare șanț nr. 1	3	60–70	3	3	3	3	3	3
Cenușiu brun, deschis	2	25–48	2	2	2	2	2	2
Lut steril	1		1	1	1	1	1	1

3.5. Stratigrafia sectorului nr. 79, cercetată în baza a 4 profiluri (tab. 3; fig. 14, 15) cuprinde următoarele straturi: 1. Roca de calcar sarmațian, acoperită pe alocuri de un strat de nisip steril, la adâncimea de 0,80–1,0 m; 2. Sol cenușiu închis, pe alocuri negru pronunțat, cu grosimea de 0,20–0,35 m, reprezintă nivelul vechi de călcare din secolele XII–XIV; 3. Sol cenușiu. A fost observat lângă zidul cetății, cu grosimea de 10 cm, se extindea cu 1,70 m spre sud. Acest strat era depus direct pe soclul de fundație al cetății medievale. Provenea, probabil, din șanțul de fundație a cetății; 4. Strat de pietriș negricios, amestecat cu pământ negru, cu grosimea de 0,10–0,30 cm. Stratul de pietriș avea forma unei lentile cu lungimea de circa 4,0 m, extinsă pe axa nord-sud, la distanța de circa 3,5 m sud de zid. Acest pietriș provine din șanțul de fundație al cetății; 5. Strat de pietriș de culoare albicioasă cu multă făină de piatră de aceeași culoare, cu grosimea de 30–50 cm. Acest strat începea la distanța de 1,60 m spre sud de zid, se extindea de la nord la sud pe o suprafață cu lungimea de circa 2,0 m și suprapunea parțial lentila de pietriș de culoare negricioasă. Acest strat reprezintă urme ale șantierului de construcție a cetății, a depozitului de piatră; 6. Strat de pietriș amestecat masiv cu mortar umed de culoare gălbuie, cu grosimea de 40–50 cm. Era asemănător cu mortarul tipic pentru prima fază de construcție a cetății. Pietrișul cu mortar se întindea de la zidul cetății spre sud pe o suprafață cu lungimea de 2,5 m, acoperind parțial stratul de pietriș de culoare albicioasă. Pietrișul cu mortar reprezintă rămășițe din construcția cetății; 7. Sol cenușiu, cu grosimea de 0,10–0,25 m, orientat de la nord spre sud; 8. Dungă de nisip de 2–3 cm; 9. Strat de nisip de 10–12 cm; 10. Strat de pietriș. Avea forma unei lentile cu grosimea de 0,20–0,25 cm. Atestat în carourile A1–C1, B1, C1, B2–B3 de la adâncimea de 0,01–0,25 m până la adâncimea de 0,18–0,35 m. Era amplasat la distanță de 2,20 m spre sud de zidul cetății și 1,20 m de turnul de vest. Avea grosimea de 0,10–0,20 m, era orientat de la nord spre sud sub formă de lentilă pe o

uprafată cu lungimea de 2,40 m lângă peretele de vest al carourilor și de 2,75 m lângă peretele de est. Stratul ra compus din pietriș amestecat în unele zone cu sol cenușiu. Stratul de pietriș era deasupra direct deasupra tratului de sol cenușiu-nisipos, lucru observat lângă peretele de vest. Stratul de pietriș reprezintă, probabil, o tapă de reconstrucție san de demolare a cetății; 11. Sol cenușiu cu pigmenți de calcar de 15–30 cm grosime. De la acest nivel în caroul A1, lângă turn, era săpat șanțul de restaurare din anul 1974, iar, puțin mai jos, anșul de reconstrucție a turnului cetății, din anii '50–'60; 12. Sol vegetal de culoare cenușie, cu grosimea de –8 cm.

Tabelul 3

Corelarea profilurilor din Sectorul nr. 79.

Legendă: 1 – profilul sud-nord, A1–C1 (vest); 2 – profilul nord-sud A1–C1 (est); 3 – profilul sud-nord, A4–J4 (vest); – profilul nord-sud, A4–J4 (est).

Nominalizarea straturilor culturale	Nr. strat cultural	Grosime a (cm)	Profiluri conform legendei			
			A1–C1	A1–C1	A4–J4	A4–J4
			Vest	Est	Vest	Est
Sol vegetal	12	2–8	9	10	13	13
Șanț de restaurare, 1974		30	8	9	12	12
Șanț de restaurare, c.1960		30	7	8		
Sol cenușiu, pigmenți calcar	11	15–30	6	7		
Strat de pietriș	10	20–25	5	6	11	11
Sol nisipos	9	10–12			10	10
Dungă de nisip	8	2–3		5	9	9
Sol cenușiu-nisipos (negru)	7	10–25	4	4	8	8
Pietriș cu mortar gălbui, strat de construcție cetate, mijlocul secolului al XIV-lea	6	40–50			7	7
Pietriș albicios cu făină albă, secolul XIV	5	30–50	3	3	6	6
Pietriș negricios cu sol negru, secolul XIV	4	10–30			5	5
Sol cenușiu	3	10			4	4
Sol cenușiu, negru, ante secolul XIV	2	20–35	2	2	3	3
Sol nisipos steril	1				2	2
Rocă, calcar	1		1	1	1	1

3.6. Concluzii privind stratigrafia. Concluziile generale privind stratigrafia zonei extramuros a cetății Orheiului Vechi reies din analiza rezultatelor obținute în sectoarele nr. 71, 72, 75 și 79 (tabelul 4).

Corelarea datelor stratigrafice permite să evidențiem 32 de straturi cu depuneri culturale (tab. 4), în baza cărora stabilim următorul tablou stratigrafic în preajma cetății de piatră: 1. *Nivelul cultural din secolul al XII-lea – prima jumătate a secolului al XIV-lea* - reprezentat prin pământ brun-cenușiu (stratul nr. 2), așternut peste lutul steril sau direct pe roca de calcar (stratul nr. 1). De acest nivel ține etapa cetății de pământ, reprezentată prin mai multe segmente ale șanțului de apărare (șanțul săpat în stratul nr. 2) și urme ale valului din pământ (stratul nr. 3); 2. *Nivelul cultural de la mijlocul și a doua jumătate a secolele XIV*. De acest nivel ține construcția cetății de piatră în al treilea sfert al secolului al XIV-lea – reprezentată prin faze de demolare a cetății de pământ și de nivelare a șanțului ei (straturile nr. 4, 11, 12, 13), amenajarea șanțului de fundație a cetății din piatră (stratul nr. 5, 6, 7), resturi din timpul organizării șantierului de construcție a cetății (mortar, piatră stocată pentru construcție) (stratul nr. 7, 8), stratul de construcție a cetății (mortar, pietriș) (stratul nr. 9), fază de construcție a cetății (stratul nr. 10), cuptoare de ars var (nr. 14, 17) (pregătirea materiei prime pentru mortar), fază de reamplasare a mortarului (stratul nr. 15) și a solului cenușiu (stratul nr. 16), deșeuri de la construcție (aglomerații de mortar și piatră) (stratul nr. 16); 3. *Nivelul secolului XV – mijlocul secolului al XVI-lea* - reprezentat prin depuneri de sol nisipos-cenușiu (stratul nr. 18), sol nisipos (stratul nr. 19, 20), sol cenușiu (stratul nr. 21), lut cu sol cenușiu (stratul nr. 22); 4. *Nivelul de demolare a cetății de piatră, mijlocul secolului al XVI-lea* – reprezentat prin pietriș, mortar (stratul nr. 23); 5. *Nivel din a doua jumătate a secolului XVI-lea – secolul XVII* – reprezentat prin sol cenușiu (stratul nr. 24, 25); 6. *Nivelul secolului XVII* – reprezentat prin valul nr. 3, sol cenușiu (stratul nr. 26) și sol nisipos (stratul nr. 27, 28); 7. *Nivelul secolelor XVIII–XX* – sol vegetal (strat nr. 31), intervenții (straturile nr. 29, 30), nivelări (stratul nr. 32).

Tabelul 4

Corelarea straturilor culturale din preajma cetății Orheiului Vechi, sectoarele nr. 71, 72, 75, 79

Nominalizarea straturilor culturale	Nr. Straturi culturale	Grosime a (cm)	Nr. sectoare și nr. straturi			
			71	72	75	79
Nivelare 1993	32				13	
Sol vegetal cenușiu cu pietriș	31	10–15	20	8	12	12
Negru, secolul XX, groapă	30		19			
Pietriș, reparație 1974	29				11	
Sol nisipos	28	20–30		7		
Sol cenușiu cu pietriș	27	20–40		6		
Valul nr. 3, sol cenușiu	26	60		5		
Cenușiu	25	10–15		4		
Negru, pigmenți de calcar	24	10–30	18			11
Pietriș (strat de demolare a cetății de piatră, secolul XVI	23	10–60	17			10
Lut gălbui cu cenușiu	22	40–60	16		10	
Cenușiu cu pietre mici, pigmenți de calcar	21	10–40	15		9	
Strat de nisip	20	2–3				9
Dungă de nisip	19	10–25				8
Nisipos-gălbui, cenușiu-deschis	18	20–40			8	
Lut ars, var (resturi din cuptor (complexul nr. 15)	17	10–15	14			
Cenușiu, pigmenți de calcar	16	10–15	13			
Mortar, aglomerație masivă	15	20–50	12			
Lut ars, pietre arse, var, sol cenușiu (resturi din cuptor (complexul nr. 15)	14	35–40	11			
Cenușiu (a IV-a fază de nivelare a șanțului cetății de pământ)	13	15–25	10		7	
Cenușiu închis granulos (a III-a fază de nivelare a șanțului)	12	20–60	9		6	
Pietre narse, mortar (a II-a fază de nivelare a șanțului)	11	20–45	8		5	
Cenușiu, pigmenți: de lut ars, var și calcar	10	10–35	7			7
Mortar, pietriș (stratul de construcție a cetății de piatră)	9	3–25	6	3	4	6
Cenușiu cu mortar	8	10–35	5			
Pietriș (șantierul de construcție)	7	30–50				5
Pietriș (din groapa fundației cetății)	6	10–30				4
Sol negru (din șanțul fundației cetății din piatră)	5	10				3
Cenușiu deschis, (I-a fază de nivelare a șanțului)	4	30–70	4		3	
Cenușiu deschis, talpa valului cetății de pământ	3	30–60	3			
Cenușiu-briaș, pigmenți de calcar, secolele XII–XIII	2	20–40	2	2	2	2
Lut steril, rocă	1		1	1	1	1

4. CITADELA DE PIATRĂ

4.1. Date generale. Citadela medievală de piatră reprezintă o construcție de formă trapezoidală cu deschiderea porții în mijlocul laturii de sud (fig. 2). Are 4 turnuri pline la colțuri, 3 contraforturi semiovale pe laturile de vest, sud, est și 2 contraforturi trapezoidale pe latura de nord. Dimensiunile cetății sunt următoarele: latura de nord – 127,08 m, latura de sud – 121,86 m, latura de vest – 106,97 m, latura de est – 92,26, lățimea zidului – 1,70–1,86 m, diametrul turnurilor – 3,0–3,20 m³.

Către anul 1946 zidurile cetății erau demolate până la nivelul actual de călcare al solului, fundația fiind acoperită cu pământ. Perimetrul cetății la data respectivă se evidențiază foarte ușor după conturul patrulaterului reliefat din pământ. În anii 1947–1950 Gh. D. Smirnov a dezvelit fundațiile cetății la nivelul solului, pe care le-a conservat în anumite sectoare. În anii '70 zidul cetății a fost reconstituit deasupra solului, la înălțimea de 0,5–1,0 m.

Investigații arheologice în incintă și în exteriorul cetății au fost efectuate de către Gh. D. Smirnov în anii 1952–1953, 1955–1957. În urma investigațiilor arheologice autorul a emis o ipoteză greșită, potrivit căreia edificarea cetății de piatră a avut loc în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și datată în a doua jumătate a

³ Aceste dimensiuni au fost stabilite ca rezultat al unor măsurători speciale efectuate în anul 1998.

secolului XV⁴. Această opinie a fost preluată, ulterior, de către alți cercetători de la Chișinău, inclusiv de P. P. Bârnea⁵, care a activat la Orheiul Vechi timp de 20 de ani.

La începutul anilor '90, această ipoteză a fost pusă la îndoială de către arheologul Ion Hâncu și arhitectul Tamara Nesterov⁶. În acest context, în anii 1996–2001 am realizat investigațiile arheologice în exteriorul și în incinta cetății Orheiului Vechi, cu rezultate deosebit de prețioase, care oferă un răspuns exhaustiv pentru problema abordată⁷. Au fost cercetate cinci segmente de fundație a cetății de piatră și condițiile stratigrafice aferente, în baza cărora se poate susține cu certitudine că citadela din piatră a fost construită în al treilea sfert al secolului al XIV-lea, fiind reutilizată, ulterior, de către moldovenii în secolele XV–XVI.

4.2. Segmentul nr. 1 al fundației a fost cercetat în cadrul sectorului nr. 71, în jumătatea de sud a laturii de vest a cetății (fig. 3, 5). Cercetarea s-a făcut pe o porțiune cu lungimea de 36,0 m, de la contrafortul semioval de la mijlocul laturii până la turnul din colțul de sud-vest.

Săpăturile arheologice au arătat că în sectorul dat fundația originală a cetății, acoperită de nivelul de restaurare din 1974, se află cu 0,20–0,40 m sub nivelul actual al solului. Soclul de fundație al cetății, evidențiat clar, se găsea la adâncimea 0,80–0,90 m de la nivelul contemporan al solului, fiind plasat pe aceeași linie cu nivelul vechi de călcare al solului, iar în unele zone fiind suprapus de acest strat. Fundația cetății era adâncită în sol negru, cu 0,60 m sub nivelul vechi de călcare al solului. Talpa fundației se găsește la adâncimea 1,60 m, în partea de nord și 1,0 m în partea de sud. Fundația cetății a fost construită din piatră de calcar cu mortar din nisip amestecat cu var. Deasupra soclului de fundație, în anumite zone pereții erau acoperiți cu un strat de mortar cu var, care reprezenta stratul de tencuială. Blocurile de piatră din fundație și zid sunt diferite ca formă și înălțime, atingând în lungime 70 cm, iar în lățime 30–40 cm.

În partea de sud, lângă bastionul din colțul de sud-vest al cetății, a fost observată o fază de refacere a fundației cetății. În acest loc fundația originală a fost demolată până la talpă și înlocuită cu o altă temelie deosebită de cea veche din punct de vedere al tehnologiei, principiilor morfologice și al materialului folosit. Sectorul fundației refăcute începe de la bastion și se întinde spre nord pe o lungime de 3,0 m în partea inferioară a fundației și de 4,80 m în partea ei superioară. Piatra folosită în sectorul refăcut se deosebește de piatra din temelia originală, în primul rând, după structura sa, fiind de o altă proveniență. În al doilea rând, bolovanii de piatră sunt mai voluminoși decât piatra folosită în temelia originală. În al treilea rând, la exterior, piatra nu este lăsonată cum este în cazul fundației originale. În sectorul dat soclul fundației lipsește complet. În afară de aceasta se deosebește radical și mortarul folosit în calitate de liant în porțiunea menționată, care nu conține var, fiind alcătuit doar din nisip.

Observațiile stratigrafice au arătat că în sectorul dat prin anii '50–'60 ai secolului al XX-lea a fost săpată o groapă, care a distrus toate straturile culturale până la nivelul solului steril. Acest lucru a fost evidențiat clar în profilul pereților de vest al carourilor A20, A21, A22, care se află *vis-à-vis* de sectorul demolat al temeliei, la distanța de 1,0 m. Umplutura din groapa menționată conține două straturi: în partea superioară, până la adâncimea 0,70 m, se afla un sol afânat cu resturi culturale contemporane (sticlă, plastic, carton), iar în partea inferioară un strat de prundiș cu grosimea de 0,30–0,40 m. Pe baza celor menționate groapa a fost atribuită perioadei postbelice. Această escavare a fost efectuată, probabil, de către localnici cu

⁴ G. D. Smirnov, *Из истории Старого Орхья*, în *Известия Молд. Филиала АН МССР*, 4, 1960, p. 80–81.

⁵ P. P. Bârnea, *Молдавский средневековый город в Днестровско - Прутском междуречье (XV – начало XVI в.)*, Chișinău, 1984, p. 82–85.

⁶ I. Hâncu, *Orheiul Vechi*, Chișinău, 1995, p. 16–25.

⁷ Gh. Postică, *Investigațiile arheologice de la Orheiul Vechi în anii 1996–1997*, în *Cronica. Campania 1997*, București, 1998; idem, *Cu privire la cronologia cetății medievale de piatră de la Orheiul Vechi*, în *Conferința științifico-didactică anuală. Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Rezultatele comunicărilor, mai 1998*, Chișinău, 1998; idem, *Cercetările arheologice de la Orheiul Vechi în anii 1996–1998*, în *Orheiul Vechi. Buletin istorico-arheologic 1998*, Chișinău, 1999, p. 31–33; idem, *Complexul arheologic Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi. Buletin istorico-arheologic 1998*, Chișinău, 1999, p. 9–13; idem, *Complexul arheologic Orheiul Vechi*, în *Symposia Profesorum ULIM, 1999*, Chișinău, 1999; idem, *Precizări pe marginea cronologiei cetății medievale de piatră de la Orheiul Vechi*, în *Orheiul Vechi. Buletin istorico-arheologic 1998*, Chișinău, 1999, p. 38–39; idem, *Observații stratigrafice privind cetatea medievală de pământ de la Orheiul Vechi (în baza investigațiilor arheologice din anii 1996–1999)*, în *Symposia Profesorum ULIM, 2000*, Chișinău, 2000; idem, *Problema eronologiei cetății medievale de la Orheiul Vechi în lumina ultimelor cercetări arheologice*, în „*Restitutio in integrum*”. *Materialele conferinței științifice, 17 iunie 2000*, Chișinău, ULIM, 2000, p. 5–6; E. Nicolae, Gh. Postică, *Câteva monede descoperite la Orheiul Vechi*, în *Simpozion de Numismatică. Dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul* Chișinău, 28–30 mai 2000, București, 2001, p. 135–140.

scopul de a dobândi piatră din fundațiile cetății. Trebuie remarcat că porțiunea refăcută a fundației se deosebește radical de partea aeriană a cetății restaurată în anii '70 ai secolului al XX-lea, din care cauză cea dintâi nu poate fi pusă în legătură cu aceste lucrări. Distrugerea fundației din sectorul menționat s-a produs, probabil, prin anii '50 – '60 și tot atunci reparată.

4.3. Segmentul nr. 2 al fundației a fost cercetat în cadrul sectorului nr. 75, în partea de nord a laturii de vest a cetății (fig. 10, 11). Cercetarea a fost efectuată în două secțiuni cu lățimea de câte 2,0 m, la sud de turnul din colțul de nord-vest. Fundația zidului de vest al cetății a fost decopertată și cercetată în carourile D1 și G1. Ca rezultat al săpăturilor a fost stabilit că partea superioară a fundației originale se găsește cu 0,05 m (caroul D1) sau 0,20 m (caroul G1) mai jos de nivelul actual de călcare al solului.

Aici, soclul de fundație al cetății era evidențiat relativ slab și se găsea la adâncimea de 0,50 m în caroul D1 și de 0,20 m în caroul G1, de la nivelul actual de călcare al solului. În caroul D1, la nivelul soclului și deasupra lui (adâncimea de 0,40-0,50 m) se găsea stratul de construcție al cetății, alcătuit din mortar și pietriș. În caroul G1 stratul de construcție și partea superioară a nivelului vechi de călcare (0,20 m sub nivelul soclului cetății) lipsea, dat fiind, că la o anumită etapă a fost curățat complet, în acest loc fiind plasat un strat de pietriș, provenit, probabil, din demolarea cetății. Temelia cetății era adâncită (de la soclu în jos) sub nivelul vechi de călcare al pământului, în sol negru cu 0,40 m, în caroul D1, și cu 0,60 m în caroul G1.

Talpa fundației cetății în caroul D1 se găsește la adâncimea de 0,90 m, iar în caroul G1 la 0,80 m de la nivelul actual al solului. Temelia cetății este compusă din piatră ruptă de calcar de dimensiuni medii și mici (20x15x14 cm, 18x16x12 cm), prinse cu mortar din nisip și var.

Din punct de vedere tehnico-tehnologic, secțiunile din fundație, studiate în carourile D1 și G1, sunt asemănătoare sectorului nr. 1 al fundației cetății. Unica deosebire sesizată este că în aceste porțiuni soclul de fundație nu este evidențiat.

4.4. Segmentul nr. 3 al fundației a fost cercetat în cadrul sectorului nr. 72, în partea de nord a laturii de est a cetății, lângă turnul de nord-est (fig. 2, 16, 17). Cercetarea s-a făcut pe o porțiune cu lungimea de 2,0 m, la sud de turnul din colțul de nord-est. S-a stabilit că fundația originală a cetății de piatră se află la nivelul actual al solului. Soclul de fundație al cetății se afla la adâncimea de 0,65 m. Temelia zidului era săpată în solul negru la adâncimea de 0,35 m. Trebuie de menționat că șanțul fundației se îngusta spre fund cu 0,10 m, cauzând îngustarea temeliei la talpă. Menționăm că talpa zidului n-a ajuns până la rocă, oprindu-se la distanța de 0,15 m de la ea.

Adâncimea totală a fundației cetății avea 0,98 m până la talpă, iar până la nivelul vechi de călcare 0,65 m. Se poate constata că porțiunea fundației aflată astăzi la adâncimea de până la 0,65 m reprezintă un segment din partea aeriană a pereților cetății inițiale, care mai târziu în urma acumulării stratului de cultură și demolării zidului a fost nivelat nimerind sub sol. Fundația și pereții cetății sunt construiți din piatră obișnuită de calcar cu mortar din nisip amestecat cu var. În unele locuri pereții cetății sunt tencuiți cu mortar din var și nisip. Blocurile de piatră din fundație și zid sunt diferite ca formă și mărime. Este fețuită doar partea exterioară a pietrelor din zid. Unele blocuri de piatră ating în lungime 70 cm, iar în grosime 20 cm.

4.5. Segmentul nr. 4 al fundației (sectorul nr. 79) a fost cercetat în cadrul sectorului nr. 79, secțiunea de est (fig. 2, 14, 15). Segmentul nr. 4 reprezintă o porțiune a zidului de sud al cetății din caroul A4 cu lățimea de 2,0 m. Zidul original al cetății era păstrat la înălțimea de 0,60 m de la nivelul solului vechi de călcare. Temelia zidului era plasată în șanțul de fundație săpat în solul vechi de călcare cu 0,10-0,15 m și în stânca de calcar cu 0,10 m, în total cu 0,20-0,25 m adâncime. Soclul de fundație al zidului cetății se evidențiază foarte clar, având o extindere spre sud de 20-30 cm, plasându-se la nivelul vechi de călcare al solului, cu o grosime de 10-15 cm. Deasupra soclului de fundație al cetății și a nivelului vechi de călcare al solului, în partea de vest se găsea o lentilă de mortar de culoare gălbuie de 20-25 cm grosime sau un strat de pământ cenușiu. În șanțul de fundație erau plasate pietre rupte de calcar, prinse sporadic cu mortar. Piatra de fundație reprezintă bucăți de dimensiuni medii și mici, mai rar de dimensiuni mari (35 x 20 x 20 cm).

Partea aeriană a zidului avea două niveluri distincte. Nivelul inferior al zidului, plasat direct peste soclul de fundație, pe o înălțime de 35 cm era acoperit la exterior cu un strat de tencuială de 1-2 cm, care ascundea piatra zidului, evidențiindu-se sub forma unei fășii la baza peretelui. Mai sus, urmează două straturi din piatră cioplită la exterior, clădită ordonat pe bază de mortar. Aceste rânduri se ridică la înălțimea de 25-30 cm. Mai sus urma un strat de țiglă roșie contemporană, care reprezintă marcajul temeliei originale, suprapus de zidul restaurat în anii '70 ai secolului al XX-lea.

4.6. Segmentul nr. 5 al fundației a fost cercetat în cadrul sectorului nr. 79, secțiunea de vest (fig. 2, 14, 15). Segmentul nr. 5 reprezenta o porțiune a fundației turnului de sud-vest și zidului de sud al cetății. Cercetarea fundațiilor menționate a arătat că temelia turnului cetății diferă din punct de vedere al construcției de temelia zidului de sud, ultima aparținând de fundația originală a cetății, iar cea dintâi reprezentând o reconstrucție ulterioară. Partea originală a temeliei zidului de sud s-a păstrat la înălțimea de 0,50-0,60 m. Talpa fundației zidului de sud se găsea la adâncimea de 0,90 m de la nivelul contemporan al solului. În cadrul părții cercetate a fundației s-au păstrat două rânduri de pietre în preajma turnului și trei rânduri în preajma peretelui de est al carouii A1. Pietrele din temelie erau de dimensiuni mari: 40 x 20 x 20 cm, 35 x 20 x 20 cm. Printre pietre, în unele zone, a fost observat mortar de culoare gălbuie, caracteristic pentru primul strat de construcție a cetății. Primul rând de pietre al temeliei se găsea sub nivelul vechi de călcare al solului, fiind îngropat în șanțul de fundație al cetății cu 0,25–0,30 m. Temelia menționată deasupra era suprapusă de un strat de țiglă roșie contemporană, pusă de restauratori în anul 1974, iar mai sus urmează partea restaurată a zidului de 1,40 m, realizată în același an.

Fundația turnului de sud-vest se deosebește de fundația zidului prin următoarele caracteristici: prezența la bază a unui strat de mortar cimentat de culoare gălbui cu grosimea de 2-4 cm, care se extindea cu circa 0,40 m în jurul bazei temeliei pe tot perimetrul ei, fiind plasat direct pe suprafața rocii de calcar; prezența în cadrul fundației turnului a unor blocuri relativ mari de piatră prinse cu mortar cimentat gălbui; lipsa liniei de marcaj între baza temeliei turnului și porțiunea din partea superioară restaurată în anul 1974, care se deosebește net de partea inferioară a turnului prin faptul că în acest caz este folosită piatră tare de dimensiuni relativ mici și ciment contemporan.

În contextul observațiilor făcute putem conchide că turnul de sud-vest al cetății de piatră reprezintă o fază de refacere a fortificației. În această ordine de idei prezintă interes șanțul de restaurare a turnului descoperit în perimetrul lui.

Lângă turnul de sud-vest a fost descoperit un șanț de dimensiuni relativ mici, care întretăia umplutura altui șanț de dimensiuni mai mari săpat pe perimetrul turnului și în continuare lângă peretele de sud al cetății. Acest șanț avea lățimea 0,40–0,65 m și adâncimea de 0,20 m. Umplutura lui era compusă din sol cenușiu-închis (negru). Era săpat până la nivelul superior al fundației originale păstrate a turnului. De la acest nivel începea partea superioară a turnului refăcută în anul 1974. În baza acestor observații șanțul este pus în legătură cu lucrările de consolidare și restaurare a fundațiilor cetății medievale de la Orheiul Vechi din anul 1974.

4.7. Concluzii tehnologice: 1. La edificarea cetății în calitate de liant a fost folosit mortar pregătit din nisip cu var; 2. Partea aeriană a zidului cetății a fost acoperită cu tencuială din nisip cu var; 3. Turnurile cetății erau pline; 4. Turnurile au un diametru relativ mic, de doar 3,0 m; 5. Lățimea fundației și, respectiv, a zidului este relativ mică, de 1,80 m; 6. Fundația cetății era prevăzută cu soclu la nivelul vechi de călcare; 7. Fundația avea o adâncime foarte mică, de doar 0,20–0,40 m; 8. Folosirea mortarului și tencuiei pregătite pe bază de var a condiționat formarea la fața locului a unei industrii speciale pentru arderea varului în cantități mari; 9. Tencuiala de pe pereți pare să indice că citadela la etapa incipientă, probabil, avea o altă destinație decât cea militară.

4.8. Cronologia cetății din piatră. Pentru stabilirea cronologiei cetății din piatră prezintă interes: 1) datele stratigrafice din preajma zidului de incintă și 2) corelarea cetății cu complexe închise din preajma zidului de incintă (cuptoarele de var (complexele nr. 11, 15), gropile auxiliare (complexele nr. 12, 13, mormântul (complexul nr. 18).

1. Primul reper cronologic îl reprezintă *stratul de construcție al cetății*, observat în 13 profiluri, de lângă zidurile de est, vest și de sud ale complexului dat. În toate cazurile stratul de construcție al cetății se suprapunea peste nivelul vechi de călcare al solului, din secolul XIII – prima jumătate a secolului al XIV-lea, într-un singur caz fiind suprapusă o groapă (complexul nr. 12) cu material ceramic al Hoardei de Aur, dar care, cronologic, se încadrează în limita superioară a stratului arheologic enunțat.

2. Al doilea reper cronologic, îl reprezintă groapa (complexul nr. 13), datată în baza ceramicii Hoardei de Aur din perioada anilor '30 – '60 ai secolului al XIV-lea, care întretăia stratul de construcție al cetății de piatră, fapt ce demonstrează că citadela a fost construită în timpul dominației Hoardei de Aur în ținut, nu mai târziu de anul 1369.

3. Al treilea reper cronologic îl reprezintă cele două *cuptoare de ars var* (complexul nr. 11 și complexul nr. 15), care fără nici o îndoială au fost amenajate în scopul producerii varului necesar pentru edificarea cetății, astfel încât aceste construcții erau contemporane. Cronologia extinsă a acestor complexe în baza monedei hanului Janibek este stabilită între anii 1351–1369, iar cea restrânsă (ținând cont de prezența în cuptoare, a

ceramicii Hoardei de Aur și a ceramicii moldovenești la același nivel) în ultima etapă a perioadei indicate, sfârșitul anilor '60, secolul XIV.

4. Al patrulea reper cronologic, îl reprezintă mormântul (complexul nr. 18), datat în baza unei monede din anii 1366–1369. Având în vedere amplasarea mormântului față de zidul cetății și descoperirea pe fundul gropii lui a unui strat de mortar similar cu cel folosit la construcția cetății se poate conchide că mormântul și citadela sunt contemporane, din perioada anilor 1366–1369 sau din anii '70 ai secolului al XIV-lea.

5. Al cincilea reper cronologic îl reprezintă stilul arhitecturii cetății din piatră. Având în vedere caracterul oriental al arhitecturii cetății de piatră⁸ conchidem că această construcție putea fi edificată numai sub o autoritate mongolă, deci până la 1369, când Hoarda de Aur pleacă din acest ținut.

6. Or, în baza reperelor cronologice, data edificării cetății din piatră de la Orheiul Vechi a fost stabilită în ultima perioadă a dominației Hoardei de Aur în spațiul pruto-nistean, între anii 1366–1369. Astfel, se poate susține, că citadela de piatră de la Orheiul Vechi reprezintă o operă arhitecturală din faza finală a dominației Hoardei de Aur în această zonă.

4.9. Caracterul cetății. Schimbarea cronologiei cetății de piatră de la Orheiul Vechi ridică o altă problemă nu mai puțin principială, cea a destinației inițiale a complexului citadin. Conform studiilor de arhitectură realizate în paralel cu săpăturile arheologice, stilul arhitectural al cetății de piatră de la Orheiul Vechi este definit drept stil oriental⁹. Caracterul oriental al arhitecturii cetății reiese din următorii parametri, care lipsesc în construcțiile fortificate europene, dar au analogii directe în Orient: 1) grosimea mică a zidurilor (1,8–2,0 m), 2. Prezența turnurilor circulare și semicirculare pline, de dimensiuni mici, la colțuri (3,0 m) și la mijlocul laturilor (3,0 x 1,5 m), 3. Prezența stratului de tencuială pe pereții edificiului, observată atât la exterior cât și în interior¹⁰.

Datele prezentate sugerează că citadela în perioada inițială avea o altă destinație decât cea militară. Ținând cont de faptul, că în preajma acestei construcții, activitatea culturală din perioada secolului al XIV-lea era puțin pronunțată, lucru confirmat și de către investigațiile din incintă, se poate presupune că edificiul în cauză a fost destinat, inițial, mai degrabă pentru activități religioase. Construcția dată era destinată, probabil, pentru îngrădirea unui complex religios, alcătuit dintr-un mausoleu cu o clădire monumentală suprapusă (moschee ?), în jurul căreia erau circa 20 de încăperi¹¹.

5. CITADELA DE PĂMÂNT

5.1. Date generale. Citadela de pământ de la Orheiul Vechi a fost descoperită de către Gh. D. Smirnov în timpul săpăturilor arheologice din anii '50 ai secolului al XX-lea. Această construcție, conform datelor lui Gh. D. Smirnov, a precedat citadela de piatră. Avea o formă semiovală, la nord fiind protejată de malul abrupt al râului Răut, alte părți de un val de pământ prevăzut cu palisadă de lemn, iar în partea de vest și de est de șanțuri de apărare. În perioada respectivă aulorul menționat a descoperit două șanțuri, care începeau la marginea de nord a promontoriului și se întindeau spre sud, fiind paralele zidurilor cetății de piatră pe o distanță de circa 70,0 m, după care făceau un cot și intrau sub fundațiile cetății de piatră. În partea de sud șanțul lipsea. În timpul cercetărilor efectuate de către Gh. D. Smirnov n-au fost descoperite urme ale valului de pământ, care a fost demolat în legătură cu construcția cetății de piatră.

Conform datelor lui Gh. D. Smirnov, această cetate era anterioară dominației mongole în ținut, fiind datată în secolele XII-XIV¹². Mai târziu, P. P. Bârnea, fără a efectua investigații arheologice în această zonă, în mod arbitrar a contestat concluziile lui Gh. D. Smirnov, atribuind nemotivat citadela de pământ perioadei domniei lui Alexandru cel Bun, în prima jumătate a secolului al XV-lea¹³. În timpul săpăturilor arheologice din anii 1996–2000 au fost cercetate trei segmente ale șanțului cetății de pământ, aflate la vest de citadela de piatră. Lungimea totală a segmentelor de șanț studiate este de 19,0 m (1,0 m, 12,0 m și 6,0 m).

⁸ T. Nesterov, *Situl Orheiul Vechi. Monument de arhitectură*, Chișinău, 2003, p. 36–46.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Cercetări în colțul de sud-vest al citadelei. Materiale inedite.

¹¹ T. Nesterov, *op. cit.*, p. 35–46.

¹² G. D. Smirnov, *op. cit.*, p. 80–81.

¹³ P. P. Bârnea, *op. cit.*, p. 82–85.

5.2. Segmentul nr. 1 al șanțului (Sectorul nr. 71, carourile A19, A20). *Amplasarea.* A fost cercetat în cadrul sectorului nr. 71, lângă latura de vest a cetății, în carourile A19, A20, pe o porțiune cu lungimea de 4,0 m și lățimea de 1,0 m, în locul, unde după calculele lui Gh. D. Smirnov¹⁴ șanțul cotea spre est, lucru confirmat și de investigațiile recente (fig. 3, 5).

Caracteristica. Șanțul era săpat în solul steril, parțial în stânca de calcar, de la nivelul solului cenușiu-gălbui, datat cu materiale arheologice premongole, din secolele XII–XIV. Segmentul cercetat al șanțului era orientat pe axa vest-est. Profilul șanțului a fost urmărit foarte clar în perețele de vest al carourilor A19, A20. Latura de nord a șanțului era albiată. În parten de sud șanțul era tăiat de grbapa nr. 20 săpată în secolul XX. Adâncimea șanțului era de 1,20 m Nc. Sub zidul cetății de piatră traseul șanțului n-a fost observat, dat fiind faptul că în acest sector fundația zidului era amplasată pe stânca de calcar.

Umplutura șanțului reprezenta sol de culoare neagră amestecat cu multă arsură, fragmente de lut ars și cărbune de lemn. În partea superioară șanțul era suprapus de stratul de mortar și pietriș din timpul edificării cetății de piatră.

Inventar. În partea superioară a umpluturii a fost descoperit un fragment de ceramică gălbui-roșiatic din vremea Hoardei de Aur.

5.3. Segmentul nr. 2 al șanțului (Sectorul nr. 71, carourile GH4-2¹). *Amplasarea.* A fost cercetat în partea de nord-vest al sectorului nr. 71, pe o suprafață cu lungimea de 12 metri, aflată la distanța de 12 m spre vest de la zidul de cetății de piatră (fig. 3, 6, 7, 8). În sectorul menționat șanțul este paralel cu zidul cetății din piatră, orientat spre nord cu o deviere de 15° spre est. Șanțul a fost observat la adâncimea 0,30–0,60 m.

Caracteristica. Această parte a șanțului a fost studiată în proporție de 60 %, restul fiind conservat. Acest lucru a fost dictat de necesitatea conservării cuptorului de ars var din secolul XIV, descoperit lângă marginea de est a șanțului. Din această cauză a fost studiată complet partea șanțului din carourile G-H4 și jumătatea de vest a șanțului (carourile H3, H2, H1, H1¹, H2¹). În partea de răsărit a fortificației lucrările arheologice au fost sistate la nivelul conturului șanțului.

La adâncimea de 0,50–0,60 m șanțul avea o lățime de 5,50–6,0 m. Șanțul era săpat în lut steril de culoare gălbuie închisă. În carourile G-H4 șanțul era săpat până la nivelul stâncii din piatră, în celelalte carouri aflate în partea superioară a pantei, fundul șanțului nu ajungea la stâncă. Pereții șanțului coborau spre fund în pantă. Fundul șanțului era plat. Lățimea fundului șanțului, după cum au arătat eșarțările integrale din carourile G-H4, era de 3,0 m. Adâncimea șanțului era de 1,60 m Nc, în carourile G4, H4, din partea inferioară a pantei și de 2,60 m Nc, în carourile H2¹, G2¹ din partea superioară a pantei, sau de 1,10–2,0 m de la nivelul vechi de călcare al solului.

Umplutura șanțului era alcătuită din 4 straturi culturale: primul strat, din partea inferioară a șanțului, reprezenta o lentilă alcătuită din sol cenușiu (provenit, probabil, din șanțul fundației cetății de piatră) cu pigmenți de mortar și de calcar (provenit din resturi de construcție a cetății de piatră), cu grosimea de 0,30–0,70 m așternută la fundul șanțului de la marginea de est cu o ușoară înclinare spre vest. În partea de nord a secțiunii șanțului, acest strat era compus din sol negru sau gălbui amestecat cu lut nrs, calcar, bucăți de mortar, iar în unele locuri cu cărbune de lemn.

Deasupra stratului inferior era depusă o lentilă groasă, alcătuită din pietre de calcar de diferite dimensiuni (cele mai mari atingeau 40 x 20 x 15 cm) și bucăți de mortar similar după compoziție și culoare cu cel folosit la construcția cetății de piatră, cu grosimea 0,20/0,45–1,0/1,10 m, așternute în pantă de la marginea de est a șanțului (adâncimea 0,30–0,40 m Nc) spre centrul lui (adâncimea 0,80–1,10 m Nc). La extremitatea de sud a secțiunii studiate, stratul de pietre avea grosimea de 0,3–0,45 m, iar în partea centrală a acesteia grosimea stratului de pietre atingea 1,0–1,10 m.

Al treilea strat, suprapus peste lentila din pietre, reprezenta un strat de nivelare, alcătuit din sol cenușiu-închis granulos sau negru cu fragmente de calcar, cu o grosime de 0,20–0,60 m, provenit din săpătura cuptorului de ars var (complexul nr. 15).

Al patrulea strat, din partea superioară, reprezenta o nivelare sub forma unei lentile alcătuită din sol cenușiu cu lut, cu o grosime de 0,10–0,25 m, care provenea din săpătura cuptorului de ars var (complexul nr. 15).

Inventar. În șanț au fost depistate: un fragment de sticlă (-1,37 m) și 12 fragmente de ceramică gălbui-roșiatică din vremea Hoardei de Aur (secolul XIV). Ceramica a fost descoperită în stratul inferior al șanțului, sub lentila de pietre la adâncimea de 0,86–1,70 m.

Cronologia șanțului. Pentru stabilirea cronologiei șanțului prezintă interes materialul arheologic depistat (ceramică, pietre, mortar) și datele stratigrafice: 1. Ceramica descoperită în partea inferioară a umpluturii șanțului

¹⁴ G. D. Smirnov, *op.cit.*, p. 80–81.

aparține în totalitate perioadei Hoardei de Aur (secolul XIV); 2. Mortarul din umplutura șanțului este identic după structură, compoziție și culoare cu mortarul folosit în construcția fundației cetății de piatră, datată în perioada Hoardei de Aur (secolul XIV); 3. Pietrele din umplutura șanțului sunt similare după structură și culoare cu pietrele din fundația cetății de piatră, multe dintre acestea având amprente evidente de mortar tipic pentru fundația construcției amintite.

Observațiile făcute indică o legătură directă între procesul de edificare a cetății de piatră și astuparea șanțului cetății de pământ. Această legătură este demonstrată de stratigrafia șanțului. Astfel, observațiile mănțioase indică foarte explicit că șanțul a fost astupat dinspre est, dinspre citadela de piatră, cu sol amestecat, ce conține resturi evidente provenite din timpul lucrărilor de construcție a cetății de piatră. Pe baza celor menționate, data limitei superioare a șanțului este stabilită între anii 1366–1369, când acesta a fost astupat în legătură cu edificarea cetății din piatră.

În legătură cu stratigrafia șanțului prezintă interes faptul că în umplutura lui lipsește resturi materiale ce ar ține de demolarea cuptorului de ars var (complexul nr. 15). Această observație demonstrează că în perioada de funcționare și de demolare a cuptorului de ars var șanțul era astupat. Procesul astupării șanțului, după cum o demonstrează și straturile de nivelare din partea superioară a acestei construcții, a fost încheiat în perioada amenajării gropii cuptorului, care a avut loc în un interval mic de timp după amenajarea fundației cetății de piatră. Resturile materiale provenite din cuptor s-au suprapus doar parțial asupra șanțului după ce acesta a fost astupat.

Cronologie relativă generală. În baza observațiilor efectuate putem stabili următoarea cronologie relativă a complexelor din sectorul cercetat: 1) în prima etapă a fost amenajat șanțul; 2) în a doua etapă a urmat construcția parțială a cetății de piatră; 3) în a treia etapă a fost astupată partea inferioară a șanțului cu resturi din construcția cetății de piatră; 4) în a patra etapă a fost săpată groapa cuptorului de ars var, iar solul scos din groapă a servit pentru nivelarea părții superioare a șanțului; 5) în a cincea etapă a funcționat cuptorul de ars var, care producea varul necesar pentru construcția și tencuirea pereților cetății și 6) în aceeași etapă a fost distrus cuptorul de ars var, iar resturile lui au suprapus parțial umplutura superioară a șanțului.

În baza observațiilor realizate și inventarului arheologic descoperit în straturile respective lucrările efectuate în etapele nr. 2–6 pot fi atribuite cu siguranță perioadei Hoardei de Aur, din anii 1366–1369.

5.4. Segmentul nr. 3 al șanțului (Sectorul nr. 75). Amplasarea. Segmentul nr. 3 a fost studiat în cadrul sectorului nr. 75, fiind sectionat nenrijlocit marginea stâniei Răutulului, unde începe traseul șanțului, la distanța de 8,0–10,0 m spre vest de zidul cetății de piatră (fig. 10–13). Porțiunea cercetată a șanțului avea o lungime de 6,0 m și era orientată pe axa nord-sud, cu deviere de 15 grade spre vest.

Caracteristica. Extremitatea de nord al șanțului era mai largă în comparație cu corpul de bază a construcției și devia de la traseul general al șanțului, fiind rotită spre nord-est. Lățimea șanțului la nivelul vechi de călcare al solului (adâncimea de 0,70–1,0 m) varia de la 5,10 m la capătul de nord, 4,30 m la mijlocul porțiunii cercetate și 3,50 m la capătul de sud al șanțului. Șanțul era săpat în lut steril, atingând adâncimea de 2,80–3,0 m Nc sau 2,0–2,30 m de la nivelul vechi de călcare. Pereții șanțului aveau formă de pantă, sub un unghi de 45 de grade, iar fundul șanțului era plat. În secțiune șanțul avea o formă trapezoidală cu lățimea fundului de 1,0–1,30 m.

Umplutura șanțului era alcătuită din patru straturi succesive, care erau dispuse în ordine inversată, comparativ cu stratigrafia solarilor din preajma secțiunii (partea de est), fapt ce ne permite să reconstituim foarte clar etapele astupării șanțului.

1. La fundul șanțului, la adâncimea de 2,36–3,05 m (carourile D5-D7) și 1,80–2,40 m (carourile G5-G7), se găsea un strat, alcătuit din sol lutos pe alocuri cenușiu (stratul 1) cu grosimea de 0,60–0,80 m. În cadrul acestui strat, la fundul șanțului, au fost descoperite 6 fragmente de ceramică gălbuie-roșiatică din vremea Hoardei de Aur (secolul XIV), 1 fragment de ceramică cenușie moldovenească tipică pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV, o lupă de fier de circa 500 grame și 2 lame de silex din paleoliticul târziu. Aceste descoperiri datează stratul respectiv în secolul XIV. Analiza compoziției solului din acest strat pare să indice că acesta ar putea proveni din partea superioară a valului cetății de pământ, care, fiind demolat după finalizarea lucrărilor de construcție a cetății de piatră, a fost aruncat direct în fundul șanțului sau acolo de unde cândva a fost extras.

2. Deasupra stratului precedent, la adâncimea de 1,80–2,36 m (carourile D5-D7) și 1,07–1,80 m (carourile G5-G7) se găsea un strat de pământ cenușiu-închis, compact, cu pigmenți de calcar (stratul nr. 2). Grosimea acestui strat era de 0,50–0,75 m. În cadrul acestui strat au fost descoperite: 10 fragmente de ceramică gălbuie-roșiatică de tipul Hoardei de Aur din secolul XIV, 1 fragment de ceramică cenușie moldovenească tipică pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV și 7 lame de silex din

paleoliticul târziu, 1 os uman, 6 oase de animale, o placă din fier (ad. -2,11 cm) și 3 bucăți de zgură de fier (150 g). Aceste descoperiri datează stratul respectiv în secolul XIV. Judecând după compoziția solului se poate presupune că stratul respectiv provine din partea mijlocie a valului cetății de pământ, care a fost aruncat în șanț după terminarea lucrărilor de construcție a cetății de piatră.

3. Peste stratul nr. 2 se găsea o aglomerație de mortar și pietre (nr. 3) sub forma unei lentile, care se așternea în partea centrală a șanțului, pe axa nord-sud. Lățimea stratului era de 1,60 la capătul de sud al șanțului și de 3,0 m la capătul de nord, iar grosimea lui maximă era de 0,40 m. Mortarul era de culoare gălbuie, unele bucăți atingând dimensiuni de până la 15 x 13 x 10 cm, 12 x 10 x 8 cm și era asemănător, după compoziție și culoare, cu mortarul din stratul de construcție al cetății de piatră din secolul XIV, descoperit lângă zidul acesteia (stratul nr. 3). Mortar similar a fost descoperit în segmentul nr. 2 al șanțului, cercetat în sectorul nr. 71. Mortarul era amestecat cu pietre de dimensiuni mari (80 x 65 x 40 cm, 60 x 50 x 40 cm, 55 x 35 x 30 cm, 50 x 40 x 30 cm), medii și mici, provenite din resturile de construcție a cetății de piatră din secolul XIV, care, după terminarea lucrărilor de construcție a celei din urmă, au fost aruncate în șanțul cetății de pământ. După construcția cetății de piatră, șanțul cetății de pământ devenea inutil, din care cauză a fost astupat. În stratul de mortar din șanț au fost descoperite 8 fragmente de ceramică gălbui-roșiatică din vremea Hoardei de Aur. Această ceramică demonstrează că stratul respectiv aparține perioadei Hoardei de Aur. În același strat, la adâncimea de 1,62 m, a fost descoperită o lupă de fier cu greutatea de circa 3 kg, provenită de la fundul unui cuptor de redus minereu de fier.

4. În partea superioară a șanțului se găsea un strat de pământ cenușiu-deschis (stratul nr. 4), practic fără impurități, care reprezenta o parte din stratul de cultură nr. 2, din sectorul nr. 75, observat în preajma șanțului. Acest strat cu grosimea de 0,20–0,90 m, avea forma unei lentile care acoperea toată partea superioară a șanțului, de la nivelul solului din secolul XIV, de la adâncimea de 0,45–0,57 m până la 1,20–1,60 m. În cadrul stratului respectiv au fost descoperite: o bară din fier (-1,54 m), 28 fragmente de ceramică, dintre care 12 fragmente aparțin perioadei Hoardei de Aur (secolul XIV), iar 16 fragmente ceramice sunt de factură moldovenească, de culoare cenușie tipică pentru a doua jumătate a secolele XIV – începutul secolele XV. Au mai fost descoperite 4 fragmente de silex din paleoliticul târziu și un cui din fier. Acest strat este analog, după compoziție și culoare, cu stratul de cultură nr. 2 din cadrul sectorului nr. 75, observat în afara șanțului, spre est și vest. Pornind de la faptul că partea superioară a stratului din șanț se găsea practic la același nivel cu stratul respectiv din preajmă, reprezentând de fapt o continuare și o parte a acestuia, putem conchide că acest sol, a fost aruncat în șanț dinspre est, din talpa fostului val, demantelat în urma finalizării lucrărilor de construcție a cetății de piatră.

Inventarul din șanț. În porțiunea cercetată a șanțului au fost descoperite: o verigă din fier, element de la o zăbală pentru cai (-2,0 m), o bară din fier (-1,54 m), o placă din fier (-2,11 m), 1 cui de fier (-1,35 m), 13 lame de silex din paleoliticul târziu, 2 lupe de fier (3,5 kg), 3 bucăți de zgură de fier (150 gr), 6 oase de animale, un os uman, și 54 fragmente de ceramică: 36 fragmente din vremea Hoardei de Aur (secolul XIV) și 18 fragmente ceramică cenușie moldovenească, tipică pentru a doua jumătate a secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea.

Cronologia șanțului. Pe baza materialelor obținute, conchidem că în partea de est a șanțului a existat un val de pământ, care a fost demolat, ulterior, solul fiind aruncat în șanț. Perioada demantelării valului de pământ și, respectiv, astupării șanțului este stabilită în limitele anilor '30-'60 ai secolului al XIV-lea. În favoarea acestei cronologii pledează ceramica și mortarul din umplutura șanțului. Ceramica, descoperită la toate nivelurile șanțului, inclusiv la fundul lui, aparține perioadei Hoardei de Aur și este datată la Orheiul Vechi în anii '30-'60 ai secolului XIV-lea. Dat fiind, că în umplutura șanțului a fost descoperit un strat masiv de mortar și pietre, provenite din resturile de construcție a cetății de piatră, edificată în perioada Hoardei de Aur, demonstrează că șanțul a fost astupat după finisarea lucrărilor de construcție a cetății de piatră și curățirea terenului din preajma ei. În același timp a fost demantelat și valul de pământ al cetății de piatră. Observațiile stratigrafice au permis să stabilim ordinea demantelării valului și, respectiv, ordinea astupării șanțului. La început a fost tăiat vârful valului, alcătuit din sol lutos, extras cândva din fundul șanțului, și aruncat înapoi la fundul șanțului. În doua etapă a fost demantelată partea de mijloc a valului, alcătuită din sol cenușiu, extras cândva din partea de mijloc și superioară a șanțului, și aruncat înapoi în șanț, deasupra stratului precedent alcătuit din sol lutos. În a treia etapă, în șanț au fost aruncate resturi de construcție (mortar și pietre), provenite din șantierul de construcție a cetății de piatră, după curățirea terenului din preajma cetății, dintre zid și valul de pământ. În a patra fază a fost demantelată baza valului de pământ, alcătuită din sol cenușiu, extras din nivelul vechi de călcare și aruncat deasupra stratului de mortar și piatră. Pe baza acestor date, putem constata că citadela de pământ a fost demantelată și astupată între anii '30-'60 ai secolului al XIV-lea. Acest fapt

demonstrează că citadela de pământ este anterioară secolului XIV, din care cauză data edificării acesteia poate fi atribuită secolelor XII–XIII.

În legătură cu inventarul descoperit în complexul dat, un interes aparte o prezintă descoperirea fragmentelor de ceramică moldovenească din partea inferioară a șanțului. Condițiile descoperii ceramicii moldovenești exclud orice presupunere privitoare la o pătrundere a lor la fundul șanțului într-o perioadă mai târzie decât cea a demolării și astupării cetății de pământ. Analiza atentă a fragmentelor descoperite demonstrează că acestea sunt similare ceramicii moldovenești tipice pentru a doua jumătate a secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea. În acest context conchidem că prezența ceramicii moldovenești în șanț împreună cu ceramica din vremea Hoardei de Aur reprezintă de fapt un indice care permite să stabilim timpul demolării cetății de pământ, care în acest caz nu poate fi decât perioada anilor '30-'60 ai secolului al XIV-lea. Mai mult, descoperirea ceramicii moldovenești timpurii în șanț reprezintă un indice important, în favoarea prezenței băștinașilor printre populația orașului mongol.

În legătură cu prezența în șanț a ceramicii moldovenești amintim că descoperiri similare a făcut în anii '50 și Gh. D. Smirnov¹⁵. Acestea au fost folosite, ulterior, de către P. P. Bârnea, pentru argumentarea unor opinii eronate în problema datării acestui complex arheologic și în problema evoluției etnice a spațiului pruto-nistean, potrivit căreia era acreditată ideea edificării cetății de pământ în perioada moldovenească, a domniei lui Alexandru cel Bun și, respectiv, demolată în timpul lui Ștefan cel Mare¹⁶. Opinia lui P. P. Bârnea poate fi contestată, însă, de observațiile stratigrafice, caracterul umpluturii și materialele ceramice descoperite în șanț pe parcursul anilor 1996–2000. Descoperirea în partea inferioară a șanțului a două fragmente de ceramică moldovenească, cu caracteristici tipice pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV, ca și descoperirea unui fragment similar în partea de mijloc a complexului respectiv, reprezintă argumente foarte serioase în favoarea prezenței la Orheiul Vechi, în timpul dominației Hoardei de Aur, a populației moldovenești. Această interpretare a descoperirilor menționate se găsește în deplină concordanță cu descoperirile arheologice din umplutura complexelor nr. 11 și 15.

5.5. Concluzii tehnologice: 1. Citadela de pământ a fost pe locul ocupat, ulterior, de citadela de piatră; 2. Citadela de pământ pe axa vest-est depășea limitele cetății de piatră, iar pe axa nord-sud era puțin mai mică, fiind întretăiată de ultima; 3. Citadela de pământ n-a păstrat semne vizibile la suprafața solului; 4. A fost descoperit un singur segment din talpa valului cetății de pământ; 5. Valul de pământ al cetății a fost demolat în timpul construcției cetății de piatră; 6. Șanțul a fost săpat de la nivelul vechi de călcare al solului, datat cu materiale ceramice din perioada secolului XII – prima jumătate a secolului al XIV-lea; 7. Șanțul a fost astupat în partea inferioară cu pământ din fostul val de apărare, iar în partea superioară cu moloz rămas de la construcția cetății de piatră; 8. Șanțul se afla la distanța de 10–12,5 m vest de zidul cetății de piatră; 9. Extinderea de nord al șanțului făcea cot spre est, aflându-se la o distanță de 6,0–8,5 m vest de colțul de nord-vest al cetății de piatră; 10. Lungimea șanțului de vest al cetății de pământ, măsurată pe axa zidului de vest al cetății de piatră era de circa 98–99 m; 11. Șanțul era perpendicular pe malul abrupt al Răutului, se întindea pe axa nord-sud cu deviere de 15 grade spre vest, și era paralel cu zidul cetății de piatră până în regiunea turnului semioval din mijlocul laturii, pe o lungime de 66,0 m, de unde începea o cotitură lentă spre est, intrând sub zidul cetății de piatră, în punctul aflat la distanța de 97,70 m de latura de nord; 12. Șanțul avea o formă trapezoidală, pe alocuri semiovală în secțiune; 13. Lățimea șanțului în partea superioară, la nivelul vechi de călcare al solului, varia între 4,70 și 5,80 m, iar la fund între 0,95 și 3,0 m; 14. Adâncimea șanțului de la nivelul vechi de călcare varia de la 0,60 m la capătul de sud, în regiunea intersecției cu latura de vest a cetății de piatră, la 1,0 m în regiunea din preajma turnului semioval al zidului, ajungând până la 2,35 m în capătul de nord.

5.6. Cronologia cetății de pământ. Pentru stabilirea cronologiei cetății de pământ prezintă interes: 1) datele stratigrafice generale, 2) datele stratigrafice și materialele ceramice din șanțul de vest al cetății și 3) corelarea acestui șanț cu cupturnul de ars var (complexul nr. 15) și citadela de piatră.

1. Primul reper cronologic îl reprezintă nivelul stratigrafic al gropii șanțului observat foarte clar în sectoarele cercetate. Or, groapa șanțului era săpată de la nivelul vechi de călcare al solului, din perioada secolului al XII-lea – prima jumătate a secolului al XIV-lea, fapt ce permite să stabilim data construcției cetății de pământ în intervalul de timp menționat.

2. Al doilea reper cronologic îl reprezintă stratigrafia umpluturii șanțului, care demonstrează că șanțul a fost astupat în 3–4 etape, la început cu solul din valul demolat, iar în final cu moloz din construcția cetății de

¹⁵ *Ibidem*, p. 80–81.

¹⁶ P. P. Bârnea, *op. cit.*, p. 82–85.

piatră. Având în vedere faptul că citadela din piatră, după cum a fost demonstrat, a fost construită în etapa finală a dominației Hoardei de Aur în zonă, în perioada anilor 1366–1369, se poate susține că astuparea șanțului cetății de pământ s-a finalizat în aceeași perioadă. Astfel, limita cronologică superioară a cetății de pământ este stabilită la mijlocul anilor '60 ai secolului al XIV-lea.

3. Al treilea reper cronologic îl reprezintă materialele ceramice din umplutura șanțului. În majoritatea cazurilor în umplutura șanțului a fost descoperită ceramică tipică din vremea Hoardei de Aur – 49 fragmente și relativ rar ceramică timpurie moldovenească – 18 fragmente. În straturile inferioare ale umpluturii șanțului au fost depistate 28 fragmente ceramice din vremea Hoardei de Aur și 2 fragmente ceramice moldovenești, în stratul de mortar și piatră din șanț au fost descoperite 8 fragmente ceramice din vremea Hoardei de Aur, iar din stratul superior al șanțului au fost recuperate 13 fragmente ceramică aparținând perioadei Hoardei de Aur și 16 fragmente de ceramică moldovenească. Aceste date demonstrează că astuparea șanțului cetății de pământ s-a produs în perioada când în așezarea de pe malul Răutului, aflături de ceramica tipică orientală, capătă răspândire și ceramica moldovenească de tip mușatin, care era relativ rară în momentul demolării valului cetății și relativ numeroasă după terminarea nivelării șanțului. O asemenea situație se putea crea în ultima etapă a dominației mongole în ținut sau în primii ani de după plecarea mongolilor, din anul 1368, când tradițiile și ceramica orientală în mod logic trebuiau să se păstreze în așezare pentru o anumită perioadă, dar în același timp trebuiau să apară tradiții și materiale noi, caracteristice pentru populația autohtonă a spațiului carpato-nistean. Astfel, conchidem, că astuparea șanțului cetății de pământ s-a produs în perioada finală a dominației Hoardei de Aur în această zonă, în a doua jumătate a anilor '60 al secolului al XIV-lea sau în primul deceniu de autonomie a așezării de la Orheiul Vechi, în anii '70 ai secolului al XIV-lea.

4. Al patrulea reper cronologic îl reprezintă corelarea șanțului cetății de pământ cu cuptorul de ars var (complexul nr. 15). Ultimul a fost descoperit la est de șanț, pe locul valului demolat, acoperind cu dărâmăturile sale o parte din suprafața de deasupra șanțului. Prima observație, în acest context, este că acest cuptor a fost construit după demolarea valului de pământ, iar cea de-a doua, este că în momentul când cuptorul și-a încetat existența, șanțul era deja astupat, inclusiv cu moloz din construcția cetății de piatră. Având în vedere faptul, că, cuptorul conținea în umplutura sa materiale tipice pentru perioada Hoardei de Aur și, parțial, materiale ceramice moldovenești timpurii, putem susține că șanțul aparține unei perioade anterioară mijlocului anilor '60 ai secolului al XIV-lea.

5. Al cincilea reper cronologic îl reprezintă corelarea șanțului cetății de pământ cu citadela de piatră. Din punct de vedere planimetric, citadela de piatră s-a înscris organic în interiorul cetății de pământ, excepție făcând partea de sud, unde limitele cetății de pământ au fost depășite. Observațiile stratigrafice și unele categorii de materiale demonstrează foarte clar că citadela de pământ este anterioară cetății de piatră. Despre aceasta vorbește în primul rând faptul că latura de vest a cetății de piatră din punct de vedere stratigrafic era suprapusă peste latura de sud a șanțului pe o porțiune aflată la distanța de 3–8 m nord de la turnul din colțul de sud-vest. În al doilea rând, stratul de mortar și piatră din umplutura șanțului reprezintă moloz din construcția cetății de piatră, aruncat în șanț după terminarea zidului cetății și amenajarea teritoriului din preajma lui. În acest context, ținând cont de faptul că citadela este datată în anii 1366–1368 sau în anii '70 ai secolului al XIV-lea, susținem că șanțul cetății de pământ a funcționat până în perioada indicată.

6. Pe baza reperelor cronologice enunțate, data limită de funcționare a cetății de pământ de la Orheiul Vechi este stabilită în anii '60–'70 ai secolului al XIV-lea, când a fost înlocuită cu una din piatră. În ce privește limita cronologică inferioară a cetății de pământ, presupunem doar, că această dată poate fi stabilită în secolele XII–XIII.

6. VALUL DE PĂMÂNT NR. 3

Amplasarea. Valul de pământ nr. 3 a fost cercetat în anii '50 ai secolului XX de către Gh. D. Smirnov. Această construcție se găsește la distanță de 22 m spre est de zidul cetății de piatră (fig. 16). Către anul 1996 s-a păstrat doar o mică parte din val pe stâncă, la marginea prăpastiei din fața comunei Trebujeni, sub forma unei movile de pământ. În rest, valul a fost distrus de lucrările de construcție din anii '70. Secțiunea nr. 72 a fost trasată în așa fel, încât tăia cu latura sa de nord marginea de sud a valului. În această parte a valului se găsea o groapă contemporană, reprezentând, posibil, urmele unei intervenții arheologice anterioare.

Caracteristica. Valul de pământ atinge în înălțime 2,0 m față de nivelul solului, iar în lățime, la bază, avea 12,0 m. Nici într-o parte a valului nu se evidențiau urme de șanț, cu toate că există o slabă albiere dinspre est. Valul a fost construit la nivelul stratului medieval de cultură, acoperind necropola din a ultima parte a secolelor XV–XVI. Mantia valului era alcătuită din pământ de culoare cenușie amestecat cu pigmenți de

calcar. Avea la talpă lățimea de 11,0 m, iar înălțimea segmentului cercetat era de 0,60 m de la nivelul vechi de călcare sau 0,30 m de la nivelul actual al solului. Inventar arheologic în mantia valului n-a fost depistat.

Cronologia. Mantia valului a suprapus cinci morminte medievale târzii din a doua jumătate a secolului XV – secolul XVI. Aceste observații confirmă ipoteza lui Gh. D. Smirnov despre construcția acestui val în secolul XVII.

7. CUPTOARE DE ARS VAR

7.1. Cuptor de ars var (complexul nr. 11). *Amplasarea.* A fost descoperit în cadrul sectorului nr. 72, la 9,0 m spre est de zidul cetății (fig. 16, 18, 19). Dărâmăturile cuptorului au fost descoperite la adâncimea 0,32 m, în carourile C6-7, D6-7, E6-7. Construcția se compunea din două elemente: cuptorul de ars var propriu-zis și groapa de acces.

Caracteristica. Cuptorul (nr. 11a) avea forma unei gropi tronconice inversate pe verticală. A fost construit la nivelul vechi de călcare al solului, adâncindu-se cu 0,40–0,60 m în solul cenușiu, iar mai jos în roca de calcar a stâncii. În plan era circular, cu diametrul de 4,55 x 4,10 m în partea superioară, 2,40 x 2,20 m în partea de la mijloc și 1,50 x 1,20 m la fund. Adâncimea maximă a cuptorului era de 2,90 m.

Pereții cuptorului aveau urme de arsură foarte puternică de culoare roșie-cărămizie în partea superioară (până la adâncimea de 2,0 m) sau neagră în partea inferioară (adâncimea de 2,0–3,0 m). În partea superioară (până la rocă), pereții gropii cuptorului erau acoperiți cu un strat de lut ars cu grosimea de 10–15 cm. În partea de nord-vest a construcției, acești pereți aveau înălțimea de 0,60 m.

Umplutura cuptorului era compusă din patru straturi: 1. Stratul superior cu grosimea de 0,20–1,55 m avea în profil o formă tronconică și era alcătuit din sol cenușiu cu pietre, lut ars și ceramică medievală moldovenească tipică sfârșitului secolului XIV – începutul secolului XV; 2. Al doilea strat, cu grosimea de 0,50–0,55 m, repartizat pe perimetrul pereților gropii cuptorului, era alcătuit din mult var stins, pietre și lut ars; 3. Stratul inferior cu grosimea 1,10–1,60 m era compus exclusiv din pietre de dimensiuni diferite și ceramică tipică pentru perioada Hoardei de Aur; 4. La fundul cuptorului se găsea un strat de cărbune de lemn și cenușă cu o grosime de 5–10 cm.

Tunelul de acces. În partea de nord-est a gropii cuptorului, în roca de calcar, la adâncimea de 1,80 m, în perete, era săpat un tunel (nr. 11t) orientat pe axa de la sud-vest spre nord-est, care unea cuptorul cu groapa de acces în cuptor. Tunelul avea podeaua orizontală, pereții verticali, iar podul arcuit. Lungimea tunelului era de 1,50 m, lățimea de 0,25–0,35 m, iar înălțimea de 0,60 m. Pereții tunelului erau arși foarte puternic, iar culoarea arsurii era cenușie. Pe podea se afla un strat de cenușă și cărbune de lemn de 5–7 cm. Umplutura tunelului era compusă din var stins foarte compact, în amestec cu pietre și fragmente de ceramică din timpul Hoardei de Aur.

Groapa de acces. La distanța de 0,35 m de la marginea exterioară de nord-est a cuptorului se găsea groapa de acces în cuptor (nr. 11b). A fost depistată la adâncimea de 0,70 m. Era săpată în roca de calcar. Avea o formă ovală, parțial ieșind în afara secțiunii arheologice. A fost cercetată pe o porțiune cu lungimea de 1,50 m. Avea lățimea de 1,78 m. Pereții de nord-vest și sud-est ai gropii erau verticali, iar cel de sud-vest se lărgea, deviind spre fund cu 0,25 m. Adâncimea gropii era 2,35 m. Umplutura gropii era alcătuită din sol negru amestecat cu pietre de dimensiuni mari, ceramică caracteristică Hoardei de Aur și oase de animale. La fundul gropii peretele de sud-vest era străpuns de tunelul ce unea groapa de acces cu cuptorul. La fundul gropii era un strat de cenușă și cărbune de lemn cu grosimea de 10–15 cm.

Ceramica. În umplutura complexului nr. 11 (11a, 11b, 11tc) au fost depistate 360 de fragmente ceramice, 55 oase de animale, un fragment de la o piesă de fier și 11 cuie din fier. Ceramica se împarte în două grupuri: ceramică de tipul Hoardei de Aur – 286 fragmente și ceramică medievală moldovenească – 66 fragmente.

Ceramica Hoardei de Aur a fost depistată: în cuptor (nr. 11a), la adâncimea 1,0–1,50 m, în stratul superior al umpluturii – 226 fragmente; în cuptor (nr. 11a), la adâncimea 2,3 m, în stratul inferior – 14 fragmente; în cuptor, la adâncimea 3,0 m, în stratul de cenușă al cuptorului de la fund – 13 fragmente; în groapa de acces (nr. 11b), la adâncimea 1,30–2,20 m – 31 fragmente; în tunelul de acces (nr. 11c) – 2 fragmente.

Ceramica din timpul Hoardei de Aur se împarte în două grupuri: gălbuie-roșietică – 274 fragmente; acoperită cu smalt verde - 11 fragmente, cu smalt galben - un fragment.

Ceramica moldovenească a fost depistată în stratul superior al umpluturii cuptorului (nr. 11a), la adâncimea 1,30 m. Ceramica moldovenească se împarte în grupuri: *ceramică lucrată cu mâna*, din lut în amestec cu nisip, acoperită cu argobă la exterior și interior, de culoare cafenie-deschisă – 2 fragmente masive

de la un borcan (fig. 25, 1). Vasul are corpul ovoidal, cu diametrul gurii de 18 cm. Această ceramică este datată după analogii din alte situri medievale moldovenești în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Ceramică lucrată la roată cu turație lentă – 23 fragmente de la două oale-borcane tipice pentru secolele XII–XIV: *Prima oală-borcan* (12 fragmente) este lucrată din lut în amestec cu scoici, este acoperită cu angobă gălbuie-cenușie în interior și cenușie-negricioasă la exterior. Are umărul bombat, buza cu șanțuire pentru capac, diametrul gurii 15 cm. Umărul vasului este ornamentat cu un rând de gropițe executate cu bețișorul (fig. 25, 5); a *doua oală-borcan* (11 fragmente) este lucrată din lut în amestec cu nisip. Este acoperită cu angobă de culoare brună în interior și de culoare brună cu pete negre în exterior. Are o formă tronconică cu diametrul maximal în partea superioară a vasului. Buza este puțin răsfrântă, aproape verticală. Umărul vasului este bombat. Suprafața neornamentată. Fundul este plat cu o șampilă în relief de o formă patrulaterală. Diametrul gurii 16 cm, diam. max. 18,6 cm, diam. f. 10,0 cm, î. 15,6 cm (fig. 25,2).

Ceramică lucrată la roată rapidă – 41 fragmente de la 4–6 oale-borcane. Este lucrată din lut în amestec cu nisip sau nisip și calcar. Are suprafața acoperită cu angobă de culoare cenușie. Este reprezentată: buze – 6 fragmente de la 4 vase (fig. 25, 3, 4, 6–8), capace, dintre care unul cu șanțuire, iar altul cu marginea dreaptă – 2 fragmente, pereți fără ornament – 29 fragmente, pereți ornamentați cu incizii orizontale – 4 fragmente și funduri, dintre care două sunt tăiate cu sfoara, iar altele două au urme de suport. Această ceramică aparține ceramicii cenușii de tip mușatin și se datează în a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului al XV-lea.

Cronologia cuptorului. Pentru datarea cuptorului de ars var complexul nr. 11 prezintă interes materialul ceramic și observațiile stratigrafice. În baza ceramicii se poate afirma cu certitudine că cuptorul aparține perioadei Hoardei de Aur, din secolul XIV.

Faptul că cuptorul se află lângă zidul cetății de piatră în construcția căreia a fost folosit mortar din var, impune concluzia că acest cuptor a fost construit cu scopul de a asigura constructorii cetății cu varul necesar pentru mortar, iar după aceea a fost abandonat. Perioada funcționării cuptorului poate fi stabilită între anii '30 – '60 ai secolului XIV.

Observațiile stratigrafice demonstrează că cuptorul a fost astupat în două etape. Faptul că ceramica moldovenească a fost descoperită numai în stratul superior al cuptorului (împreună cu ceramica Hoardei de Aur) demonstrează că între prima astupare a cuptorului și cea din urmă n-a existat o perioadă îndelungată. Dăeă ținem cont de faptul că dominația Hoardei de Aur s-a terminat în jurul anului 1368, atunci se impune concluzia că cea de-a doua astupare putea să se producă cel mult în jurul acestei date, dar nu mai târziu de anii '70–'90 ai secolului al XIV-lea.

Descoperirea ceramicii moldovenești de tip mușatin împreună cu ceramică de tipul Hoardei de Aur în complexul nr. 11 reprezintă o mărturie în favoarea prezenței în secolul XIV a populației locale românești în cadrul orașului Şehr al-Jedid și perpetuarea acesteia în această așezare după plecarea mongolilor.

7.2. Cuptor de ars var (complexul nr. 15). *Amplasarea.* Cuptorul de ars var a fost descoperit în cadrul sectorului nr. 71, la distanța de 8,0 m spre vest de zidul cetății (fig. 3, 6, 7–9, 20–22). Dărâmăturile cuptorului sub forma unei aglomerații masive din bucăți de lut ars, var și pietre arse, cu o grosime totală de 30–40 cm au fost depistate la adâncimea 0,25–0,40 m Nc, pe o suprafață relativ mare care cuprindea carourile D5, E5, C4, D4, E4, F4; C3, D3, E3, F3, G3; C2, D2, E2, F2, G2; C1, D1, E1, F1, G1; F1¹, G1¹. Contururile complexului au fost observate clar de la adâncimea de 0,50 m Nc.

Caracteristica generală. Complexul de ars var reprezenta o construcție grandioasă alcătuită din cuptorul propriu-zis (nr. 15) cu două camere suprapuse pe verticală și două gropi de acces (nr. 15a și nr. 15b) unite cu interiorul cuptorului prin două tuneluri, toate păstrate în stare excelentă. Gropile de acces erau plasate în două părți opuse ale cuptorului, respectiv în partea inferioară și cea superioară a pantei.

Camera inferioară a cuptorului sau camera de foc, cu înălțimea de 1,20 m, era adâncită la 2,90 m Nc, fiind săpată parțial în roca de calcar a stâncii. Camera avea forma unei cești, circulară în plan, cu diametrul gurii de 2,20 x 2,40 m și al fundului de 1,80 m. Dat fiind faptul că această cameră de ardere era săpată în lut steril și doar la fund pătrundea în roca de calcar, pereții ei au fost întăriți special cu cărămidă roșie. Cărămida avea forma patrulaterală cu dimensiunile: 22 x 21 x 4 cm, 23 x 21 x 4,5 cm. Ea era plasată de la nivelul stâncii în sus, după principiul pragului în 10 rânduri, pe tot perimetrul pereților. În partea de nord și de sud a camerei de foc, în locul intersecției ei cu cele două gropi de acces, pereții camerei erau întăriți cu câte două rânduri de cărămidă, atingând în lățime 45–46 cm. Pereții din cărămidă ai camerei de foc erau arși foarte puternic, până la topirea și zgurificarea lor, transformându-se într-o masă sticloasă de culoare verde. Pereții erau arși mai tare în partea de sud, la intersecția cu tunelul gropii de acces nr. 1, unde straturile de cărămidă erau topite în mare măsură, din care cauză erau lăsate în jos cu 2–4 cm. Fundul camerei de foc era albiat, din

rocă de calcar arsă foarte puternic, de culoare neagră, acoperit cu un strat de cenușă de 10–15 cm. Accesul în camera de foc era asigurat de două tuneluri situate în părți opuse și care uneau camera cu cele două gropi menționate.

Camera superioară a cuptorului sau camerei de încălzire, în care erau plasate pietrele de calcar, era mult mai mare în comparație cu camera de foc. Ea avea o formă cilindrică, având fundul la nivelul superior al camerei de foc. Această cameră era săpată în lut steril, începând cu adâncimea 0,60 m până la adâncimea de 1,50 m în partea inferioară a pantei, și de 1,80 m în partea ei superioară. Diametrul camerei superioare era 3,80–4,0 m. Pereții camerei erau verticali, dar în anumite porțiuni erau ușor albiați. Ei erau alcătuiți dintr-un strat de mortar de lut în amestec cu nisip cu grosimea de 10–20 cm. La nivelul solului steril în marginea acestor pereți pe tot perimetrul se observau foarte clar adâncituri patrulaterale sau triunghiulare de la carcasa din bârne a cupolei aeriene a cuptorului de ars var. Dimensiunile maxime ale acestor amprente atingeau 25 x 10 cm. Podeaua camerei era alcătuită din lut ars foarte puternic și cărăniți.

Umplutura cuptorului era compusă din patru straturi: stratul inferior, deasupra fundului, cu grosimea de 0,20 m, reprezenta cenușă, cărbune de lemn și pietre dimensiuni mici; deasupra urma un strat de circa 1,20–1,40 m grosime, alcătuit din pietre arse de calcar, cu dimensiuni care atingeau până la 80 x 40 x 30 cm, pământ ars, lut ars, cărbune de lemn, var stins, fragmente ceramice din vremea Hoardei de Aur (secolul XIV) și oase de animale; urma un strat cu grosimea de 0,30–0,40 m, sub forma unei lentile din var stins cu lungimea de 2,60 m, plasată oblic de la latura de sud spre nord; stratul superior, cu grosimea de 0,70–0,80 m, era alcătuit din sol cenușiu cu pietre arse, lut ars, var și sporadic ceramică de timpul Hoardei de Aur (secolul XIV). În cadrul acestui strat se evidențiază o lentilă de pământ negru cu grosimea de 20–40 cm și lungimea 1,50 m.

Tunelul de acces nr. 1 era amenajat la nivelul podului camerei de foc. El se găsea în partea de sud a camerei de foc, sau în partea inferioară a pantei. El era săpat în roca de calcar a stâncii, avea o formă neregulată și un traseu curb. Lungimea tunelului era de 1,60 m. Tunelul avea fundul plat, iar pereții în formă de arc. Din partea camerei de ardere gura tunelului era amenajată cu cărămidă roșie. Lățimea gurii tunelului la intrare în camera de foc era de 0,30 m, iar înălțimea de 0,36 m. În partea opusă, dinspre groapa de acces tunelul avea lățimea de 0,60 m, iar înălțimea de 0,40 m. Tunelul era umplut cu var și cenușă. Cercetarea tunelului nr. 1 demonstrează că acesta servea pentru extragerea din cuptor a cenușei acumulate în timpul arderii și pentru menținerea curentului de oxigen necesar pentru ardere în cuptor.

Tunelul de acces nr. 2 era amplasat în partea opusă camerei de foc, dar se găsea nu la nivelul podului, ci cu 1,40 m mai sus decât fundul camerei de foc, la nivelul ei superior. Tunelul nr. 2 era săpat în lut steril, la adâncimea de 1,0–1,70 m. El era amenajat în partea inferioară a peretelui camerei superioare a cuptorului. Tunelul se compunea din două secțiuni. Prima se găsea la nord, în locul unde tunelul străpungea peretele camerei superioare era amenajată gura de acces lipită cu lut în formă de cupolă ascuțită, cu lățimea bazei de 0,65 m, lățimea maximă la mijloc de 0,80 m și înălțimea de 0,78 m. Lungimea acestei guri era de 0,60 m. Gura de acces avea aspectul de pantă, înclinată de la nord spre sud. Al doilea segment al tunelului nr. 2 se găsea în interiorul cuptorului, pe podeaua camerei superioare. Aici erau amenajate două borduri laterale de cărămidă roșie prinse cu mortar. Ambele laturi erau alcătuite din câte două rânduri de cărămizi alăturate și câte trei rânduri de cărămizi pe verticală, având lungimea de 0,60 m, lățimea 0,42 m, iar înălțimea de 0,26 m. Bordurile din cărămidă erau amplasate una față de alta sub un unghi, din care cauză lățimea dintre aceste laturi varia de la 0,80 m, lângă peretele lateral al camerei superioare a cuptorului, și de 0,55 m lângă marginea camerei de foc. Lungimea totală a tunelului nr. 2 era de 1,20 m. Podeaua tunelului era acoperită cu un strat gros de cenușă de circa 15–20 cm și pietre arse de diferite dimensiuni.

Analizând aspectul tunelului nr. 2 ajungem la concluzia că acesta avea două funcții: în primul rând servea pentru alimentarea periodică cu lemne a camerei de foc pentru menținerea procesului de ardere a varului, iar în al doilea rând tunelul servea în calitate de căhlă sau hogaec, care în combinație cu primul tunel creau condiții prielnice pentru o ardere cât mai eficientă în cuptor.

Groapa de acces nr. 15b era amplasată în fața tunelului nr. 1 în partea de sud a cuptorului, la distanța de 0,40 m de la marginea camerei superioare. Groapa avea o formă ovală-alungită orientată pe axa nord-sud. A fost descoperită la adâncimea 0,50 m. Era săpată în lut steril și parțial în roca de calcar a stâncii. Spre fund groapa se îngusta. Diametrul gropii în partea superioară era de 3,40 x 2,0/1,30 m, la fund 3,20 x 1,10 m, adâncimea 1,90 m în partea ei de sud și 2,20 m în partea de nord, în fața cuptorului. Umplutura gropii era alcătuită din pământ ars, cenușă, var, pietre arse mai rar ceramică și oase de animale.

Groapa de acces nr. 15c era amplasată în fața tunelului nr. 2 în partea de nord a cuptorului, la distanța de 0,30 m de marginea camerei lui superioare. Groapa avea o formă ovală-alungită neregulată, orientată pe axa nord-sud. A fost descoperită la adâncimea de 0,50 m. Era săpată în lut steril și avea trei scări de la nord

spre sud. Spre fund groapa se îngusta. Diametrul gropii în partea superioară era de 3,40 x 1,40/1,60 m, la fund avea lățimea de 1,20 m, cu adâncimea de 1,82 m în partea de nord și 2,30 m în partea de sud în fața cuptorului. Umplutura gropii era alcătuită din pământ ars, cenușă, var și pietre arse.

Inventarul complexului. În umplutura complexului nr. 15 (15a, 15b, 15c) au fost depistate: 417 fragmente de ceramică, 351 oase de animale, un fragment de la peretele unui vas de fontă, o cute din piatră, un inel de aramă, un fragment de ceramică din vremea Hoardei de Aur, șlefuită patrulateral cu o gaură în centru, urechiușa unui obiect de fier, o aplică antropomorfă din aramă și o monedă.

Moneda este din aramă și aparține Hoardei de Aur, fiind emisă de Janibek: tipul cu rozetă, 1351–1380; a fost recuperată în dărâmătura cuptorului, la adâncimea de 0,53 m Nc, caroul F1.

Tabelul 5

Date statistice privind materialele descoperite în complexul nr. 15.

Nr.	Ceramica	Cuptorul nr. 15a				Groapa nr. 15b		Groapa nr. 15c	Total
		Adâncimea (cm Nc)				Adâncimea (cm Nc)		Adâncimea (cm Nc)	
		35–43	55–73	95–118	140–195	60–107	114–175		
1	Locală, secolele XIII–XIV	0	2	0	0	1	1	0	4
2	Hoarda de Aur, secolul XIV	29	82	33	8	105	127	10	394
3	Moldovenească, secolul XIV	0	15	0	0	3	0	0	18
4	Tip germanic, cenușie	0	0	0	0	1	0	0	1
	Total ceramică	29	99	33	8	110	128	10	417
5	Oase de animale	0	92	61	4	48	146	0	351

Cronologia cuptorului de ars var. Pentru datarea complexului nr. 15 prezintă interes materialul ceramic, moneda de aramă și observațiile stratigrafice. Pe baza acestor materiale cuptorul este datat în perioada Hoardei de Aur (secolul XIV). Ținând cont de moneda descoperită în dărâmătura cuptorului se poate susține cu certitudine că cuptorul a fost demolat după anul 1351. Data limită superioară conform monedei poate fi până în anul 1380. Având în vedere faptul că dominația mongolă la Orheiul Vechi s-a sfârșit în anul 1368, data funcționării cuptorului poate fi stabilită între anii 1351–1368 sau în primii ani de autonomie a orașului (anii '70), când lângă materiale orientale capătă răspândire și ceramica moldovenească.

În legătură cu materialele depistate în umplutura complexului de ars var un interes aparte îl prezintă ceramica de factură moldovenească timpurie, caracteristică pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV, depistată în partea superioară a umpluturii cuptorului. Prezența acesteia în complexul dat indică că la Orhei a existat o perioadă de coabitare a ceramicii de factură orientală și moldovenească timpurie, fapt ce contravine afirmațiilor lui P. P. Bârnea, A. A. Nudelman etc.¹⁷ despre existența la Orheiul Vechi a unui vld cronologic între perioada Hoardei de Aur și cea moldovenească. Datele arheologice din cuptorul de ars var nr. 15 sunt similare cu datele din cuptorul nr. 11, fapt ce reprezintă o confirmare a concluziei noastre.

În legătură cu complexul nr. 15, menționăm în special că în timpul săpăturilor lui Gh. D. Smirnov din anii '50, la circa 6–8 m spre vest a fost descoperit un cuptor de ars var similar, ca dimensiuni, construcție și perioadă. Un alt cuptor de ars var poate fi observat și astăzi, la circa 200 m spre vest de cetate, în ruptura unui mal. Aceste date demonstrează că în sectorul dat, la vest de cetate, la mijlocul secolului al XIV-lea, a existat un întreg complex de cuptoare de ars var, care produceau materia primă necesară pentru pregătirea mortarului la construcția zidurilor cetății și tencuirea pereților.

Având în vedere faptul că aceste cuptoare au fost amenajate în scopul deservirii lucrărilor de edificare a cetății conchidem că, complexe de ars var erau contemporane cu construcția cetății. În acest context, ținând cont de cronologia cuptorului nr. 15, stabilim perioada construcției cetății de piatră între anii 1351–1368.

8. GROPI GOSPODĂREȘTI

8.1. Groapa nr. 12. Amplasarea. A fost descoperită în eadrul sectorului nr. 71, lângă zidul de vest al cetății de piatră, la adâncimea de 0,90 m, la intersecția carourilor A10-11 (fig. 4). Groapa a fost săpată de la nivelul vechi de călcare a solului, alcătuit din pământ cenușiu și era suprapusă de stratul de construcție al

¹⁷ E. N. Abyzova, P. P. Bârnea, A. A. Nudel'man, *Древности Старого Орхья. Золотоордынский период*, Chișinău, 1981.

cetății din piatră. A fost cercetată partea de est a gropii, restul rămânând în afara secțiunii. Groapa era cilindrică, iar în plan era ovală. Diametrul pe axa nord-sud era de 2,20 m, adâncimea de 1,95 m.

Umplutura originală a gropii era omogenă, compusă din cenușă, cărbune de lemn, ceramică și oase de animale. Deasupra umpluturii gropii urmează un strat de mortar format în timpul construcției cetății de piatră. Aceste straturi sunt prăbușite în interiorul gropii, fiind suprapuse de sol din stratul de cultură care se suprapune peste stratul de construcție a cetății, compus din sol cenușiu afânat cu multă piatră, fără alte materiale. Grosimea stratului inferior din groapă era de 0,40 m, a dungii de mortar de 3–4 cm, iar a stratului superior de 0,60 m.

Inventar. În groapă au fost depistate 34 fragmente ceramice gălbui-roșietice tipice pentru perioada Hoardei de Aur din prima jumătate a secolului al XIV-lea, un *tub din ceramică* de culoare roșie (lungimea – 40 cm, diametrul capetelor – 11,7 cm și 8,6 cm) și 28 oase de animale. Pe baza acestor materiale groapa nr. 12 este datată în perioada Hoardei de Aur, adică în prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Cronologia. Stratigrafia gropii nr. 12 este foarte importantă în perspectiva stabilirii cronologiei cetății de piatră. Având în vedere faptul că umplutura gropii și stratul de mortar, erau prăbușite în groapă, reiese că astuparea gropii s-a produs cu puțin timp înainte de începerea construcției cetății, când solul de umplură era încă afânat. Or, dacă ținem cont de faptul că groapa nr. 12 aparține secolului XIV, reiese că și construirea cetății a fost realizată în aceeași perioadă, în secolul XIV.

8.2. Groapa nr. 13. Amplasarea. A fost descoperită în cadrul sectorului nr. 71, caroul B5, în preajma contrafortului semioval de lângă zidul de vest al cetății de piatră, la adâncimea de 1,20 m (fig. 7). Spre deosebire de groapa nr. 12, groapa nr. 13 a fost săpată de la nivelul stratului de construcție a cetății de piatră, tăindu-l pe acesta din urmă. Groapa a fost cercetată pe jumătate, dat fiind faptul că partea ei de sud se găsea în afara secțiunii.

Caracteristici. Groapa nr. 13 avea o formă cilindrică cu o deschidere largă la suprafață și fundul albiat săpat puțin (0,15 m) în rocă. Prezintă interes faptul că deschiderea de la gura gropii se află spre vest, sau din partea opusă comparativ cu amplasarea zidului cetății, ceea ce reprezintă un indice important, că în momentul amenajării gropii citadela deja exista. Diametrul gurii gropii era de 2,20 m, diametrul maxim al gropii era de 1,0 m, diam. fundului de 0,60 m, iar adâncimea ei de 2,20 m.

Umplutura gropii se compunea din două straturi. În partea inferioară se găsea un strat de cenușă cu grosimea de 0,30 m, iar în partea superioară un strat din sol cenușiu cu pigmenți de lut ars, cărbune de lemn și calcar.

Inventar. La fundul gropii în cenușă au fost depistate 3 fragmente de ceramică gălbuie-roșietică din perioada Hoardei de Aur (secolul XIV) și 2 oase de animale. Pe baza ceramicii groapa nr. 13 este datată în perioada Hoardei de Aur (secolul XIV).

Cronologia. Descoperirea gropii nr. 13 este esențială pentru stabilirea cronologiei cetății din piatră. Având în vedere faptul că groapa întretăia stratul de construcție a cetății, avem o dovadă elocventă că citadela a fost construită până la amenajarea gropii. Or, dacă groapa a fost amenajată în secolul XIV, conchidem că citadela nu putea fi construită mai târziu de acest secol.

9. COMPLEXE FUNERARE IZOLATE

9.1. Mormânt (complexul nr. 18). Amplasarea. A fost descoperit în cadrul sectorului nr. 71, la 0,50 de turmă semicircular din mijlocul laturii de vest a cetății (fig. 3, 23). Mormântul reprezintă un complex izolat, amplasat lângă zidul citadelii.

Dimensiuni. Groapa a fost observată la adâncimea de 0,50 m, la intersecția carourilor B4–A4. Era ovală, orientată pe axa nord-sud, cu diametrul de 165 x 105 m și adâncimea 2,22 m. În partea de est groapa avea o scară cu lățimea de 0,40 m. În partea de nord, pereții gropii erau lărgiți spre fund cu 10–15 cm. La adâncimea de circa 1,60 m, deasupra scheletului, era un ring din pietre de diferite dimensiuni, printre care erau înșirate 22 oase de la două animale: *bos taurus* – 2 fragmente și *capra hircus* – 20 fragmente¹⁸.

Caracteristici. Pe fundul gropii era un strat de mortar, similar cu cel folosit la construcția cetății de piatră. Deasupra acestui strat era plasat scheletul umaa al unui individ matur de circa 40 ani, orientat paralel cu zidul cetății, cu capul spre nord (azimutul 265°). Scheletul era întins pe spate cu capul pe tâmpla stângă,

¹⁸ L. Bejenaru, L. Bacumenco, S. Stanc, *Date arhezoologice privind complexul arheologic Orheiul Vechi*, în *Tyragetia*, XII, 2003, p. 85–86.

picioarele slab îndoite din genunchi, spre est, iar mâinile erau ușor îndoite la coate și plasate cu palmele pe oasele bazinului.

Umplutura era alcătuită din sol negru pigmentat cu lut ars, cărbune de lemn și amestecat cu pietre. De-a lungul perimetrului gropii, la adâncimea de 1,60 m, era amenajat un ring din pietre.

Inventar. Din umplutură, la adâncimea de 1,66–2,22 m au fost recuperate 16 fragmente de ceramică gălbuie-roșiatică aparținând perioadei Hoardei de Aur din secolul XIV. La adâncimea de 1,84 m, pe oasele antebrațului drept se afla un fragment de verigă din fier cu diametrul de circa 6 cm, lățimea de 3 mm și grosimea de 2–3 mm. După formă, mărime și locul descoperirii, obiectul dat ar putea reprezenta resturile unor cătușe cu care erau prinse mâinile celui îngropat. La adâncimea de 2,22 m a fost recuperată o bucată de fier puternic corodat, cu urme de lemn, putred, cu dimensiunile de 95 x 10–29-x 5–12 mm. La adâncimea de 2,04 m a fost descoperită o monedă din aramă, care aparține Hoardei de Aur, tip Şehr al-Jedid¹⁹, 1366–1369. La adâncimea de 2,20 m a fost descoperită o piesă monetiformă, nebatută, decupată dintr-o foaie de cupru, de tip Şehr al-Jedid²⁰.

Cronologia mormântului. Pe baza materialelor descoperite putem constata că acest mormânt datează dintr-o perioadă când citadela din piatră deja exista sau în cel mai rău caz se afla în faza de construcție. Despre aceasta ne vorbește faptul amenajării mormântului sub zidul cetății și orientarea lui de-a lungul zidului.

Caracterul mormântului sugerează ideea că acesta ar putea fi un mormânt efectuat în scopuri rituale, legate de începutul/sfârșitul construcției cetății de piatră. În acest caz mormântul reprezintă un reper sigur pentru datarea cetății de piatră. Având în vedere faptul că moneda din mormânt este emisă în anii 1366–1369, putem conchide că mormântul dat și, respectiv, citadela de piatră datează din ultima perioadă a dominației mongole la Şehr al-Jedid, din anii 1366-1369.

10. NECROPOLA DIN SECOLELE XV–XVI

La nord-est de citadela de piatră se află o necropolă din a doua jumătate a secolului XV – secolul XVI. În anii '50, în regiunea necropolei a făcut săpături Gh. D. Smirnov, care a descoperit mai multe morminte. În cadrul sectorului nr. 72, care traversa necropola dată, au fost descoperite 45 de morminte din perioada secolului XV – începutul secolului al XVI-lea (fig. 16, 24).

10.1. Mormântul nr. 1. A fost descoperit la adâncimea de 0,54 m. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 300°), capul era pe tâmpla dreaptă, brațele întinse de-a lungul corpului, iar unele oase lipseau. Lungimea scheletului era de 1,30 m.

10.2. Mormântul nr. 2. A fost descoperit la adâncimea de 0,52–0,58 m. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 298°). Mormântul în mare parte era distrus. S-au păstrat craniul și câteva oase.

10.3. Mormântul nr. 3. A fost descoperit la adâncimea de 0,68 m, la 0,20 m de mormântul nr. 2. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 300°), capul era pe tâmplă, brațele întinse de-a lungul corpului, iar unele oase lipseau. Lungimea scheletului era de 0,80 m.

10.4. Mormântul nr. 4. A fost descoperit la adâncimea de 0,62 m. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 312°), capul era pe tâmpla dreaptă, iar brațele îndoite din coate erau așezate pe abdomen. Lungimea scheletului era de 1,65 m.

10.5. Mormântul nr. 5. A fost descoperit la adâncimea de 0,70 m, la intersecția carourilor E5-E6, la 0,50 m spre sud-est de mormântul nr. 6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 270°), capul era pe tâmpla dreaptă, iar brațele îndoite din cot erau plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era de 1,15 m.

10.6. Mormântul nr. 6. A fost descoperit la adâncimea de 0,73 m, în earoul E5, la 0,50 m spre nord-vest de M5. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 310°), capul era pe tâmpla dreaptă, brațele erau întinse, iar oasele antebrațelor lipseau. Lungimea scheletului era de 1,35 m.

10.7. Mormântul nr. 7. A fost descoperit la adâncimea de 0,83 m, lângă peretele de nord-est al caroului E5, la 0,50 m spre nord-vest de M6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 310°), capul era pe tâmplă, iar oasele erau corpului răvășite. Lungimea scheletului era de 0,85 m.

10.8. Mormântul nr. 8. A fost descoperit la adâncimea de 0,69–0,83 m în caroul E15. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 275°), capul era pe ceafă, iar brațele îndoite din cot erau plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era de 1,80 m.

¹⁹ E. Nicolae, Gh. Postică, *op. cit.*, p.135–140.

²⁰ *Ibidem*, p.136.

10.9. Mormântul nr. 9. A fost descoperit la adâncimea de 0,66 m, la intersecția carourilor E14-15. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 272°), capul era pe ceafă, iar oasele corpului erau slab conservate. Lungimea scheletului era de 1,20 m.

10.10. Mormântul nr. 10. A fost descoperit la adâncimea de 0,64 m la intersecția carourilor E6-C6, E5. A fost observată groapa mormântului de formă ovală, cu umplutură din sol negru amestecat. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 288°), capul era pe tâmpla stângă, brațele îndoite din cot erau plasate pe abdomen. Scheletul a fost studiat parțial, fiindcă intra în peretele de nord-est al secțiunii. Lungimea scheletului era aproximativ de 1,05–1,10 m.

10.11. Mormântul nr. 11. A fost descoperit la adâncimea de 0,62 m, lângă peretele de sud-vest al caroului E15. A fost descoperit doar craniul, așezat pe tâmpla stângă.

10.12. Mormântul nr. 12. A fost descoperit la adâncimea de 0,62 m în colțul de est al carourilor E15. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 280°), iar oasele erau răvășite. Lungimea scheletului era de 1,25–1,30 m.

10.13. Mormântul nr. 13. A fost descoperit la adâncimea de 0,79 m, lângă peretele de nord-est al caroului E7. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 270°), capul era pe tâmpla dreaptă, iar brațele îndoite din coate erau plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era de 0,90 m.

10.14. Mormântul nr. 14. A fost descoperit la adâncimea de 0,86 m lângă peretele de nord-vest al caroului E18, la 0,20 m spre sud-vest de M15. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 258°), capul era pe ceafă, iar brațele îndoite din cot erau plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era de 1,30 m.

10.15. Mormântul nr. 15. A fost descoperit la adâncimea de 0,65 m, lângă peretele de NE al caroului E18. Mormântul era distrus. Au fost descoperite doar craniul și câteva oase.

10.16. Mormântul nr. 16. A fost descoperit la adâncimea de 0,92–1,02 m, în caroul E17. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 278°), capul era pe ceafă, iar brațele îndoite din cot erau plasate pe piept. Lungimea scheletului era de 1,60 m.

10.17. Mormântul nr. 17. A fost descoperit la adâncimea de 0,90 m, lângă peretele de nord-est al caroului E17. Mormântul era distrus. A fost descoperit doar craniul.

10.18. Mormântul nr. 18. A fost descoperit la adâncimea de 0,84 m, în caroul E16. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 270°), capul era pe ceafă, iar brațele erau îndoite din cot și plasate pe piept; tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de 1,35 m.

10.19. Mormântul nr. 19. A fost descoperit la adâncimea de 0,49 m, lângă peretele de sud-est al caroului E13. Mormântul era distrus. A fost descoperit doar craniul.

10.20. Mormântul nr. 20. A fost descoperit la adâncimea de 0,50 m, în caroul E13, la intersecție cu caroul E12. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 282°), craniul era așezat pe ceafă, iar brațele și tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de 0,80 m. La adâncimea de 0,42 m, deasupra scheletului, a fost găsită o centură din piele cu cinci rozete și o limbă metalică (aramă) de centură. Centura se compune din trei fragmente de piele cu lungimea de 7,5 cm, 9,0 cm și 17,6 cm; lățimea era de 3,0 cm, iar grosimea de 0,02 cm. Rozetele sunt de două tipuri. Primul tip este reprezentat de trei rozete circulare cu o gaură în centru și șase butoni pe margine. Diametrul lor este de 2,8 cm și grosimea de 0,03 cm. Al doilea tip, reprezentat de o aplică circulară cu gaură în centru și șase raze, care se unesc cu un cerc exterior. Diametrul exterior este de 3,4 cm și grosimea de 0,02 cm. Limba de centură este dreptunghiulară, rotunjită la un capăt. Pe suprafața ei este reprezentată imaginea Sf. Gheorghe, cu o suliță în mâini, care ucide un balaur. Dimensiunile 6,8 x 3,3 cm.

10.21. Mormântul nr. 21. A fost descoperit la adâncimea de 0,48 m, în colțul de nord-est al caroului E13. Restul scheletului se găsea în afara secțiunii arheologice. A fost depistat doar craniul.

10.22. Mormântul nr. 22. A fost descoperit la adâncimea de 0,68 m, lângă peretele de sud-vest al caroului E19. Mormântul era distrus. A fost descoperit doar craniul.

10.23. Mormântul nr. 23. A fost descoperit la adâncimea de 0,65 m, lângă peretele de sud-est al caroului E19, lângă m.22 și m.31. Mormântul era distrus. A fost descoperit doar craniul.

10.24. Mormântul nr. 24. A fost descoperit la adâncimea de 0,48 m, în colțul de nord-est al caroului E19. Restul scheletului se găsea în afara secțiunii arheologice. A fost depistat doar craniul.

10.25. Mormântul nr. 25. A fost descoperit la adâncimea de 0,64-0,74 m, în caroul E7. Scheletul era întins într-o groapă ovală, pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 270°). Craniul era așezat pe ceafă, iar brațele erau îndoite din cot și plasate pe piept. Lungimea scheletului era de aproximativ 1,50–1,60 m.

10.26. Mormântul nr. 26. A fost descoperit la adâncimea de 0,85-0,93 m, în caroul E4. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 280°), care era așezat pe tâmpla dreaptă; brațele erau îndoite din cot și plasate pe piept. Picioarele se aflau în afara secțiunii. Lungimea scheletului era aproximativ de 1,20 m.

10.27. Mormântul nr. 27. A fost descoperit la adâncimea de 0,60–0,76 m, în caroul E14. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 285°); capul era așezat pe tâmpla dreaptă, iar brațul drept era îndoit din cot și plasat pe piept, pe când brațul stâng era întins; tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de aproximativ 1,30 m.

10.28. Mormântul nr. 28. A fost descoperit la adâncimea de 0,88 m, în colțul de nord-vest al caroului E19. Restul scheletului se găsea în afara secțiunii. Au fost depistate doar craniul și partea superioară a pieptului.

10.29. Mormântul nr. 29. A fost descoperit la adâncimea de 0,76-0,85 m, în caroul E19. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 288°); capul era așezat pe ceafă, iar brațele erau îndoite din cot și plasate pe piept; tălpile lipseau. Lungimea scheletului era aproximativ de 1,60 m.

10.30. Mormântul nr. 30. A fost descoperit la adâncimea de 0,71 m, în caroul E19, lângă M29. Schelet de copil întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 288°), din s-a păstrat doar maxilarul de la craniu; brațele și tălpile lipseau. Lungimea scheletului era aproximativ de 0,70–0,80 m.

10.31. Mormântul nr. 31. A fost descoperit la adâncimea de 0,80 m, lângă peretele de sud-est al caroului E19, lângă M22. Mormântul era distrus. A fost descoperit doar craniul. Inventar n-a fost depistat.

10.32. Mormântul nr. 32. A fost descoperit la adâncimea de 0,64 m, în caroul E7, lângă M33. Schelet de adult, găsit într-o groapă rectangulară. Era întins pe spate și orientat cu capul spre vest (azimutul 270°). Partea superioară a scheletului se afla în afara secțiunii. Lungimea scheletului era aproximativ de 1,70 m.

10.33. Mormântul nr. 33. A fost descoperit la adâncimea de 0,60 m, în caroul E7, lângă M32. Scheletul se afla în afara secțiunii, în peretele de sud-est.

10.34. Mormântul nr. 34. A fost descoperit la adâncimea de 0,68-0,73 m, în caroul E21. Schelet de adult întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 275°), cu craniul așezat pe tâmpla dreaptă, cu brațele îndoite din cot plasate pe piept. Lungimea scheletului era aproximativ de 1,50 m.

10.35. Mormântul nr. 35. A fost descoperit la adâncimea de 0,89 m, în caroul E24-25. Scheletul era răvășit. S-au păstrat doar oasele pieptului.

10.36. Mormântul nr. 36. A fost descoperit la adâncimea de 0,55-0,67 m, în caroul C6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 285°); capul era așezat pe ceafă; avea brațele îndoite din cot și plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era 1,35 m.

10.37. Mormântul nr. 37. A fost descoperit la adâncimea de 0,42 m, în caroul C9. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 255°), iar craniul era așezat pe tâmpla dreaptă; brațele erau întinse. O parte din schelet se găsea în afara secțiunii.

10.38. Mormântul nr. 38. A fost descoperit la adâncimea de 0,59 m, în caroul C6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 315°); craniul lipsea, brațele erau îndoite din coate și plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era 1,60–1,70 m.

10.39. Mormântul nr. 39. A fost descoperit la adâncimea de 0,71–0,80 m, în caroul D6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 305°); craniul era așezat pe ceafă, iar mâinile, îndoite din coate, erau plasate pe abdomen; un segment de la piciorul drept și tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de 1,20–1,35 m.

10.40. Mormântul nr. 40. A fost descoperit la adâncimea de 0,68 m, în caroul C8. Schelet de copil, întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 258°); craniul era așezat pe ceafă, brațele și picioarele erau întinse, iar o parte din piept nu s-a păstrat. Lungimea scheletului era de 0,75–0,80 m.

10.41. Mormântul nr. 41. A fost descoperit la adâncimea de 0,50 m, în caroul D8, la intersecția cu caroul C8. Scheletul era răvășit, întins pe spate și orientat cu capul spre vest.

10.42. Mormântul nr. 42. A fost descoperit la adâncimea de 0,39 m, în caroul C8. Schelet întins pe spate al unui copil, orientat cu capul spre vest (azimutul 278°). Craniul și oasele brațelor lipseau. Lungimea scheletului era de 0,45–0,50 m.

10.43. Mormântul nr. 43. A fost descoperit la adâncimea de 0,45–0,48 m, în caroul C8. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 288°). Craniul era plasat pe tâmpla dreaptă, iar brațele îndoite din coate erau așezate pe abdomen. Tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de 1,40–1,45 m.

10.44. Mormântul nr. 44. A fost descoperit la adâncimea de 0,52–0,58 m, în carourile C8-C7. Scheletul era întins pe spate și orientat cu capul spre vest (azimutul 330°). Craniul era așezat pe tâmpla dreaptă; brațele erau îndoite din cot și așezate erau pe abdomen. Lungimea scheletului era de 1,35 m.

10.45. Mormântul nr. 45. A fost descoperit la adâncimea de 0,92–0,94 m, în caroul D6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 300°). Craniul era plasat pe ceafă, brațele îndoite din cot erau pe piept. Lungimea scheletului era de 1,30 m.

11. CERAMICA

În cadrul suprafețelor cercetate în preajma cetății de piatră (sectoarele nr. 71, 72, 75, 79) au fost descoperite 1666 fragmente de ceramică și 25 lame de silex din paleoliticul târziu. Analiza statistică a ceramicii din cele trei eșantioane demonstrează că în preajma zidului cetății atât la est, cât și la vest predomină materialul din secolul XIV, din perioada Hoardei de Aur în proporție de 78,0%. Ceramica moldovenească din a doua jumătate a secolului al XIV-lea – secolul XVI în zona menționată constituie în medie circa 20,0 %, altor grupe de ceramică revenindu-le doar 2,0% (tab. nr. 6). Predominarea în preajma cetății a materialului ceramic din perioada Hoardei de Aur reprezintă o situație foarte interesantă, dacă ținem cont de faptul că în interiorul cetății, după cum au demonstrat săpăturile arheologice din anii 1998–2001 situația este tocmai inversă, aici predominând absolut, în proporție de 96,5%, ceramica moldovenească (27349 fragmente din totalul de 28331)²¹.

Tabelul 6

Statistica ceramicii și silexurilor din preajma cetății Orheiului Vechi

CULTURA	Sect. 71							Sect. 72				Sect. 75				Sect. 79			Total						
	Complexe				Strat	Total	%	11	Strat	Total	%	Șanț	Strat	Total	%	Strat	Total	%	Complexe	Strat	Total	%			
	12	18	Șanț	15																					
Autohtonă, secolele III–IV												1	1	0,5								1	1	0,1	
Autohtonă, secolele X–XI					1	1	0,1							0								1	1	0,1	
Autohtonă, secolele XII–XIV				2	22	24	2,8					4	4	1,8								2	26	28	1,7
Hoarda de Aur, secolul XIV	34	16	13	394	273	730	85,3	286	129	415	73,1	36	103	139	62,9	17	17	80,9	779	522	1301	78,1			
Cenușie de tip germanic, secolul XIV				1	1	2	0,2							0	0				1	1	2	0,1			
Moldovenească, secolele XIV–XV				20	62	82	9,6	66		66	11,6	18	6	24	10,9	1	1	4,8	104	69	173	10,3			
Moldovenească, secolele XV–XVI					17	17	2,0		87	87	15,3		53	53	23,9	3	3	14,3		160	160	9,6			
Total ceramică	34	16	13	417	376	856	100	352	216	568	100	54	167	221	100	21	21	100	886	780	1666	100			
Paleolitic târziu (lame de silex)												13	12	25				13	12	25					

²¹ Material inedit.

CONCLUZII FINALE

- Cercetările arheologice din preajma cetății Orheiului Vechi au demonstrat că în acest sector sunt prezente vestigii arheologice din trei perioade: 1) perioada cetății de pământ cu șanț, ce ține de așezarea locală din secolele XII–XIV, 2) perioada orașului mongol Şehr al-Jedid, c. 1330–1369 și 3) perioada orașului moldovenesc Orhei, sfârșitul secolului XIV – secolul XVI.

- Cercetările arheologice au confirmat concluziile lui Gh. Smirnov privind datarea șanțului cetății de pământ cu perioada premongolă.

- Citadela de pământ a fost construită de la nivelul vechi de călcare a solului, anterior perioadei Hoardei de Aur, în secolele XII–XIII.

- Șanțul cetății de pământ a existat până în anii '60 ai secolului al XIV-lea, când a fost astupat cu materiale provenite din deșeuri de la construcția cetății de piatră.

- Citadela din piatră a fost edificată în perioada anilor 1366–1369, reprezentând, probabil, îngrăditura unui centru religios musulman.

- În cadrul orașului mongol se evidențiază clar și vestigii ale populației autohtone (ceramică de tradiție locală mai veche și ceramică moldovenească timpurie de tip mușatin).

- După abandonarea orașului din valea Răutului de către mongoli în anul 1369, așezarea urbană își pierde caracterul oriental, transformându-se într-un veritabil oraș moldovenesc.

- În perioada moldovenească, construcția de piatră edificată de către mongoli a fost transformată în cetate – reședință administrativ-militară a pârcălabului de Orhei, care a existat până la începutul secolului al XVI-lea.

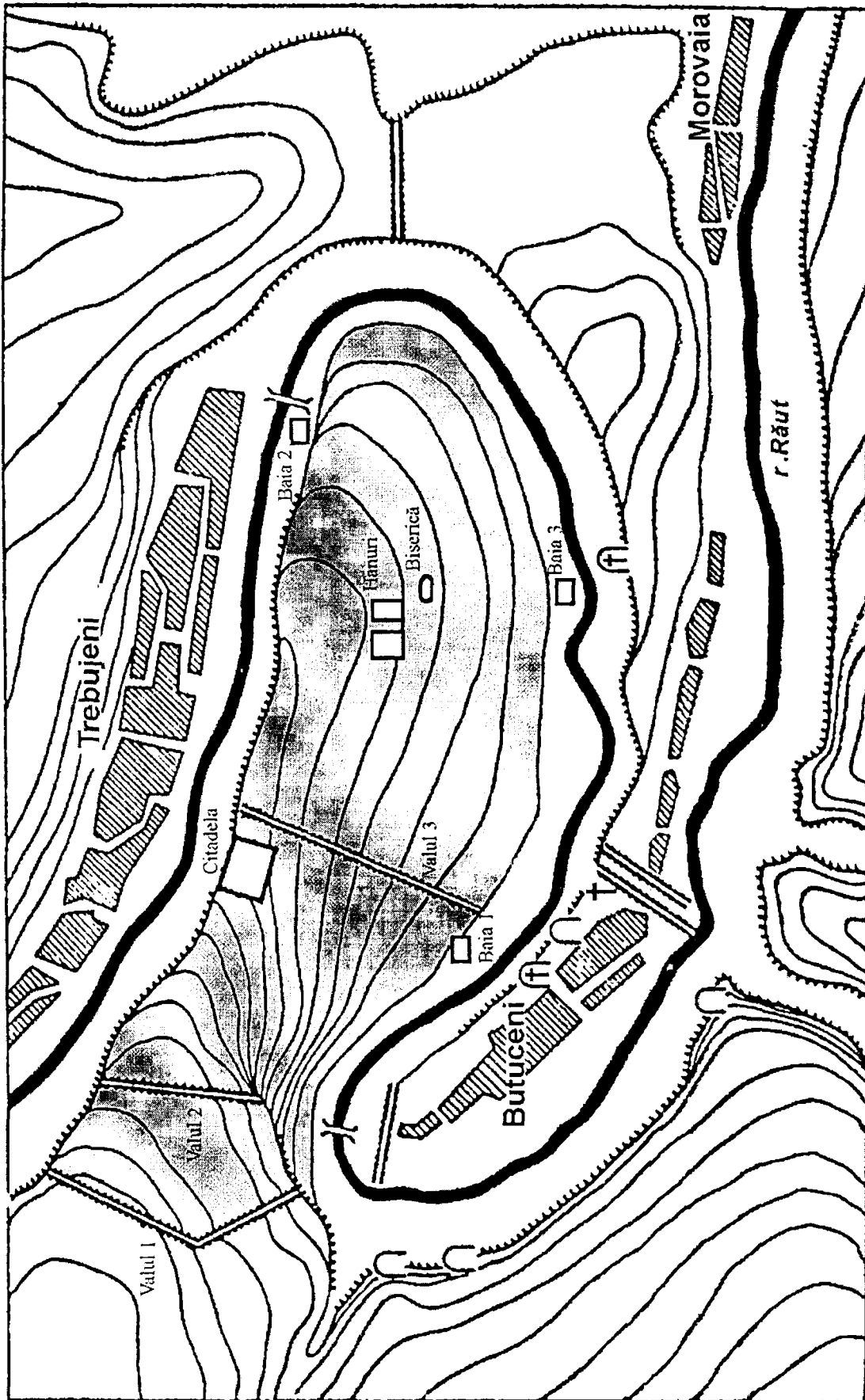

Fig. 1. Orheiul Vechi. Plan general

- Chilii monahale   † Mănăstiri rupestre   † Biserica Sf. Maria   ■ Văluri de pământ   □ Construcții medievale din piatră

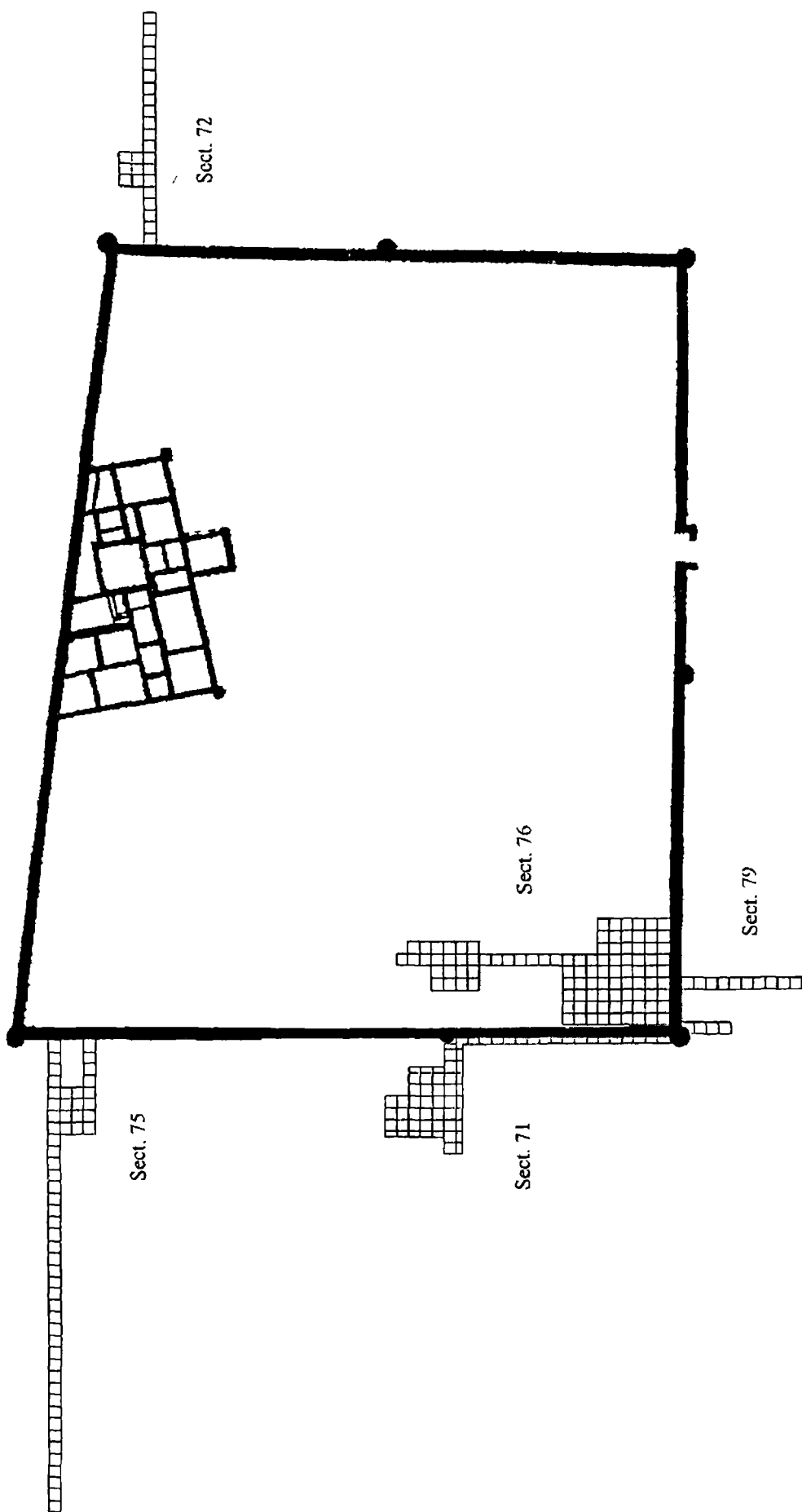

Fig. 2. Orheiul Vechi 1996–2001. Planul cetății medievale cu amplasarea sectoarelor arheologice.

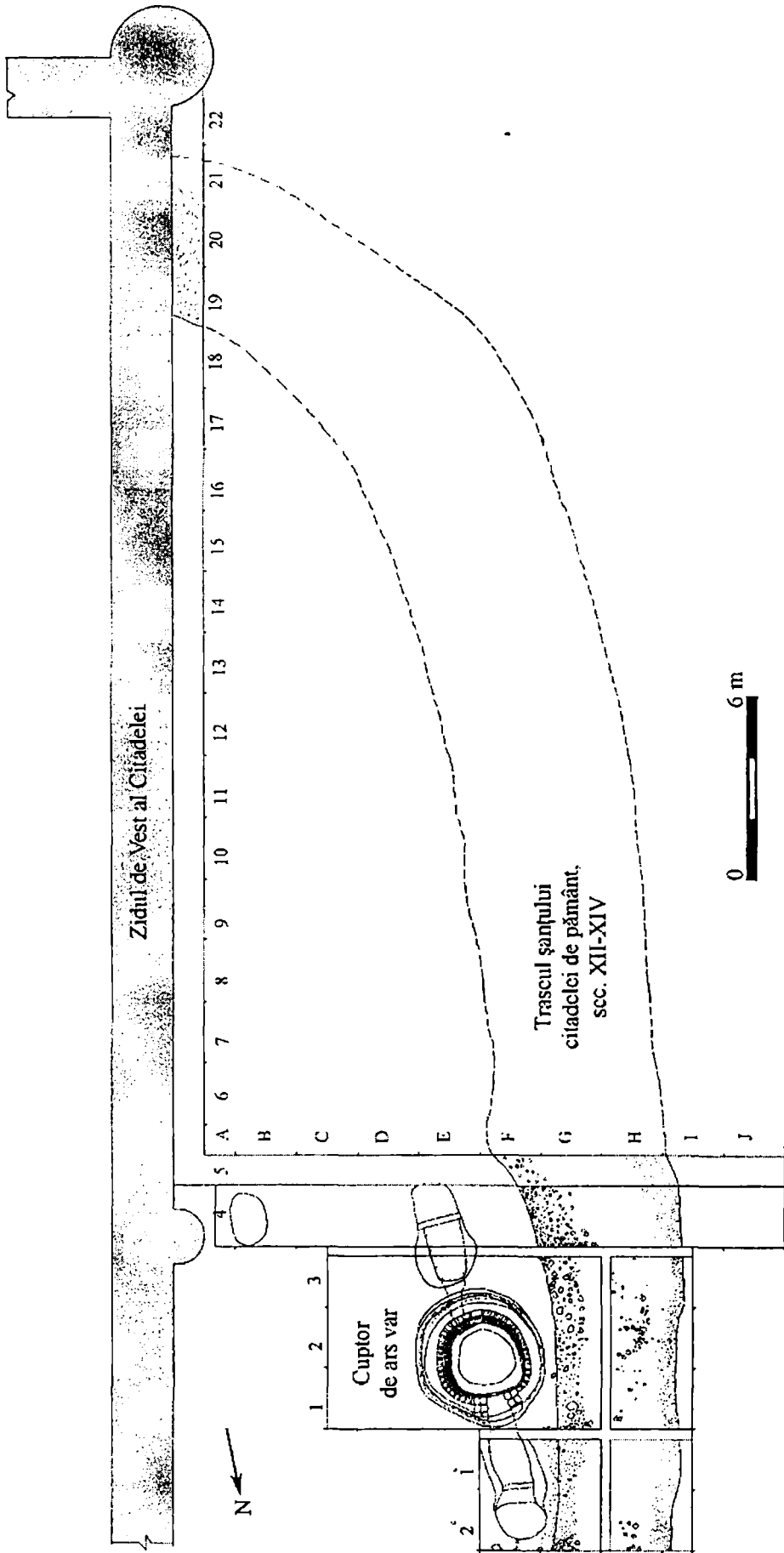

Fig. 3. Orheiul Vechi, 1996–1997. Sectorul nr. 71, plan general.

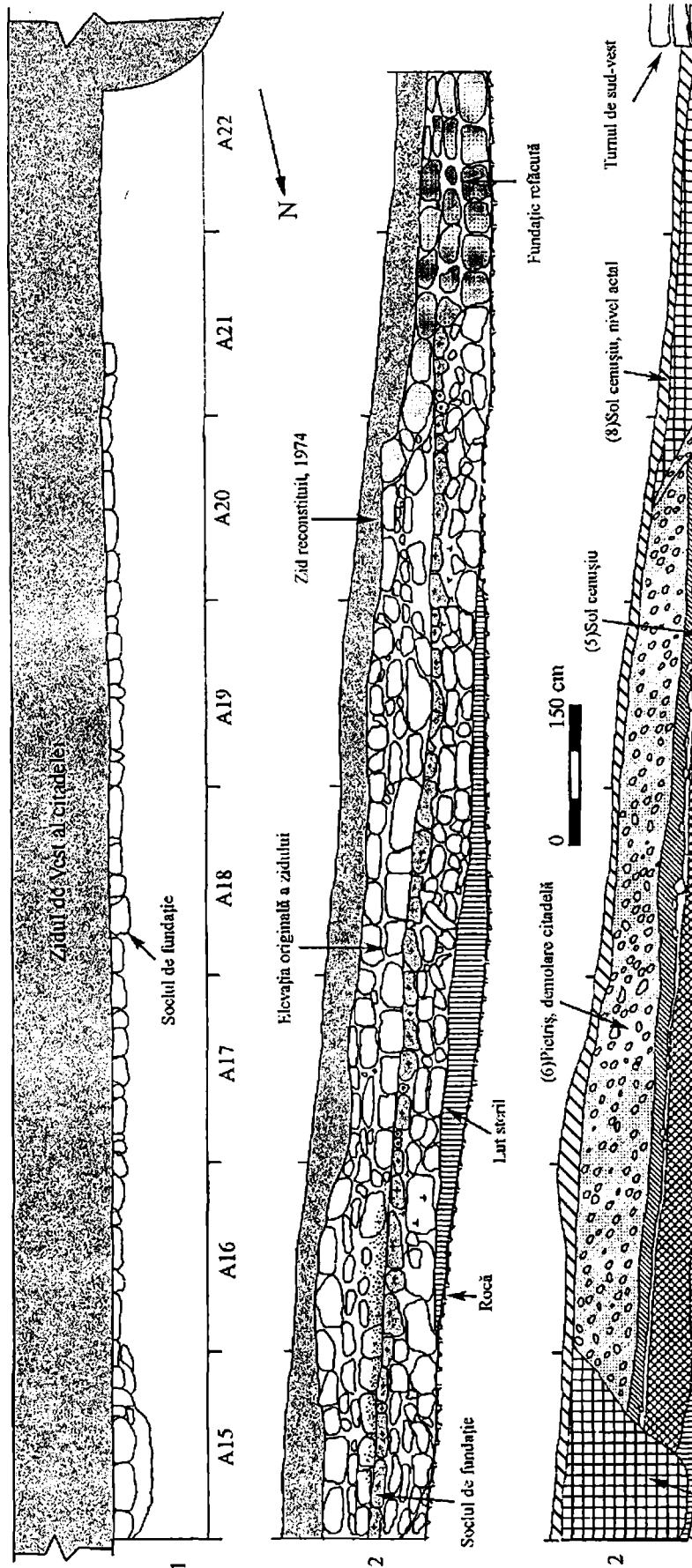

Fig. 5. Orheiul Vechi, 1996–1997. 1 – Sectorul nr. 71, plan, 2 – Profilul fundației zidului cetății, văzut dinspre vest, carourile A15–A22, 3 – profilul peretelui de vest al carourilor A15–A22 (optică inversată).

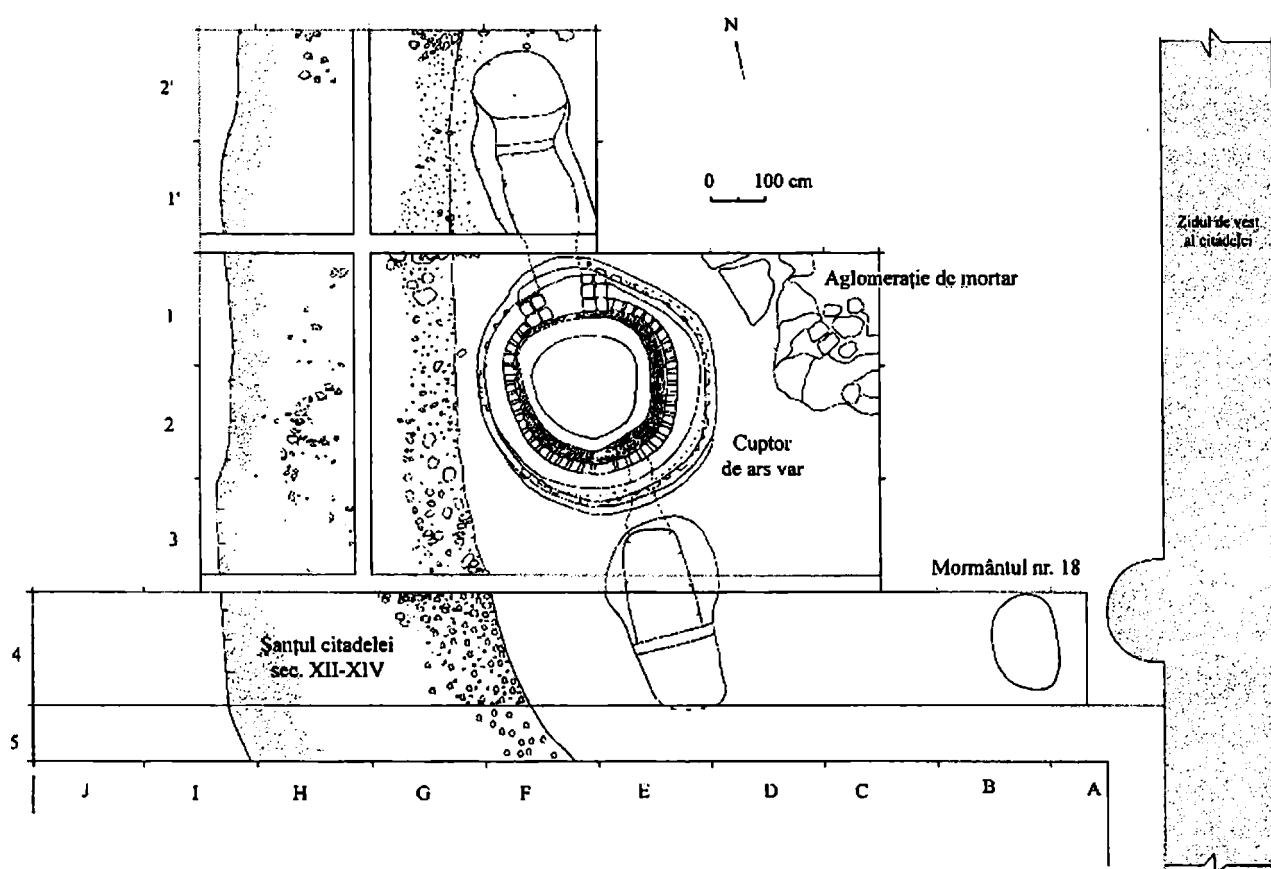

Fig. 6. Orheiul Vechi. Sectorul nr. 71. Plan general. Șanțul cetății de pământ, cuptorul de ars var nr. 15, mormântul nr. 18.

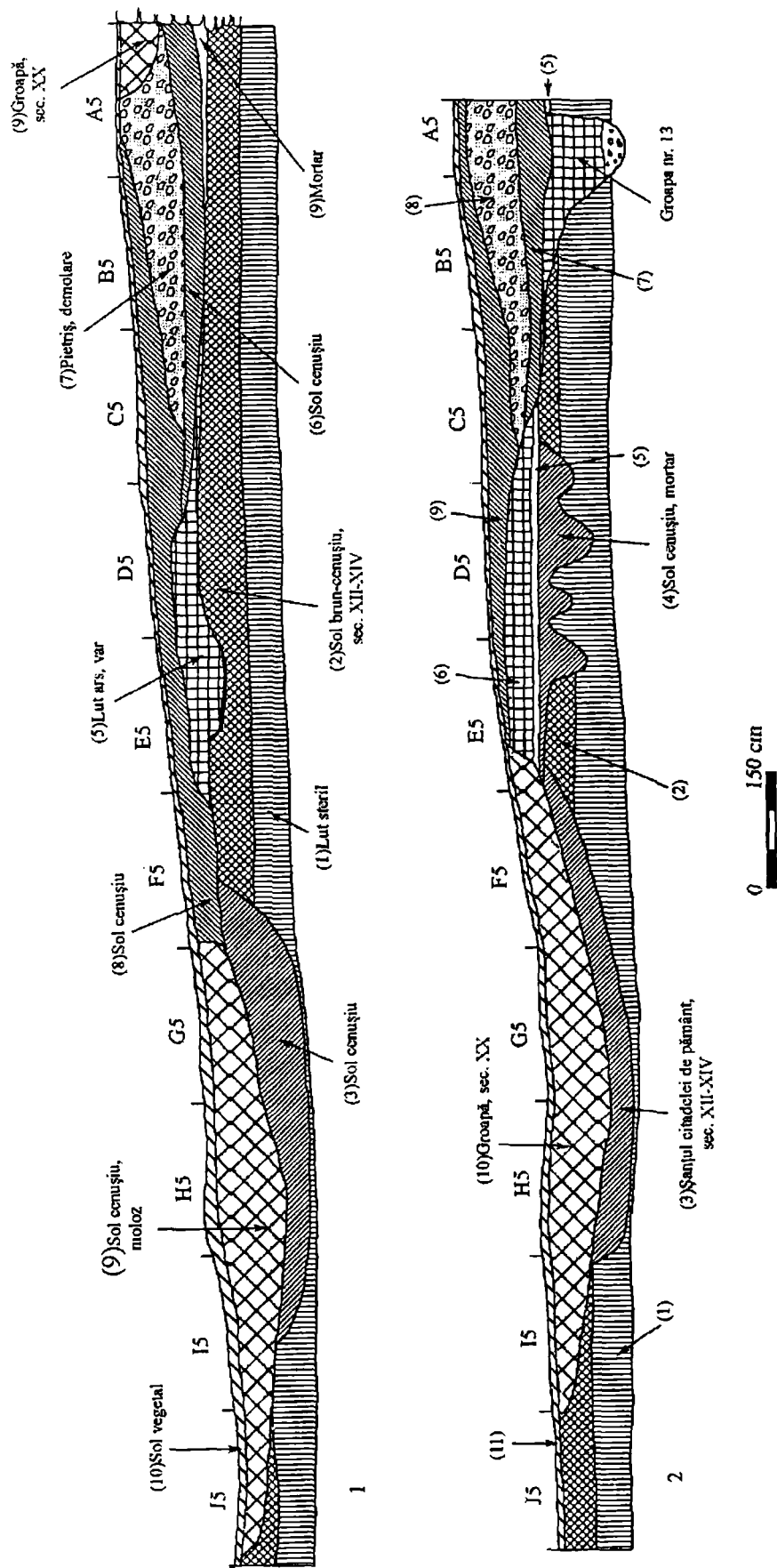

Fig. 7. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 71. Profile Vest-Est. 1 – Peretele de nord al carourilor J5-A5, 2 – Peretele de sud al carourilor J5-A5 (optică inversată).

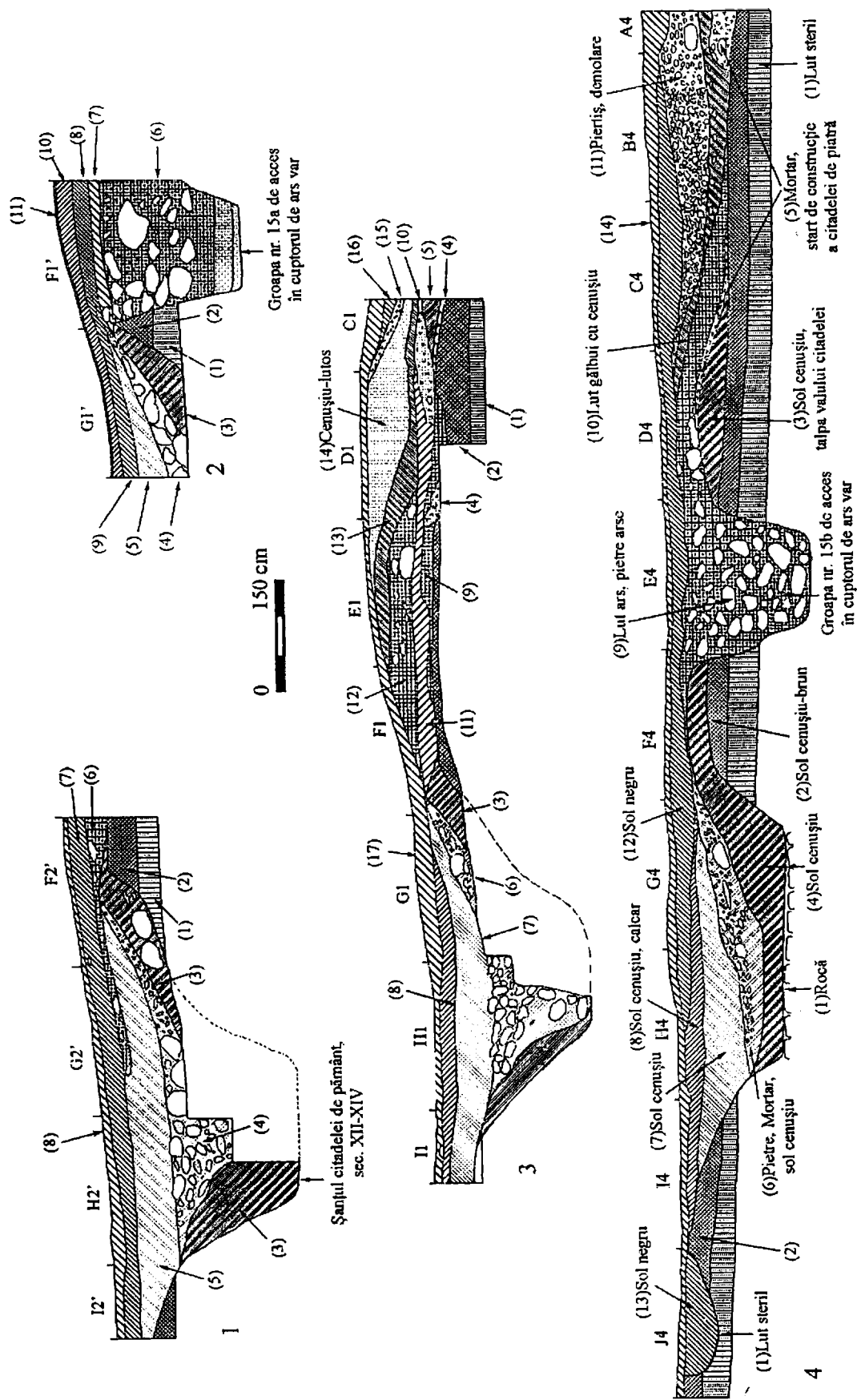

Fig. 8. Orheiul Vechi, 1996-1997. Sectorul nr. 71. Profilele vest-est: 1 - carourile I2'-F2', peretele de nord, 2 - carourile G1'-F1', 3 - carourile II-C1, peretele de nord, 4 - carourile J4-A4, peretele de nord.

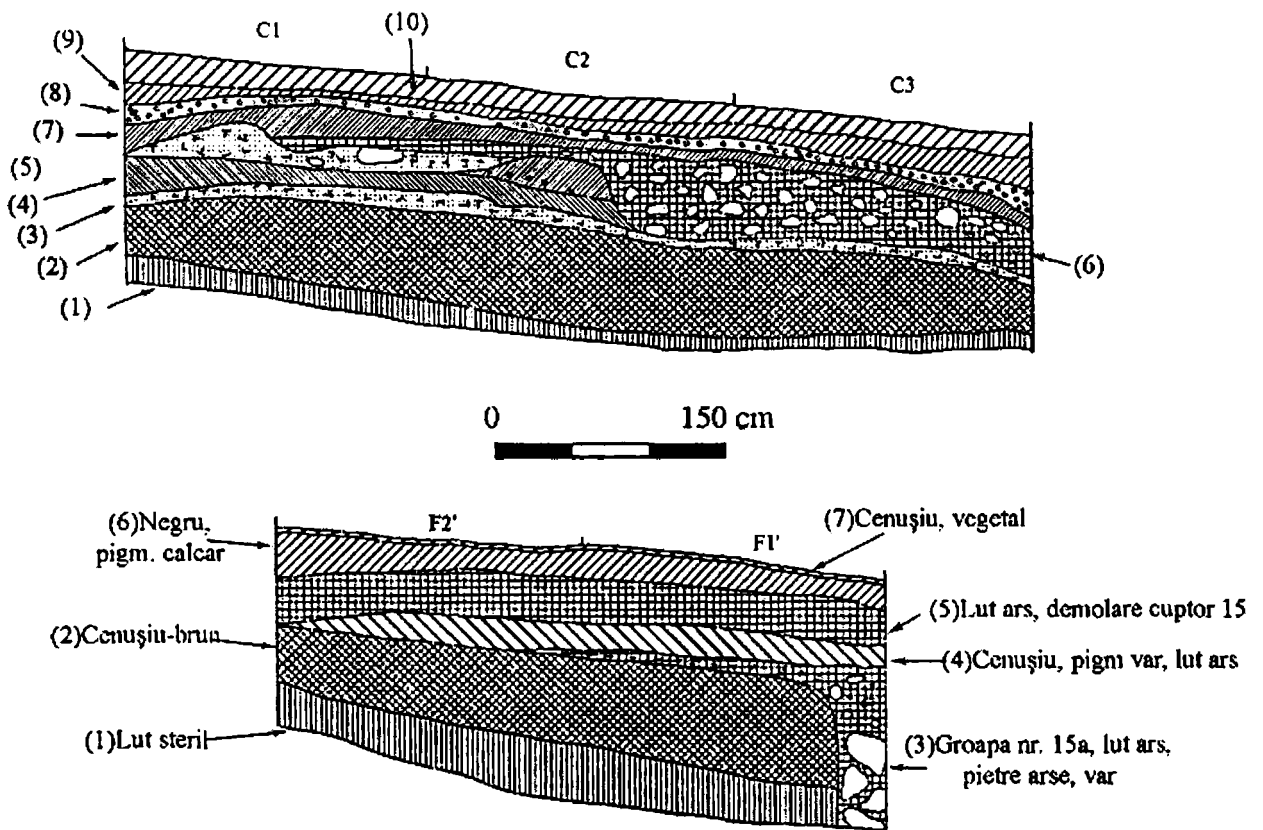

Fig. 9. Orheiul Vechi, 1997. Sectorul nr. 71. Profiluri nord-sud: 1 – carourile F2'-F1', peretele de est, 2 – carourile C1-C3, peretele de est.

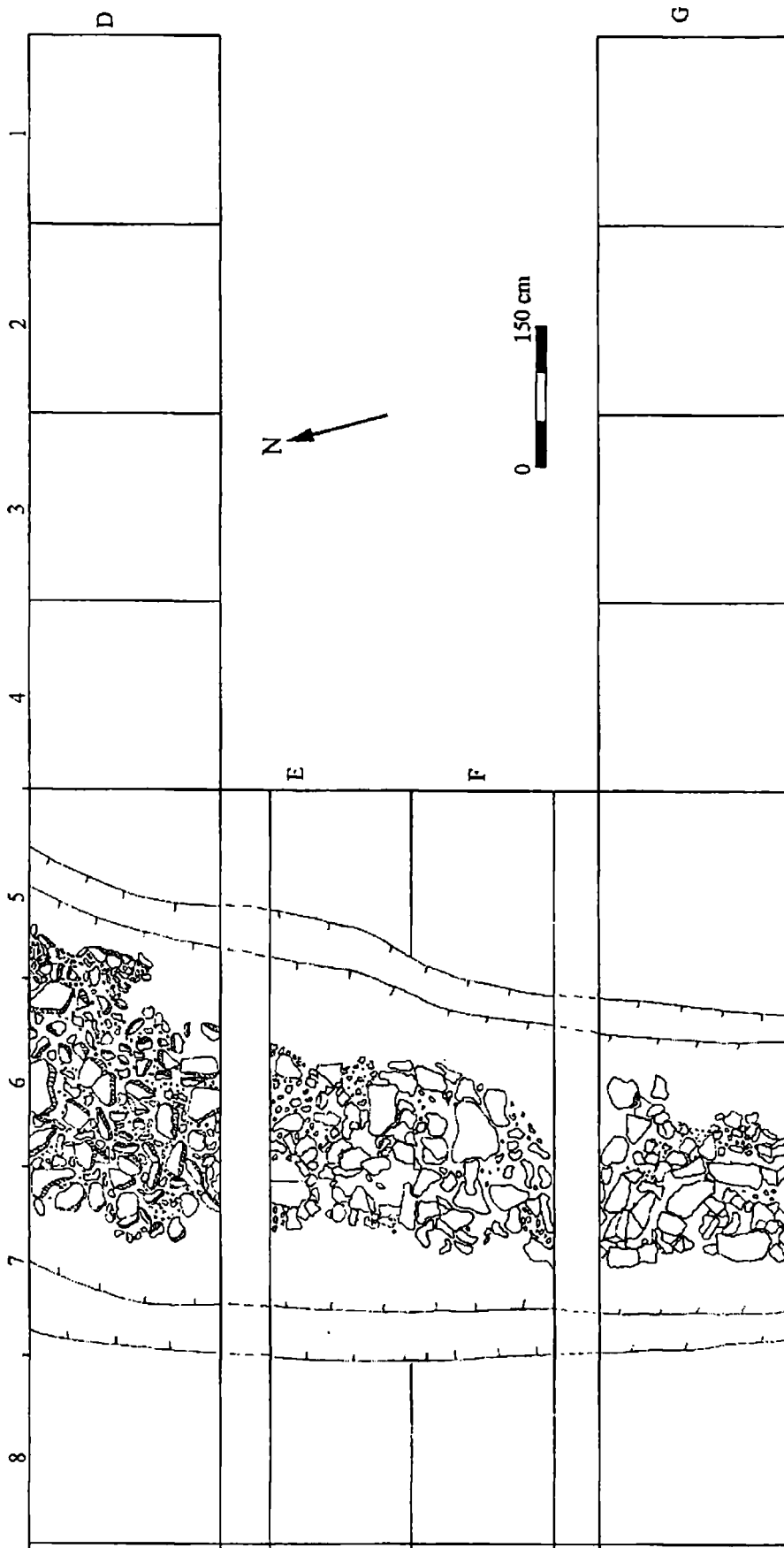

Fig. 10. Orheiul Vechi, 1998. Sectorul nr. 75. Planul șanțului cetății de pământ, secolele XII–XIV.

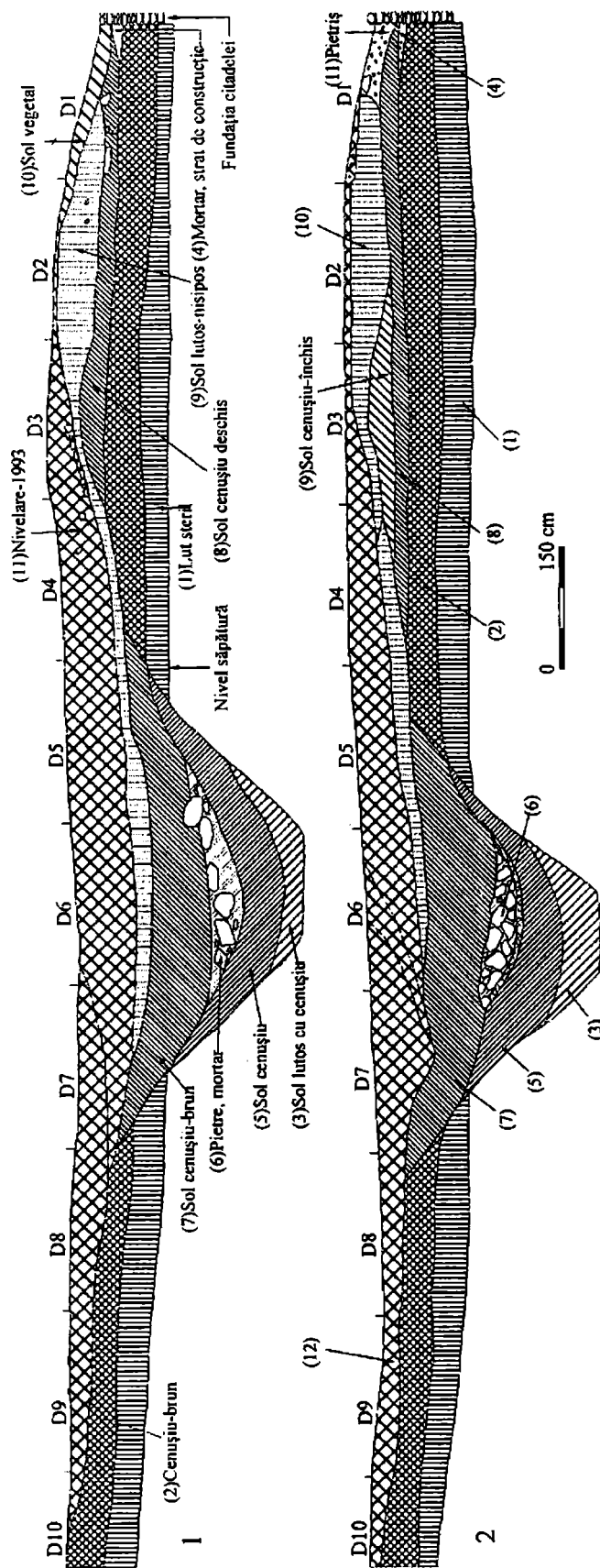

Fig. 11. Orheiul Vechi, 1998. Sectorul nr. 75. Profile Vest-Est. 1 – Peretele de nord al carourilor D8–D1, 2 – Peretele de sud al carourilor D8–D1 (optică inversată).

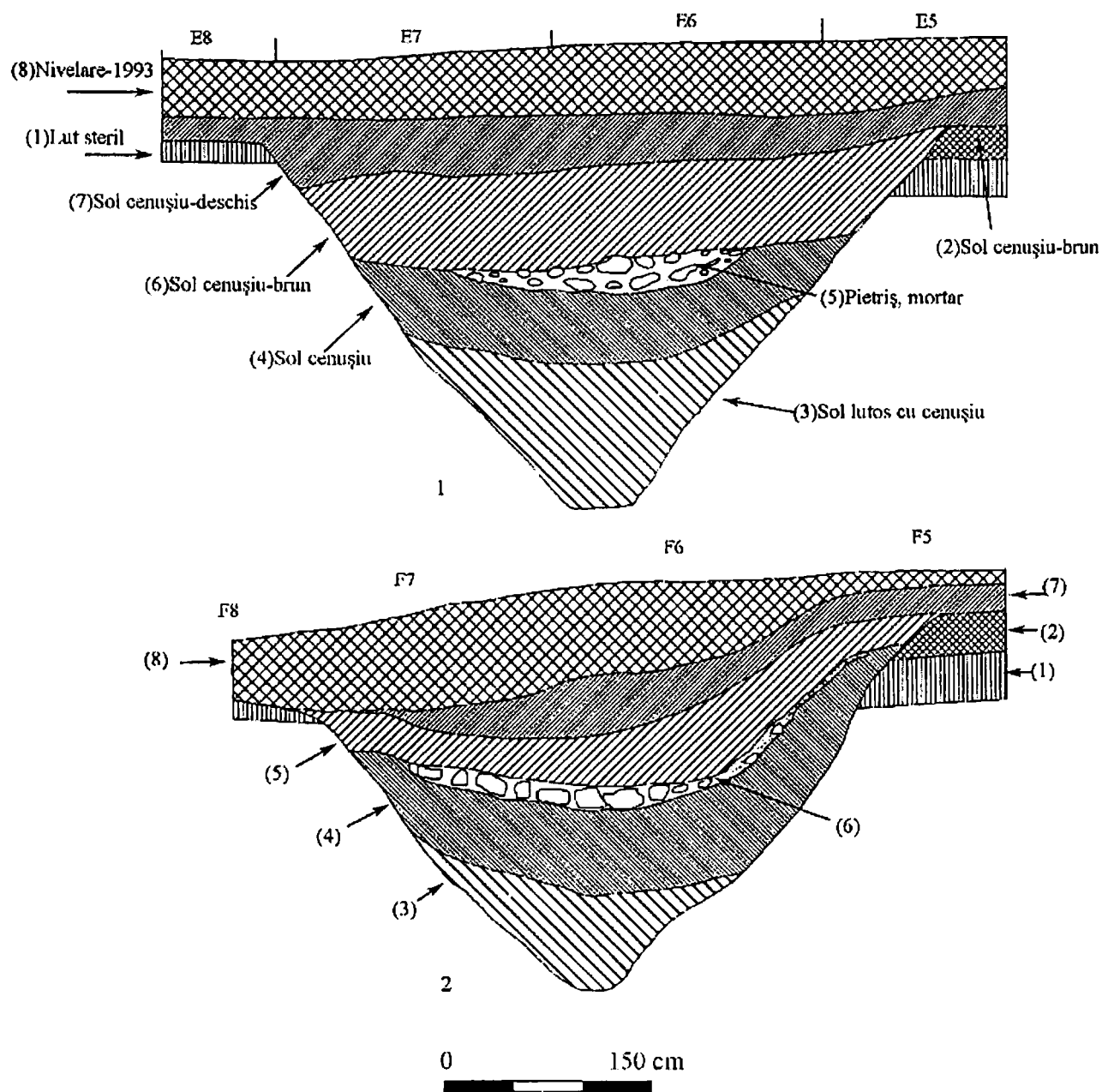

Fig. 12. Orheiul Vechi, 1998–1999. Sectorul nr. 75. Profil vest-est. 1 – Peretele de nord al carourilor E8-E5, 2 – Peretele de sud al carourilor F8-F5 (optică inversată).

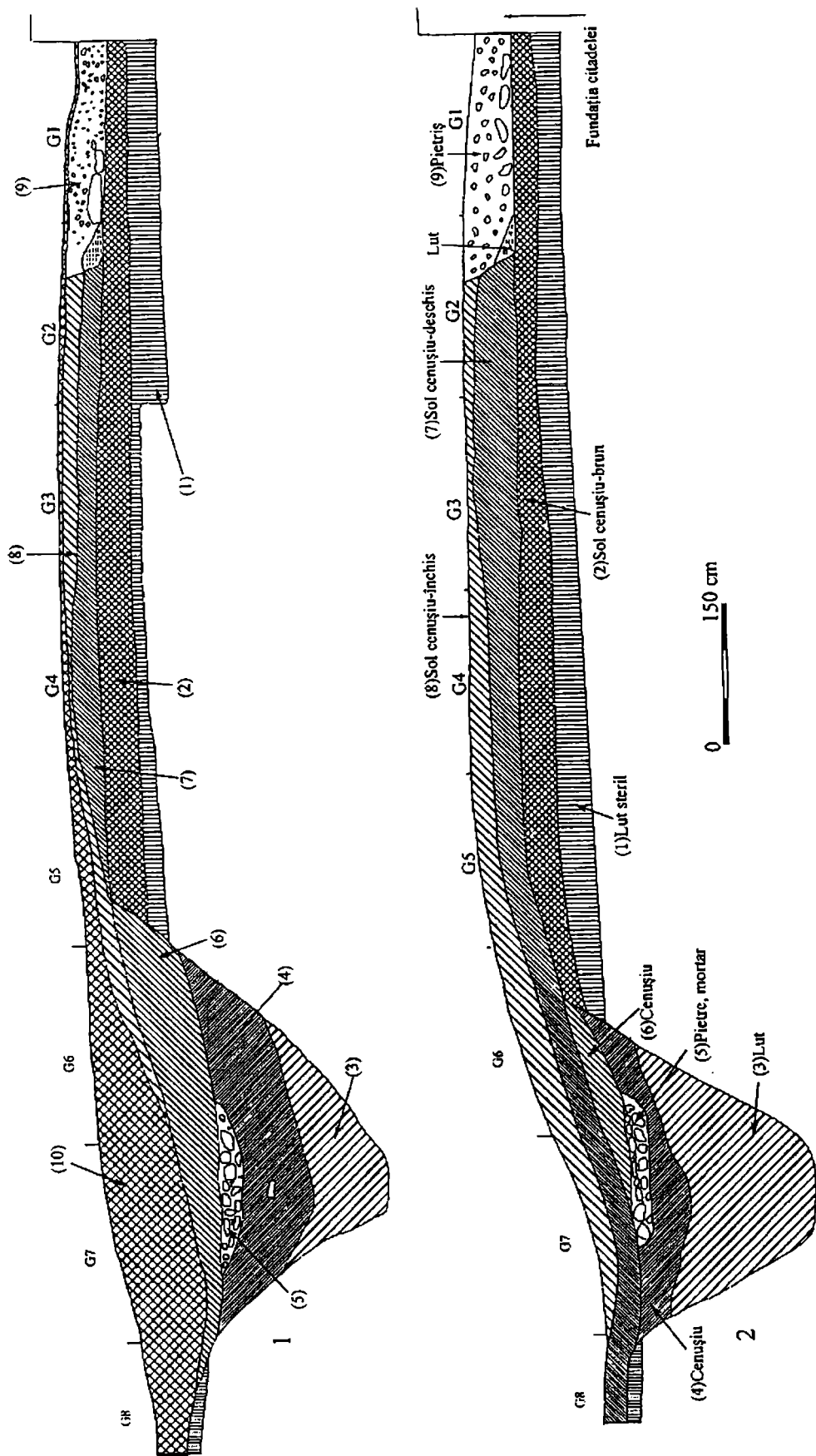

Fig. 13. Orheiul Vechi, 1998–1999. Sectorul nr. 75. Șanțul citadelei de pământ sec. XII–XIV. Profile Vest-Est. 1 – carourile G8–G1, peretele de nord, 2 – carourile G8–G1 (optică inversată).

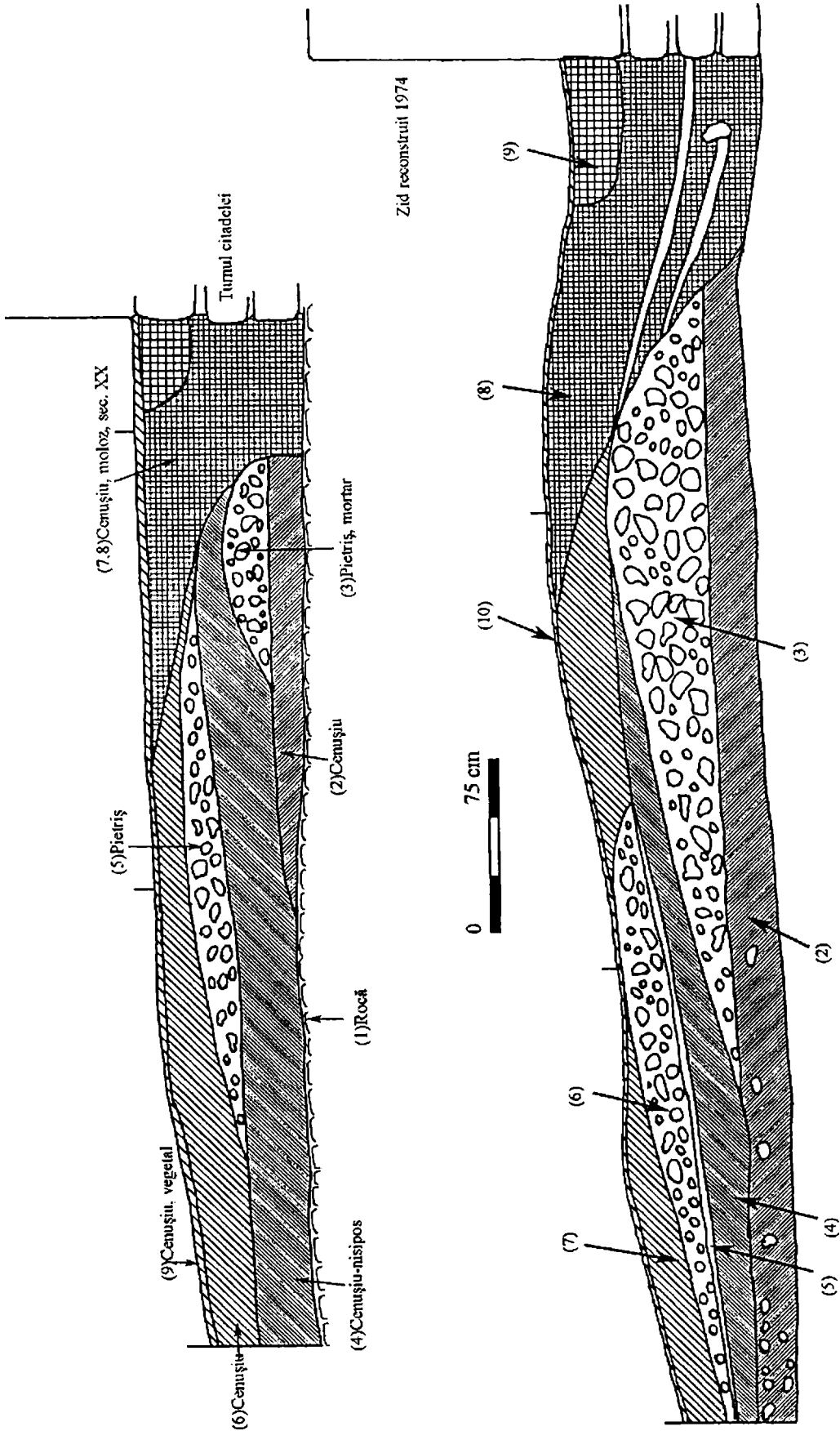

Fig. 14. Orheiul Vechi, 2000. Sectorul nr. 79. Profile Sud-Nord. 1 – Peretele de vest al carourilor A1-C1,
2 – Peretele de est al carourilor A1-C1.

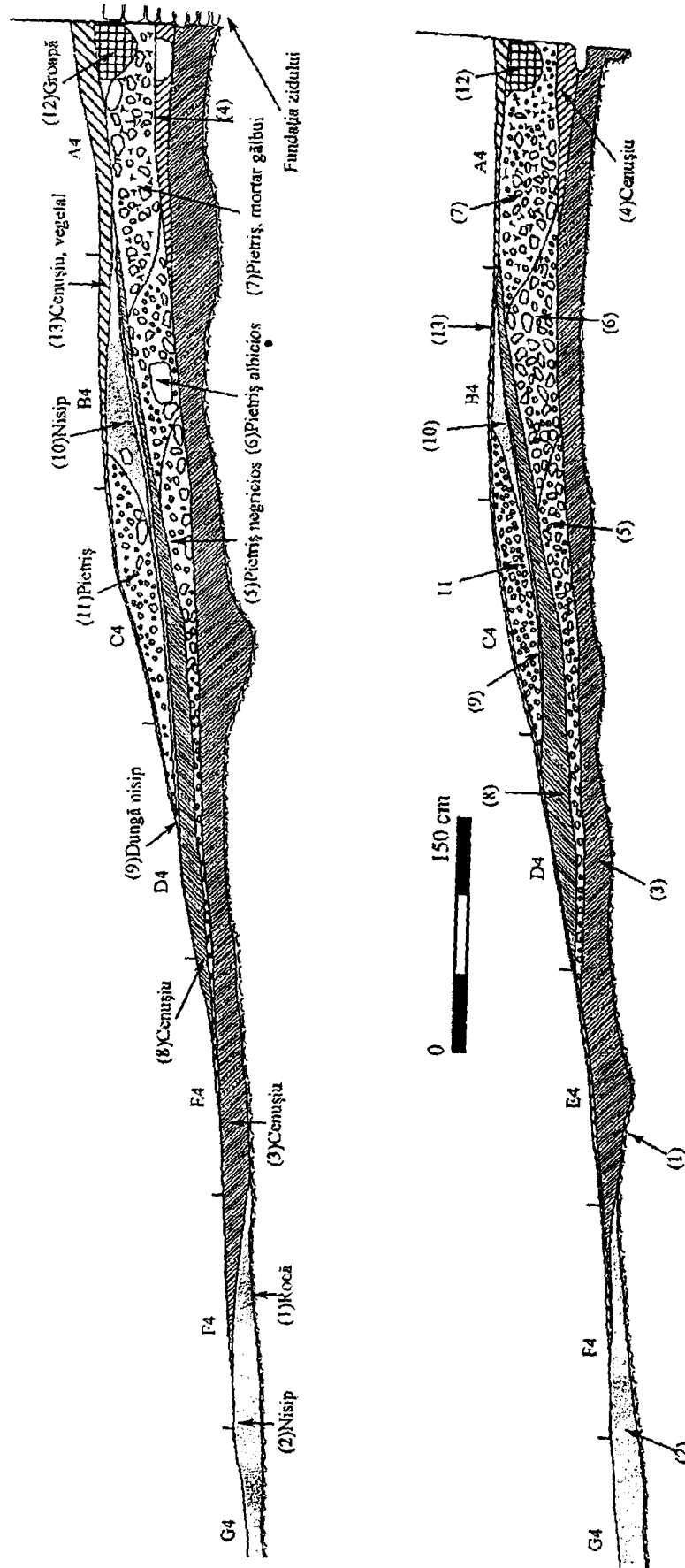

Fig. 15. Orheiul Vechi, 2000. Sectorul nr. 79. Profile Sud-Nord. 1 – Peretele de vest al carourilor A4–J4,
 2 – Peretele de est al carourilor A4–J4.

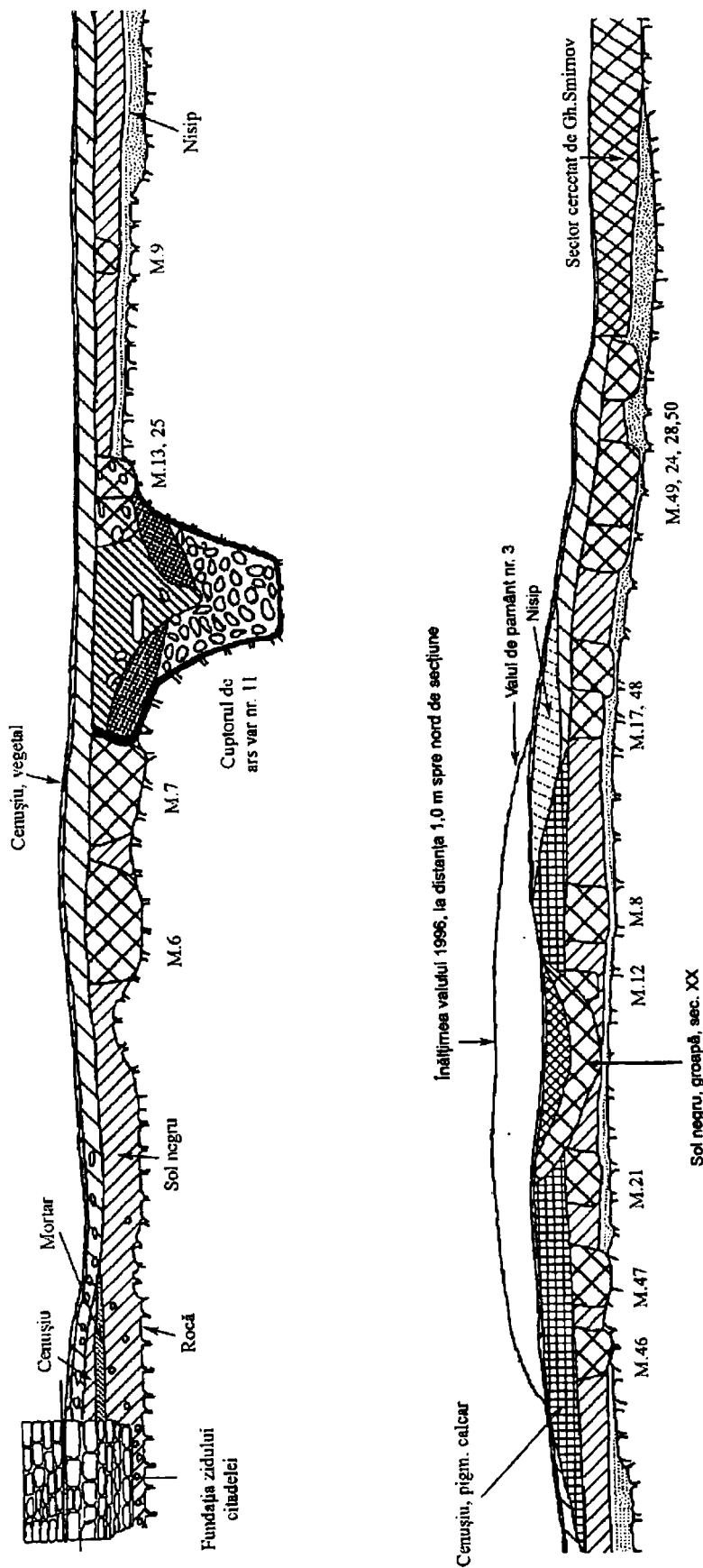

Fig. 16. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72. Profilul peretei de nord.

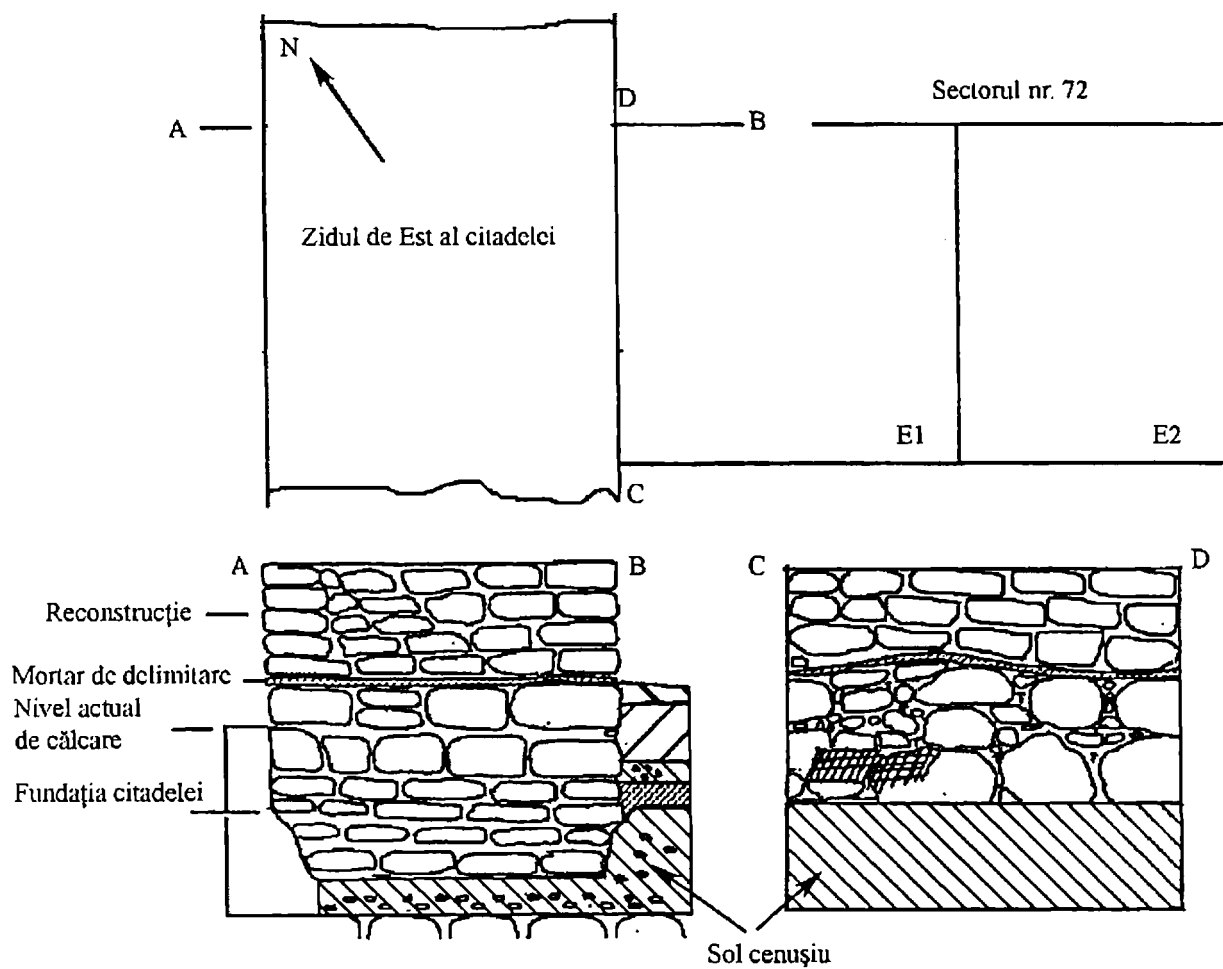

Fig. 17. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72. Profilul zidului de Est al cetății medievale.

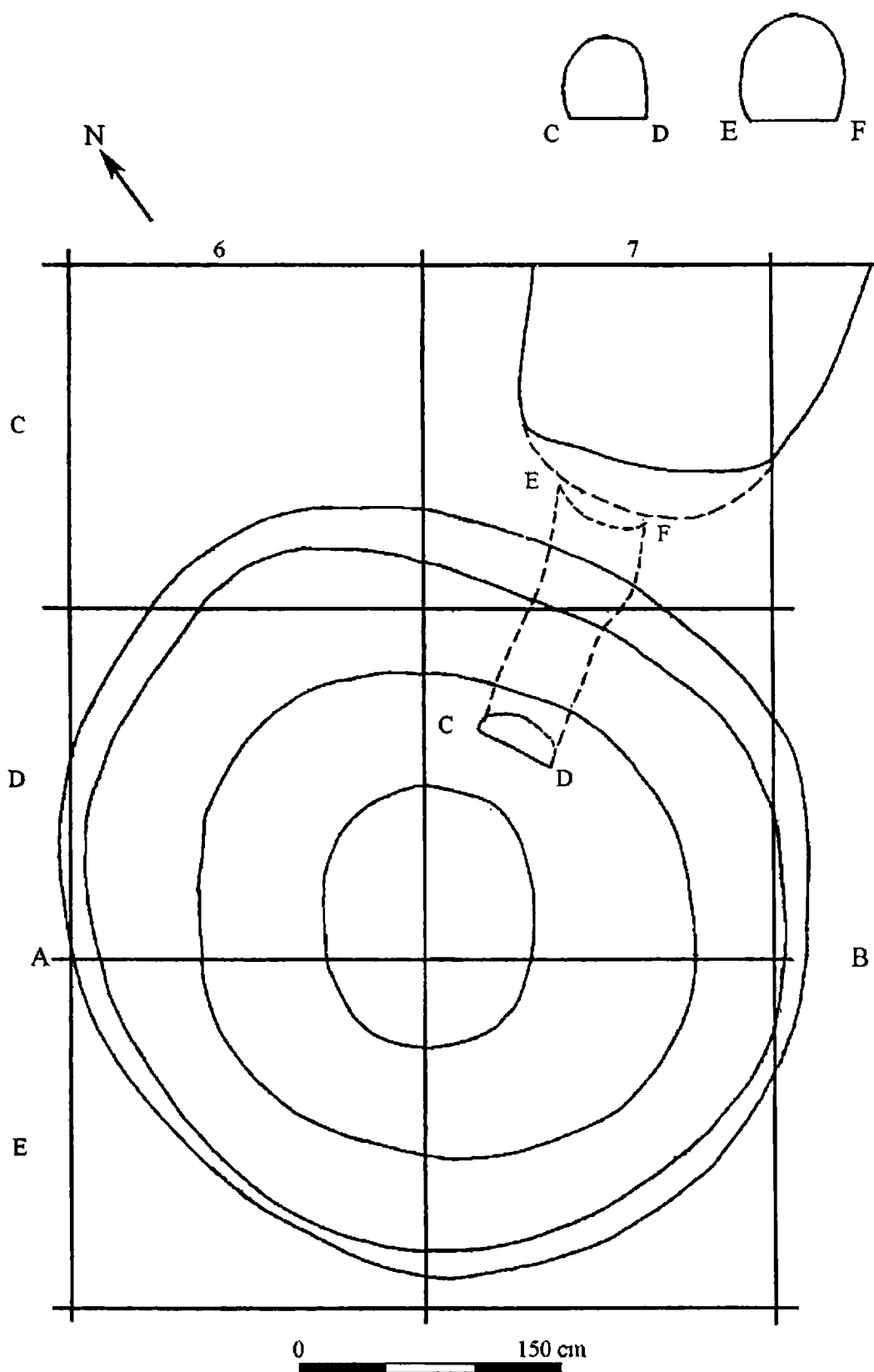

Fig. 18. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72. Cuptorul de ars var (complexul nr. 11). Plan.

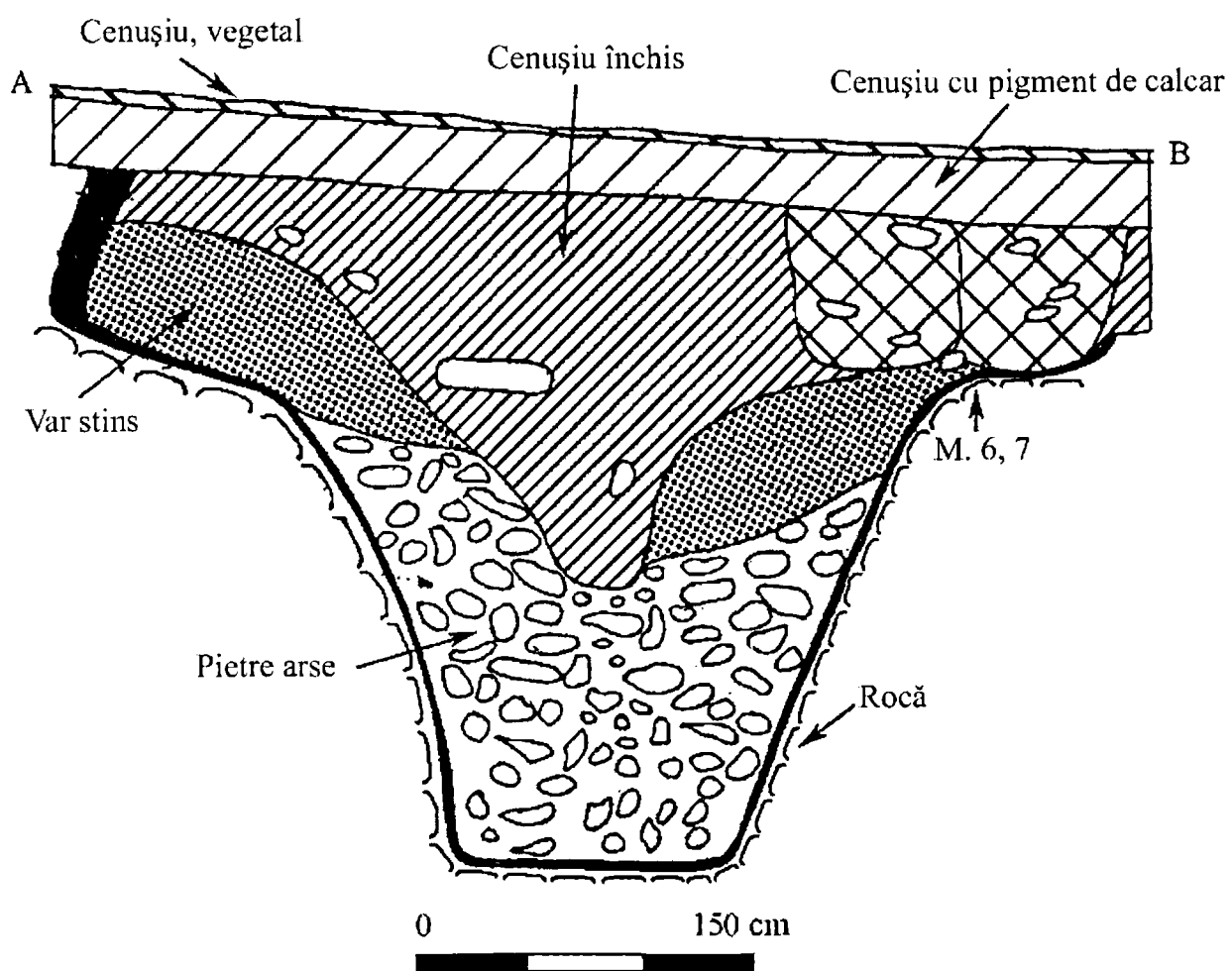

Fig. 19. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72. Profil transversal al cuptorului de ars var (complexul nr. 11).

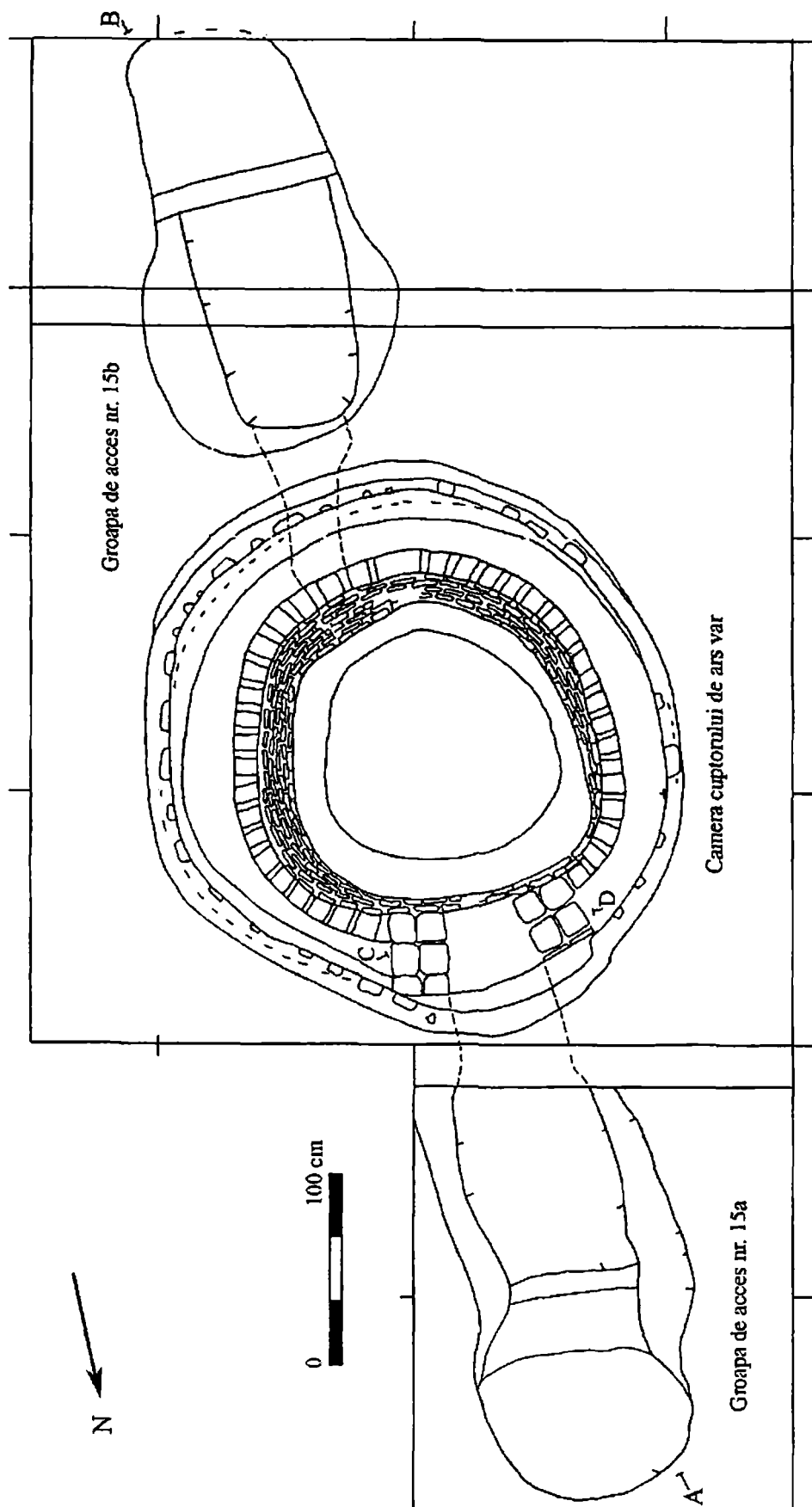

Fig. 20. Orheiul Vechi, 1997. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var (complexul nr. 15). Plan.

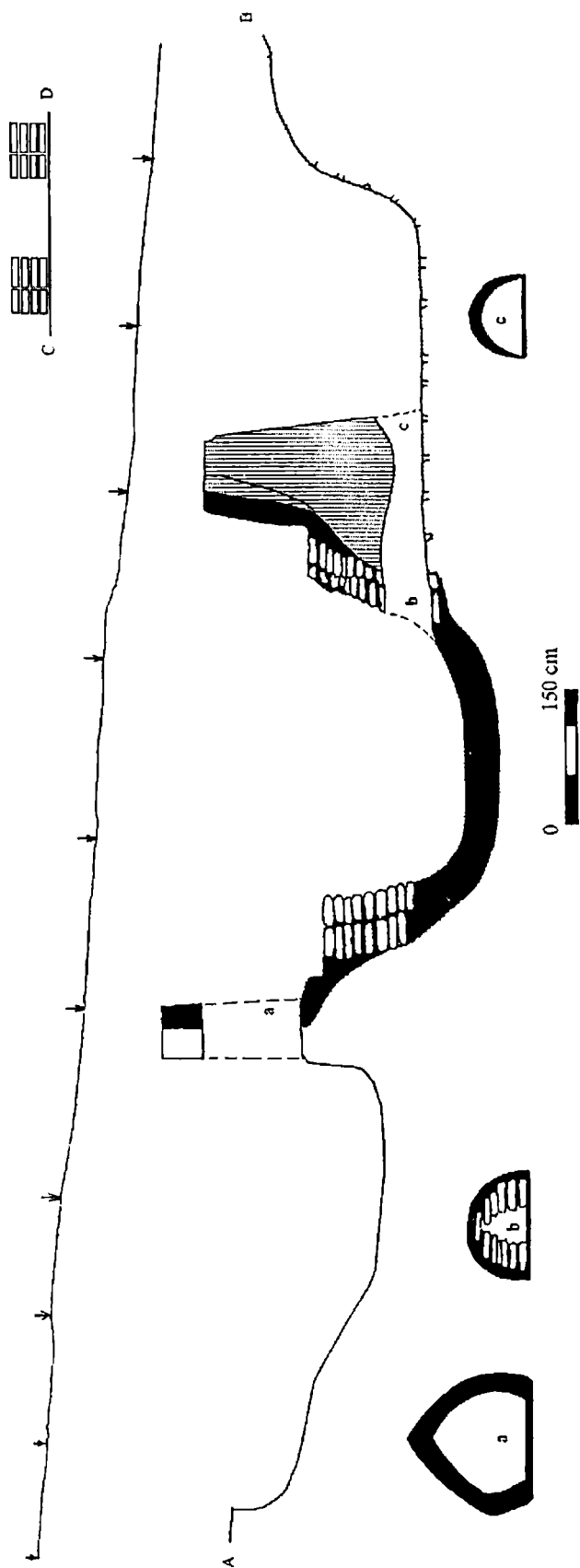

Fig. 21. Orheiul Vechi, 1997. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var (complexul nr. 15 cu gropile de acces nr. 15a și 15b), Profil transversal, Nord-Sud.

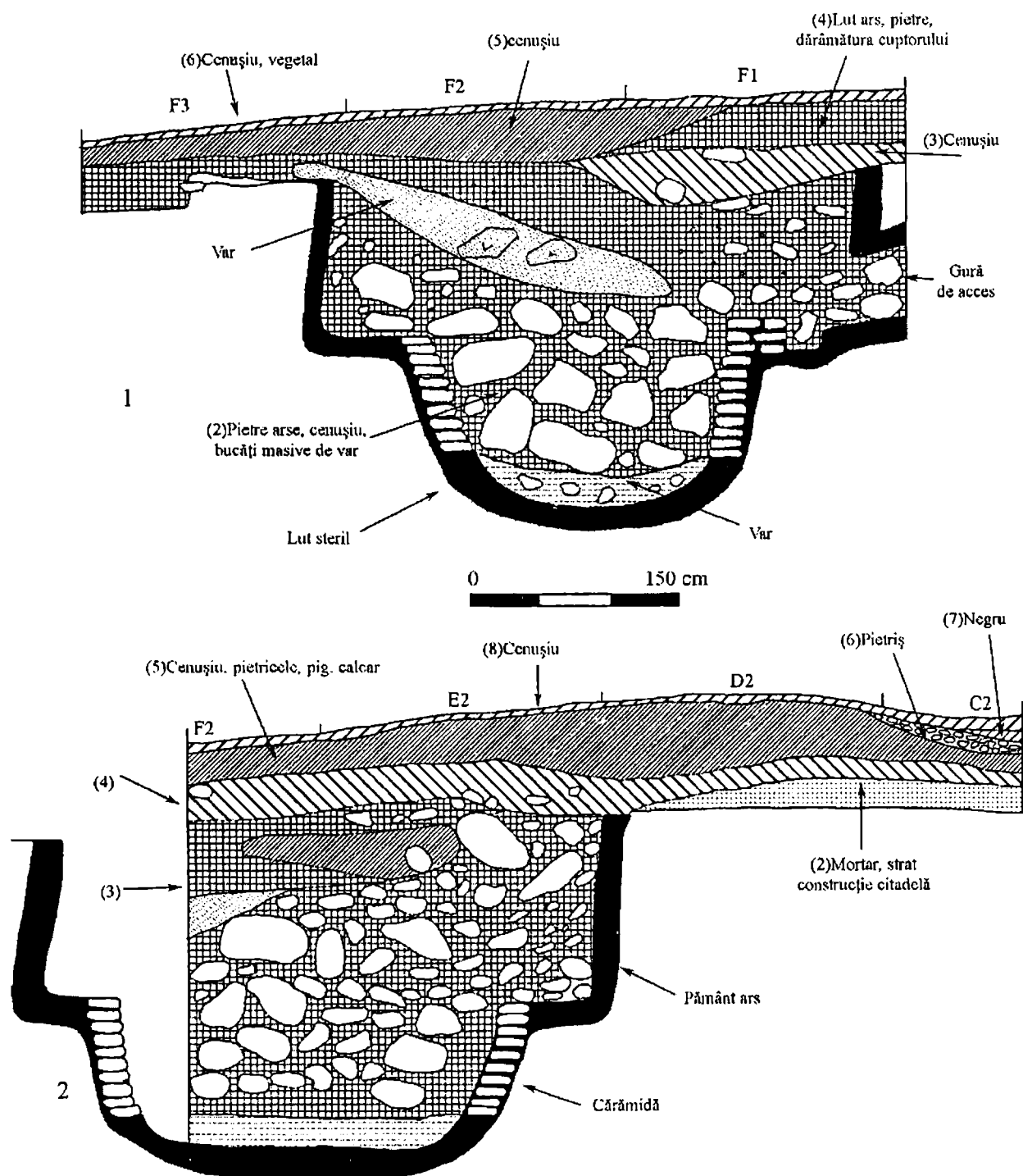

Fig. 22. Orheiul Vechi, 1997. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var (complexul nr. 15): 1 – profil sud-nord, carourile F3–F1, peretele de vest; 2 – profil vest-est, carourile F2–C2, peretele de nord.

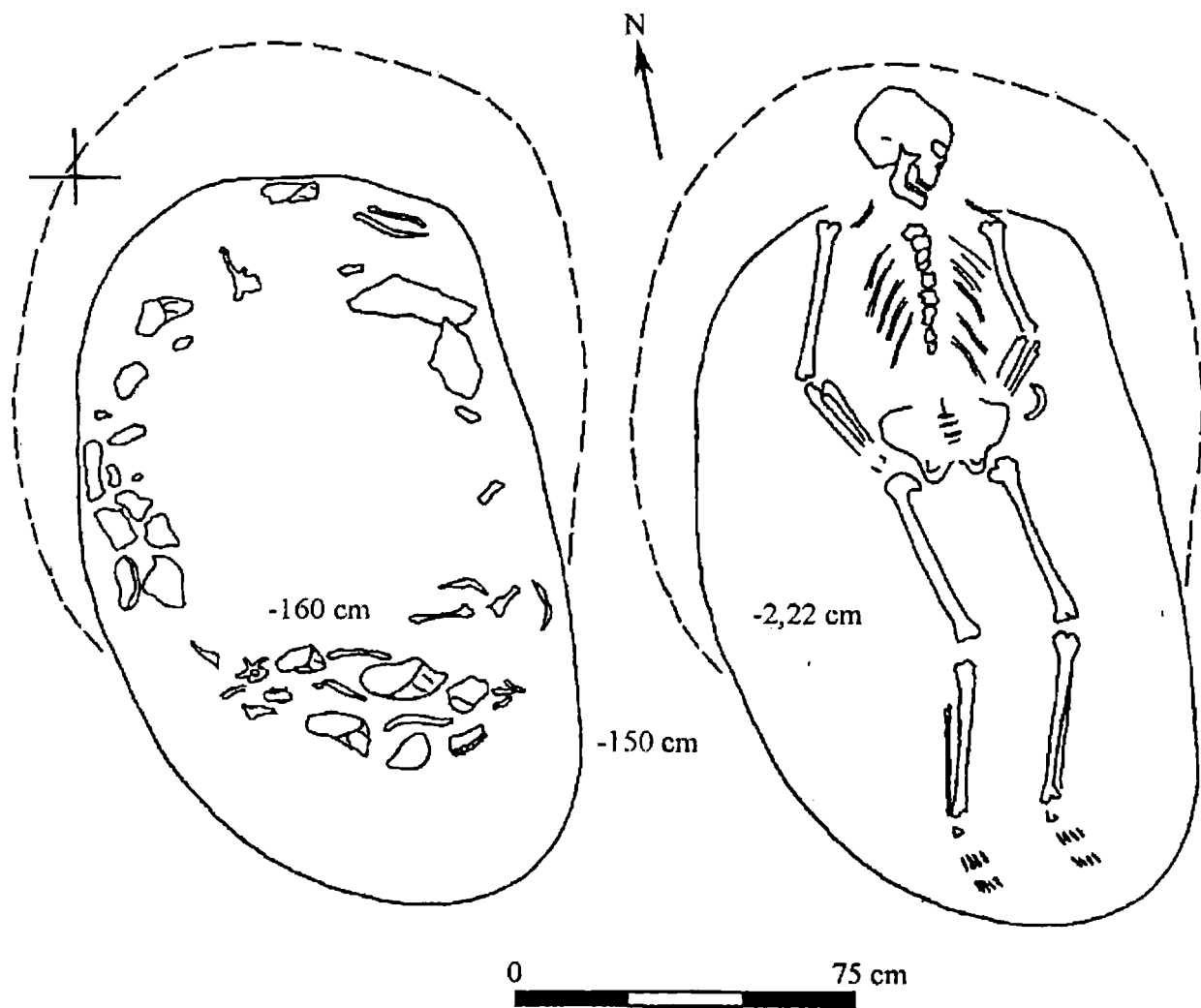

Fig. 23. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 71. Mormântul nr. 18.

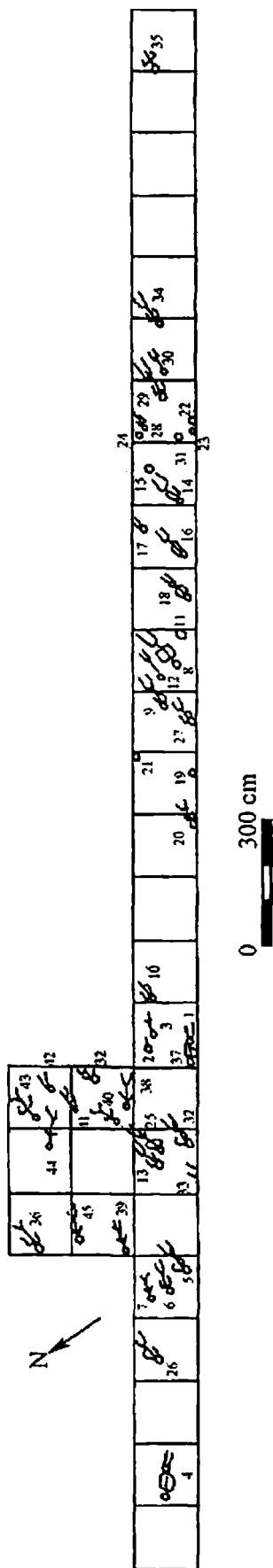

Fig. 24. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72, necropola medievală.
Planul general al mormintelor din secolele XV-XVI.

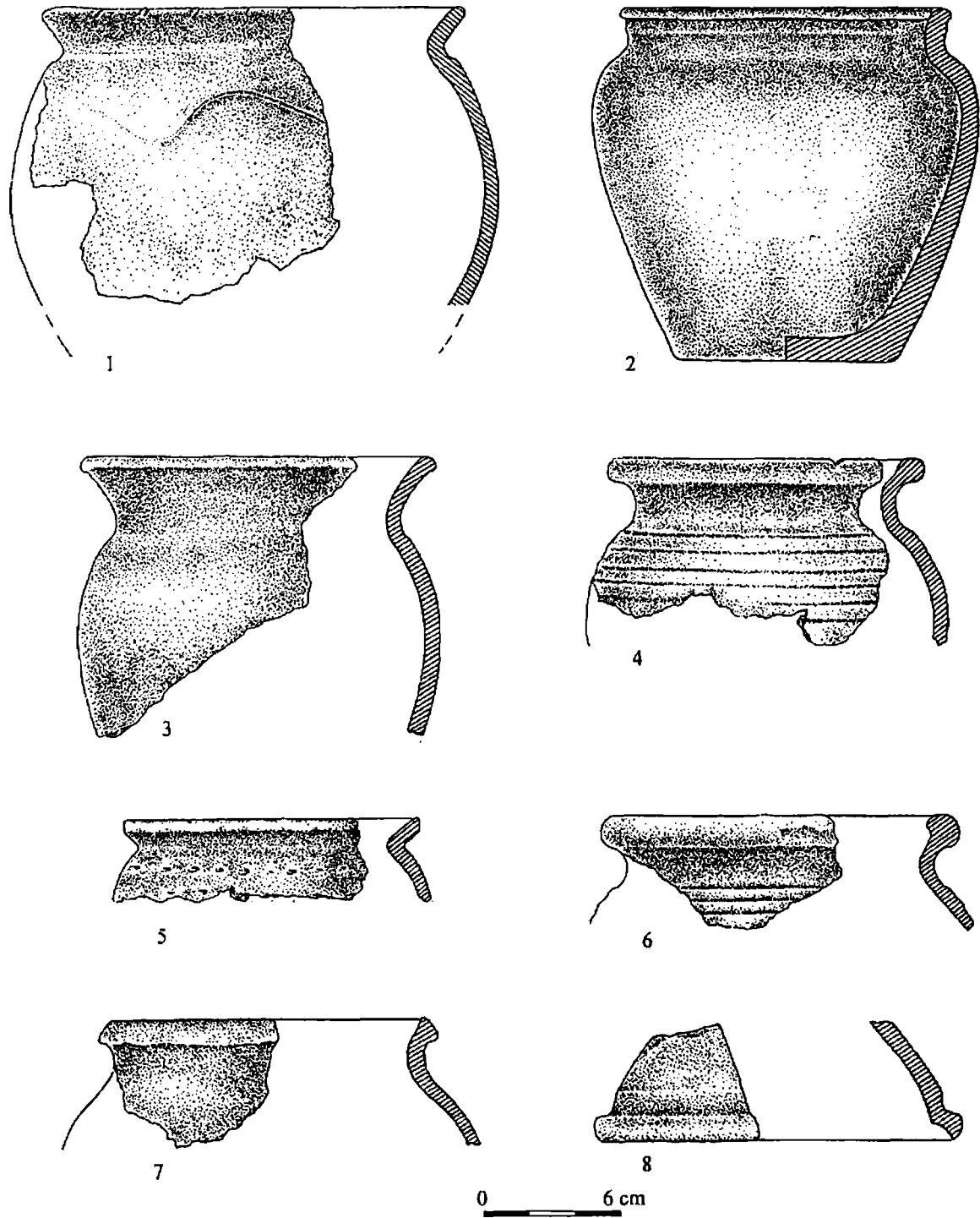

Fig. 25. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72. Cuptorul de ars var (complexul nr. 11). Ceramică moldovenească din a II-a jumătate a secolului XIV. 1, 2, 5 – ceramică lucrată la roată încetă; 3, 4, 6, 7, 8 – ceramică cenușie lucrată la roată rapidă.

LA CITADELLE DE ORHEIUL VECHI DANS LA LUMIERE DES RECHERCHES ARCHEOLOGIQUES DES ANNEES 1996–2000

RESUME

Généralités. Pendant les 1996-2000 près de la citadelle médiévale de Orheiul Vechi on a étudié une superficie de 638 m² dans le cadre de 4 secteurs (no. 71, 72, 75, 79) (fig. 1, 2).

La stratigraphie près de la citadelle a été étudiée par l'intermédiaire de 22 profils (tab. 1–4) (fig. 4, 5, 7–9, 11–16, 22). Dans le cadre du secteur nr. 71 ont été étudié 11 profils stratigraphiques, dans le secteur nr. 72 – un profil magistral, dans le secteur nr. 75 – 6 profils et dans le secteur nr. 79 – 4 profils. La corrélation des données stratigraphiques permet de mettre en évidence 32 couches avec dépositions culturelles (tab.4), à partir desquelles nous établissons le suivant tableau stratigraphique de la citadelle en pierre: 1. Niveau culturel du XIIe siècle – la première moitié du XIVe siècle (couches no.2, 3); 2. Niveau culturel du milieu et de la deuxième moitié du XIVe siècle (couches 4–17); 3. Niveau du XVe siècle – milieu du XVIe siècle (couches 18–23); 4. Niveau de démolition de la citadelle en pierre, milieu du XIVe siècle (couches no.24); 5. Niveau de la deuxième moitié du XVIe–XVIIe siècles (couches no.25, 26); 6. Niveau du XVIIe siècle (couches 27–29); 7. Niveau du XVIIe–XXe siècles (couches 30–33).

1.1. La citadelle en pierre. La citadelle médiévale en pierre représente une construction de forme trapézoïdale avec l'ouverture de la porte au milieu de la partie du sud. (fig.2, 3, 5, 14, 15, 17). La citadelle a 4 tours d'angles, 3 contreforts semiovaux sur les parties d'ouest, du sud-est et 2 contreforts trapézoïdaux sur la partie nord. Les dimensions de la citadelle sont les suivantes: la partie du nord - 127,08 m, la partie du sud – 121,86 m, la partie d'ouest – 106,97 m, la partie d'est – 92,26 m, la largeur de la muraille – 1,70–1,86 m, le diamètre des tours 3,0-3,20 m.

La citadelle en pierre de Orheiul Vechi représente une oeuvre d'architecture de la phase finale de la domination de la Horde d'Or dans la région entre le Prut et le Dniestr.

À partir des repères chronologique la date de l'édification la citadelle en pierre de Orheiul Vechi est établie dans la dernière période de la Horde d'Or dans la région pruto-dniestrienne, entre les années 1366–1369.

1.2. La citadelle en terre. La citadelle en terre s'est trouvée sur l'endroit occupé plus tard de la citadelle en pierre (fig. 3, 5–8, 10–13). Sur l'axe ouest-est elle dépassait les limites de la citadelle en pierre, sur l'axe nord-sud elle était un peu plus petite, en se trouvant entrecoupée par cette dernière. La citadelle en terre n'a pas gardé de signes visibles à la surface du sol. Un seul segment a été découvert dans ce fondement de la citadelle en terre. La fortification de terre de la citadelle a été démolie pendant la construction de la citadelle en pierre. Le fossé a été creusé dans l'ancien niveau du travail du sol, daté des matériaux céramiques de la période du XIIe siècle – première moitié du XIVe siècle. Dans la partie inférieure, le fossé a été couvert avec de la terre de l'ancien mur de défense, mais dans la partie supérieure avec du gravats resté de la construction de la citadelle en pierre. La longueur du fossé d'ouest de la citadelle en terre, mesurée sur l'axe du mur d'ouest de la citadelle en pierre était de 98–99 m. La largeur du fossé dans la partie supérieure du niveau ancien du travail du sol variait entre 4,70–5,80 m et dans la profondeur entre 0,95–3,0 m. La profondeur du fossé de l'ancien niveau du travail variait de 0,60 m à la partie de sud dans la partie où l'intersection avec la partie d'ouest de la citadelle en pierre, à 1,0 m dans la région près de la tour semiovale de la clôture, jusqu'au 2,35 m dans la partie nord.

La chronologie la citadelle en terre est établie dans les XIIe–XIVe siècles. La date limite de la citadelle en terre de Orheiul Vechi est établie pendant les années 1366–1369, quand elle a été remplacée par une citadelle en pierre.

1.3. La fortification de terre no.3. La fortification de terre no.3 représente un système de délimitation du promontoire "Grottes" en deux parties (fig 1, 16). Cette construction se trouve à la distance de 22 m dans direction de la muraille de la citadelle en pierre. Une petite partie de la fortification est gardée jusqu'à l'année 1996, à la limite de l'abîme en face du village Trebujeni, sous forme d'un amas de terre. La fortification de terre avait la hauteur de 2,0 m par rapport au niveau actuel du sol, mais en largeur à la base avait 12,0 m. La fortification a été construite au niveau de la couche culturelle médiévale, en couvrant la nécropole de la deuxième moitié du XVe–XVIe siècles, observations qui confirment l'hypothèse de G. D. Smirnov sur la construction de cette fortification au début du XVIIe siècle.

1.4. Les fours où l'on brûlait la chaux. Des fours où l'on brûlait la chaux ont été découverts près de la citadelle de la période de la construction de la citadelle en pierre (1366–1369). Ces ensembles ont été édifiés dans le but de la production nécessaire pour le mortier utilisé dans la construction de la citadelle (fig. 3, 6–9, 16, 18–22).

1.5. Fosses de ménage. On a découvert deux fosses de ménage, une (no.12) était surmontée par la strate de construction de la citadelle en pierre, l'autre (no.13) entrecoupait ce strate. (fig.4, 7).

1.6. Complexes funéraires isolés. Près de la muraille de l'ouest de la citadelle en pierre on a découvert un tombeau d'un homme qui date des années 1366–1369 (fig.3, 23).

La nécropole des XVe–XVIe siècles. On a découvert dans la partie nord-est de la citadelle en pierre 45 tombeaux chrétiens de la période du XVe – début du XVIe siècle (fig.24).

1.7. La céramique. Dans le cadre des secteurs étudiés, se trouvant près de la citadelle en pierre (secteurs no. 71, 72, 75, 79) on a découvert 1666 fragments de céramique et 25 lames de silex du paléolithique tardif. L'analyse statistique de la céramique prouve que près de la muraille de la citadelle à l'est et à l'ouest prédomine le matériel du XIVe siècle de la période de la Horde d'Or, en proportion de 78%. La céramique moldave de la deuxième moitié du XIVe siècle – au XVIe siècle; dans la zone nommée constitue en moyenne 20% (fig.25), aux autres groupes de céramique reviennent 2% (tab. 6).

La prédominance près de la citadelle du matériel céramique de la période de la Horde d'Or représente une situation très intéressante, si nous prenons en considération le fait qu'à l'intérieur de la citadelle, comme les travaux archéologiques des années 1998-2001 l'avait prouvé, la situation est inverse. C'est ici que la céramique moldave prédomine absolument en proportion de 96,5% (27349 fragments du total de 28331 fragments découverts).

LISTE DES FIGURES

- Fig. 1. Orheiul Vechi, plan général.
- Fig. 2. Orheiul Vechi 1996–2001. Plan de la citadelle médiévale avec l'emplacement des secteurs archéologiques.
- Fig. 3. Orheiul Vechi, 1996–1997. Secteur no. 71, plan général.
- Fig. 4. Orheiul Vechi, 1996. Citadelle médiévale. Secteur no. 71. Profil nord-sud. Le mur d'ouest des carreaux A5-A14 (optique inversée).
- Fig. 5. Orheiul Vechi, 1996–1997. 1 – secteur no. 71, plan, 2 – profil de la fondation du rempart de la citadelle, vu de l'ouest, les carreaux A15-A22, 3 – profil du mur d'ouest des carreaux A15-A22 (optique inversée).
- Fig. 6. Orheiul Vechi. Secteur no. 71. Plan général. Le fossé de la citadelle de terre, le four à brûler la chaux no. 15, tombeau no. 18.
- Fig. 7. Orheiul Vechi, 1996. Secteur no. 71. Profils ouest-est. 1 – le mur du nord des carreaux A5-J5, 2 – le mur du sud carreaux A5-J5 (optique inversée).
- Fig. 8. Orheiul Vechi, 1996–1997. Secteur no. 71. Profils ouest-est: 1 - carreaux I2'-F2', mur du nord, 2 – carreaux G1'-F1', 3 – carreaux I1-C1, mur du nord, 4 – carreaux J4-A4, mur du nord.
- Fig. 9. Orheiul Vechi, 1997. Secteur no. 71. Profils nord-sud: 1 – carreaux F2'-F1', mur d'est, 2 – carreaux C1-C3, mur d'est.
- Fig. 10. Orheiul Vechi, 1998. Secteur no. 75. Plan du fossé de la citadelle en terre, XIIe–XIVe siècles.
- Fig. 11. Orheiul Vechi, 1998. Secteur no. 75. Profils ouest-est. 1 – mur du nord des carreaux D8-D1, 2 – mur du sud des carreaux D8-D1 (optique inversée).
- Fig. 12. Orheiul Vechi, 1998–1999. Secteur no. 75. Profil ouest-est. 1 – mur du nord des carreaux E8-E5, 2 mur du sud des carreaux F8-F5 (optique inversée).
- Fig. 13. Orheiul Vechi, 1998–1999. Secteur no. 75. Fossé de la citadelle en pierre, XIIe–XIVe siècles. Profils ouest-est. 1 – carreaux G8-G1, mur du nord, 2 – carreaux G8-G1 (optique inversée).
- Fig. 14. Orheiul Vechi, 2000. Secteur no. 79. 1 – Profils sud-nord. 1 – mur d'ouest des carreaux A1-C1, 2 – mur d'est des carreaux A1-C1.
- Fig. 15. Orheiul Vechi, 2000. Secteur no. 79. Profils sud-nord. 1 – mur d'ouest des carreaux A4-J4, 2 – mur d'est des carreaux A4-J4.
- Fig. 16. Orheiul Vechi, 1996. Secteur no. 72. Profil du mur du nord.
- Fig. 17. Orheiul Vechi, 1996. Secteur no. 72. Profil du mur d'est de la citadelle médiévale.
- Fig. 18. Orheiul Vechi, 1996. Secteur no. 72. Four à brûler la chaux no. 11. Plan.
- Fig. 19. Orheiul Vechi, 1996. Secteur no. 72. Profil transversal du four à brûler la chaux no. 11.
- Fig. 20. Orheiul Vechi, 1997. Secteur no. 71. Four à brûler la chaux no. 15. Plan.
- Fig. 21. Orheiul Vechi, 1997. Secteur no. 71. Four à brûler la chaux no. 15 avec les fosses d'accès no. 15a et 15b. Profil transversal, nord-sud.
- Fig. 22. Orheiul Vechi, 1997. Secteur no. 71. Four à brûler la chaux no. 15. 1 – profil sud-nord, carreaux F3-F1, mur d'ouest 2 – profil ouest-est, carreaux F2-C2, mur du nord.
- Fig. 23. Orheiul Vechi, 1996. Secteur no. 71. Tombeau no. 18.
- Fig. 24. Orheiul Vechi, 1996. Secteur no. 72, Nécropole médiévale. Plan général des tombeaux des XVe–XVIe siècles.
- Fig. 25. Orheiul Vechi, 1996. Secteur no. 72. Four à brûler la chaux no. 11. Céramique moldave de la deuxième moitié du XIVe siècle. 1, 2, 5 – céramique faite à la tour lente; 3, 4, 6, 7, 8 – céramique faite à la tour rapide.